

אמונה איתנה

תשורה מחתובת

יעקב שיחי ודאבא ריזא תחי

סודקביץ

כ"א סיון, תשפ"ה

ב"ה

פתח-דבר

אנו מודים להשי"ת על כל הטוב אשר גמלנו, ובחסדו הגדול זיכנו בנישואי צאצאינו החתן התמים הרב יעקב שי' עב"ג הכלה המהוללה מרת דאבא רייזא תחי'.

התודה והברכה מובעת בזאת לכל קרובי המשפחה, יודענו ומכירנו, שהואילו לבוא לשמוח עמנו ביום שמחת ליבנו, ולברך את החתן והכלה שיחיו, ואותנו כולנו, בברכת מזל טוב וחיים מאושרים בגשמיות וברוחניות.

החתן והכלה דגן מתכבדים לחלוק מסורת חסידית מפוארת, דרך זקניהם - שלושה זוגות משותפים:

הרה"ח ר' יהושע ליינ וזוגתו הראשונה מאשא (אמו של אהרן ליב ליינ), ואשתו השניה רישא (אמה של רבקה ראסקין).

הרה"ח ר' שרגא פייטל וזוגתו חיה לאה (סמינסקי) לוינ.

הרה"ח ר' שלמה וזוגתו בתיה חיה (ויגאן) ראסקין.

לזכרון טוב ולמזכרת נצח, ובתור הבעת תודתנו והוקרתנו העמוקה לכל הנוטלים חלק בשמחה זו, מוגשת בזאת תשורה מיוחדת, המתמקדת בסיפור חייהם של הזקנים המופלאים, ובעזרת רעיונות וליקוט מסמכים ממקורות שונים, מקשרת עבר מפואר לעתיד הנבנה כעת. כמוה כגשר המחבר בין שני הקצוות ההיסטוריים של תולדות המשפחות.

התשורה מחולקת לשלושה פרקים: בפרק הראשון יובאו דברי ימיה ומורשתה של משפחת לוינ, בפרק השני - תולדותיה של שושלת ראסקין המעטירה, ובפרק השלישי קורותיה המרתקים של משפחת ויגאן.

בשל דוחק הזמן, הפרק אודות החסיד הרב יהושע ליינ לא נכנס עלי דפוס. חסיד אמת היה ר' יהושע, רב מיוחד, ומקושר בלב ונפש לרבותינו נשיאנו. שורשיו נטועים עמוק בדברי ימי עם ישראל: אב- זקנו, החסיד ר' פרץ חן, היה צאצא ישיר, בן אחר בן, של דוד המלך. אביו, ר' חיים דוד ליינ, היה מי שכתב

מכתב לכ"ק אדמו"ר הריי"צ ובו הציע את הרעיון להנהיג אמירת תהלים בשבת מברכים, רעיון אותו אימץ הרבי הקודם והנחילו לקהל החסידים, המקפידים עד עצם היום הזה לקום בהשכמה ולקרוא את כל ספר התהלים לפני שחרית של שבת מברכים.

במהלך עלעול בכתביו של כ"ק אדמו"ר הריי"צ, מצאנו אזכורים לאביה וסבה של בתיה חיה. גילוי זה הוביל אותנו לעיון בהיסטוריה הלא ידועה של משפחת ויגאן. בניגוד לאחיה של בתיה חיה, ר' שמאי, שפחות או יותר כבר נודע, על אחיה ר' יוסף אין ידוע כמעט מאומה. זכינו בזאת למצוא את יומנו של בנו, מיכאל ויגאן, אשר שפך אור מיוחד על חיי מסירות הנפש של אביו המסתורי, והוסיף פרטים נוספים שלא היו ידועים לנו. לכן, מצאנו לנכון לפרסם את כל זאת ולהוסיף פרק על משפחת ויגאן, המוגש בתשורה זו.

עבור החלק על משפחת לוין, זכינו להשיג עדות של גברת סימא (לוין) סודקביץ, אשר נתנה לנו עדויות מכלי ראשון על חיים מופלאים המוכרים לנו רק מהסיפורים והשמועות שהתגלגלו מפה לאוזן.

הננו מזמינים אתכם למסע לתקופת זמן ייחודית, בה האמת היתה בפשיטות, והרצון העז הכללי היה להתקשר לרבותינו נשיאנו. הננו מזמינים אתכם לטעום מחיי ההתמסרות של זקנינו, שדבקו בתורתנו הקדושה, לא הרפו ידיהם משמירת שבת כהלכתה למרות קשיי השעה, ולא נתנו לרדיפות הזמן לפגום ברוחם החסידית.

יהי רצון שנזכה ללמוד ממורשתם העשירה ומאמונתם האיתנה, ונחדיר זאת בליבם של הדורות הבאים.

ויהי רצון, שתיכף ומיד "ישמע . . קול ששון וקול שמחה" האמיתי והנצחי, כאשר "נזכה זעהן זיך מיטן רבי'ן", תיכף ומיד ממש!

בתודה ובברכה על השתתפותכם בשמחתנו,

מענדי וחנה סודקביץ

שלמה וחיה ראסקין

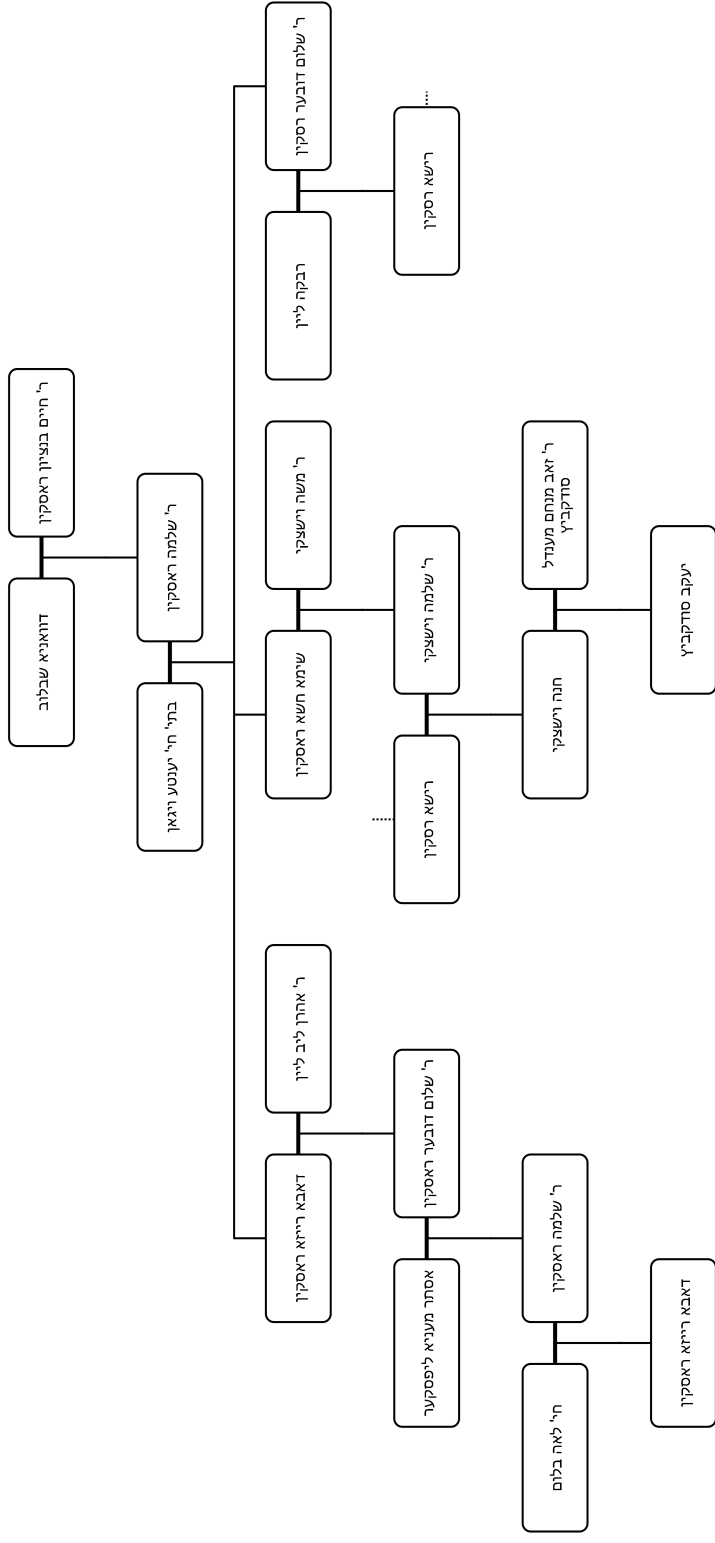
כ"א סיון, ה'תשפ"ה

שושלת ראסקין

הרב החסיד ר' שלמה ובתיה חיה ראסקין

שושלת ראסקין

שורשים עמוקים

אדמו"ר הריי"צ ציין פעם בשיחה אשר משפחת ראסקין היא אחת משני משפחות המושרשות "איינגעווארצלט" בליובאוויטש עוד מימי אדמו"ר הזקן¹. דברים אלו מדגישים את הקשר העמוק והרב-דורי שיש למשפחה זו עם חסידות חב"ד, עוד מימיה הראשונים.

הוריו של ר' שלמה: ר' חיים בן ציון ודוואניא ראסקין

מצבתו של ר' חיים בן ציון, שנתגלתה ושופצה בהשתדלות נכדו הרב לוי יצחק מונדשיין

על מנת להכיר מי הוא העומד לפניך, עליך לחקור את שורשיו: לדעת מאין בא, מי היו אבותיו וזקניו, באיזו סביבה וקהילה הוא גדל וכו'. אילו היה אדם נוסע לעיירה קטנה וכפרית הנמצאת בפלך סמולנסק של רוסיה, הייתה נראית העיירה ג'אטסק ביתה הצנוע של קהילה קטנה ומסוגרת. ואולם, דווקא בעיירה זו, הרחוקה מהקהילה היהודית הגדולה ברודניא ומהשפעות חיצוניות, בחר הרב החסיד ר' חיים בן ציון ראסקין לקבוע את מקום מגוריו עם משפחתו². ר' חיים העתיק את מקום מגוריו לאחר שנים רבות של מגורים בקהילה התוססת ברודניא, מבלי

להתחשב בקשיים של מעבר שכזה, וזאת על מנת לקיים את ביתו באורח חיים פשוט וחסידים. זו עדות למסירות הנפש שלו ושל רעייתו, מרת דוואניא ראסקין, למען בניית בית של תורה המיוסד על יסודות איתנים. כך יצרו ר' חיים בן ציון ורעייתו בית חסידי שורשי המושתת על ערכים חסידיים ומושרש במידות

ר' חיים בן ציון ראסקין

טובות. הקשר לקב"ה, ליהדות ולתורת החסידות היו חיוניים בבית שהקימו, כאוויר לנשימה ממש.

ר' חיים בן ציון היה איש של עקרונות. הוא דאג שגם בני משפחתו יחיו חיים של תורה ומצוות על פי ההלכה, ללא פשרות. הוא לא איפשר ולו פעם אחת לרדיפות או לכאב להוות גורם מרתיע להחלטתו זו. הוא גם היה דמות מוערכת מאוד בחצר ליובאוויטש, בעל מעמד מיוחד, ממש כבן-בית בבית כ"ק אדמו"ר הרש"ב זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע. יכול היה ר' בן ציון לבקר ב'בית הרב', אצל כ"ק אדמו"ר הרש"ב, אף מבלי לתאם מראש או לקבוע פגישה ליחידות.

אופיו של האיש המיוחד הזה ושל רעייתו הנאמנה והמסורה דוואניא, מוצג באופן יפה בדבריה של נכדתם, הגברת סימא איטקין (לבית ראסקין)³, שגרה איתם בשנותיהם המאוחרות בלנינגרד:

"בובע דוואניא הייתה אדם טוב לב מאוד. כשמישהו בא לבקר, תמיד היה לה מיחם של מים חמים ותפוחי אדמה על הכיריים. כשמישהו בא, היא הייתה שואלת 'דו וילסט עסן?' נא דיר. וילסט עסן? נא דיר'

דוואניא ראסקין
(ארכיון משפחת מונדשין)

ר' יעקב יוסף ראסקין

ר' יצחק ראסקין

(‘רוצה לאכול? הא לך. רוצה לאכול? הא לך’). כשלבחורים לא היה איפה לגור, היא איכסנה אותם. היא הייתה אישה כל כך טובה.”

על זיידע, היא זכרה, “זיידע חיים בן ציון היה ‘פרום’ מאוד, בלי פשרות. הוא אמר, ‘וואס מ’טאר ניט, טאר מ’ניט. וואס מ’קען, דארף מען אויך ניט’ (‘מה שאסור לעשות, אנחנו לא עושים. מה שמותר לעשות, גם אותו איננו צריכים’) אבל הודות לו, נשארנו ילדים שומרי תורה ומצוות.”

סימא זוכרת חוויה טראומטית אך גם מעצבת, כשאביה, ר' יצחק, נעצר על ידי הק.ג.ב. אך ורק בשל היותו יהודי גאה. הוא נלקח והשאיר אחריו ארבע בנות צעירות. רק בזכות מאמציו והשפעתו של זיידע חיים בן ציון הן נשארו נאמנות לדרך התורה והמצוות. “זיידע היה אומר, ‘זאלסט געדענקען אז דו ביסט א ראסקין’יאק’ (‘זכרי שאת ראסקין’), ואת צריכה לדעת שרסקינים לא מתפשרים”, היא זכרה. “הוא נהג לומר, ‘אביך נעצר בגלל פרומקייט. את צריכה להיות פרומ’ע”.

בית ראסקין היה ידוע בהכנסת האורחים שלו ובדלתותיו הפתוחות. תכונה זו השתקפה מאוחר יותר בילדיהם - יהודה ליב⁴, שלמה, שרה (שנודעה מאוחר יותר כ’מומע שרה’), יצחק ויעקב יוסף - שהיו ידועים במסירותם ונדיבותם היוצאת מן הכלל.

אדמו"ר הריי"צ אמר פעם, "גר יהודי ליד מוסקבה. כל יום הוא קם בשעה ארבע ללמוד תורה, ולפני הלימוד הוא אומר תהלים ושופך דמעות כמים. ועל מה הוא בוכה? הוא מבקש רחמים מהקב"ה שילדיו ונכדיו ילכו בדרך הישר⁵". אף על פי שאדמו"ר הריי"צ לא הזכיר את ר' חיים בן ציון בשמו, כל הנוכחים הבינו בבירור למי הייתה כוונתו.

הכוח והחיות שנשארו אותו דרך כל הניסיונות והקשיים של חייו מעולם לא חדלו או אפילו נחלשו. אפילו לאחר שלקה בשבץ קשה מנשוא, שהשבית לחלוטין את יכולת התנועה שלו והשאירו עם יכולת שימוש ביד אחת בלבד, תשוקתו של ר' חיים בן ציון לאידישקייט מעולם לא דעכה. "בשמחת תורה האחרון לפני שנפטר, הוא שר ורקד איתנו", זכרה נכדתו. "הוא רק רצה שנשמור על הגחלת; 'ער איז געווען א זייער הייסע איד'. הוא היה חסידי מאוד; היה לו הרבה 'הרגש'".

הרב החסיד ר' שלמה ראסקין

שנותיו הראשונות של ר' שלמה

במבצר מוגן זה נולד ר' שלמה ראסקין. ב"ג אדר תרמ"ז (1887), נולד ר' שלמה ראסקין כילד השני לר' חיים בן ציון ודוואניא ראסקין. לגדול בבית ראסקין פירושו לגדול בבית בו ערכי היהדות האותנטית והמסורת החסידיית מוטבעים בך כבר מגיל צעיר.

העקרונות שאביו, ר' חיים בן ציון, חי לפיהם - מחויבות בלתי מתפשרת לשמירת תורה ומצוות, קשר עמוק לרבי, ושמירה על גחלת האמונה גם בזמנים מאתגרים - היוו את היסוד לאופיו ודרך חייו של ר' שלמה.

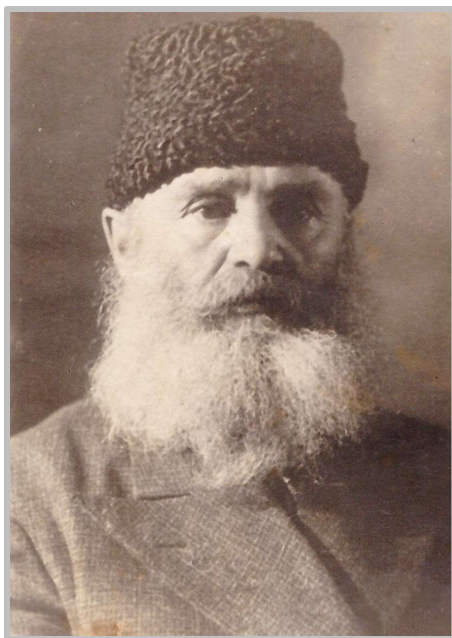
אף על פי שמידע מועט קיים על שנותיו הראשונות של ר' שלמה, ידוע שהוא הלך בדרך שונה מרבים מבני דורו. שלא כמו אלו שלמדו בישיבות הרשמיות השונות, ר' שלמה נשאר בבית אביו ולמד תורה תחת הדרכתו. הוא תואר⁶ כ"ערליכער בחור", בחור ירא שמים.

רעיון טוב

ר' חיים בן ציון האמין שבחור או עלמה צעירים צריכים להתחתן לפני גיל שמונה עשרה. כשר' שלמה הגיע לגיל זה, החלו הצעות שידוך להגיע מכל הכיוונים. במקום לשקול כל אפשרות בעצמו, בטח ר' חיים בן ציון לחלוטין בחכמת רבו. בכל פעם שהגיעה הצעת שידוך אפשרית, ר' חיים בן ציון כתב את השם, הציג את השמות לאדמו"ר הרשב"ב וציפה להדרכתו.

ביום חמישי אחד, נסע ר' חיים בן ציון לליובאוויטש עם רשימה של שמונה אפשרויות. במהלך היחידות שלו עם הרבי, הציג את הרשימה. הרבי הניח את משקפיו בעלי מסגרת הזהב, ובמבט יחיד שנמשך רק שנייה, סקר את כל הרשימה מלמטה-למעלה, והניחה בצד.

"אין כאן שום הצעה מתאימה", הסביר הרבי. "ביניהן יש אחת שלא תזהר

ר' שלמה ראסקין
(ארכיון משפחת מונדשיין)

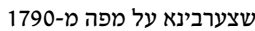
בתיה חיה יענטא זמן קצר לאחר נישואיה

בכיסוי הראש כראוי, ואחרת
שלא תדע כיצד לחנך את
ילדיה", וכן הלאה.

ר' חיים בן ציון קיבל הוראה
זו ללא עוררין. הוא נשאר
בליובאוויטש לשבת והתכוון
להתחיל שוב לחפש את השידוך
הנכון. אך מיד לאחר צאת
השבת, השתנו הנסיבות
במהירות: חסיד-חבר ניגש אליו
עם הצעה חדשה: בתיה חיה
יענטע, בתו של ר' מיכל
שצערבינער ממשפחת ויגאן.

מיד חזר ר' חיים בן ציון
לרבי לשאול על אפשרות חדשה
הזו. תגובת הרבי הייתה נלהבת:
"אה, מיכל שצערבינער! מיכל
שצערבינער הוא יהודי ירא
שמים, ואשתו היא נכדה של ר'
יהושע אלי' (מגדולי החסידים
של אדמו"ר האמצעי והצמח
צדק). זה רעיון טוב! זה רעיון
טוב!"

עבור ר' חיים בן ציון לא היה
צורך בדיון נוסף. הוא הכיר
היטב את מיכל שצערבינער,
שכן בין משפחות ראסקין וויגאן
היו קשרי נישואין בעבר⁷. הוא
חזר הביתה עם הבשורה
המשמחת: "לשלמה'לה שלנו
מגיע מזל טוב! הרבי נתן את
הסכמתו לשידוך עם בתיה חיה
ויגאן!" הוא היה בטוח שבנו

חמוש בכוחה של הסכמת אדמו"ר הרשב"ב, חזר ר' חיים בן ציון הביתה להציע את השידוך שוב. אך לחרפתו, ר' שלמה עדיין סירב. שנה שלמה עברה, כשהבחור הצעיר מחזיק בסירובו. לבסוף, חזר ר' חיים בן ציון פעם נוספת לרבי וביאשוו שאל: "האם זה באמת השידוך המיועד לו?"

הרבי ענה בנחישות, "כן, כן!" ר' חיים בן ציון נפעם מקביעתו החד-משמעית של הרבי, אך על בנו החדשות הללו לא הותירו רושם. זמן קצר לפני "ט"ססלו, ביקר ר' חיים בן ציון שוב את הרבי לדווח שבנו עדיין מסרב לשידוך. הפעם, הוראת הרבי הייתה פשוטה: "הבא אותו לכאן".

לקראת חג-החגים "ט"ססלו, נסע ר' חיים בן ציון לליובאוויטש עם בנו ר' שלמה. לאחר שנגמר הפארברענגען, נכנסו האב ובנו יחד לחדר היחידות של הרבי.

הרבי פנה תחילה לר' שלמה ושאל ישירות, "בחור'ל, מה אתה צריך? מה אתה רוצה?"

ר' שלמה אזר אומץ ושפך את דאגותיו: הוא צעיר מדי; הוא עדיין לא התייצב לשיירות הצבאי; הוא מהסס להתחתן עם בת כפר כשהיו שידוכים אחרים מערים גדולות יותר.

למרות מעמדו הנעלה, הרבי דיבר לבחור הנבון בחמימות אבהית, מתייחס לכל דאגה במונחים ובסגנון שיכול היה להבין.

"אתה אומר שאתה צעיר מדי? בעזרת השם עוד תגדל. אתה אומר שעדיין לא עברת את מבדקי הצבא? אני מבטיח לך שתפטר מהשיירות. אתה אומר שהיא כפרית? הרשה לי לשאול אותך: אם אותה נערה בדיוק הייתה מוויטבסק או מסמולנסק, זה היה יותר טוב? אני אומר לך בלי ספק, להן יש יותר פגמים ממנה. מיכל שצערבינער הוא יהודי ירא שמים, והיא צאצאית של ר' יהושע אלי' - זה רעיון טוב! זה רעיון טוב! למה אתה לא רוצה את זה?"

שמיעת הדברים מפיו של הרבי, מתייחס לכל אחת מחששותיו בנפרד, בדאגה ובטיפול ישיר, נתנה לר' שלמה את הדחיפה לה היה זקוק. עם התמיכה הנחרצת וההבטחה של הרבי, ר' שלמה סוף סוף הסכים לשידוך.

חמישים שנות השפעה

השידוך המיוחל נעשה, והכנות החתונה היו בעיצומן. בעוד המשפחה וידידיה החלו להגיע להתיישבות הקטנה והמקסימה שצערבינא לחתונתם של ר' שלמה ובתיה חיה, לר' חיים בן ציון ומשפחתו הייתה עוד עצירה בדרך. החתונה נקבעה בחורף, והמשפחה עשתה את דרכה בקור לליובאוויטש, לקבל את ברכת הרבי להצלחת החתונה והנישואין. ר' חיים בן ציון ובנו ר' שלמה הגיעו לבית הרבי ונאמר להם שהרבי באמצע הסעודה. הרבנית פתחה את

הדלת ויידעה את הרבי, "בענטשע⁸ בא עם בנו". מעבר לדלת, הם שמעו את הרבי מברך ברכת המזון בקולו הערב, כל מילה חודרת לליבותיהם.

עברו כמה דקות, והרבי רמז להם להיכנס ושאל למה הם באו. ר' חיים בן ציון הסביר שהם נוסעים לחתונת ר' שלמה ובאו לבקש ברכה לפני החופה.

הרבי הגיב: "ברכה?" מיד, האווירה בחדר השתנתה כשהרבי קם על רגליו הקדושות והתחיל לסדר את סירטוקו ולרכוס את הכפתורים. פניו השתנו, והפכו זוהרים כלהבות. ר' חיים בן ציון, שהיה רגיל לעמוד לפני הרבי לעתים קרובות אך מעולם לא ראה מחזה שכזה, נבהל ונתקף רעד. הוא חש כי בכל רגע הוא עלול להתמוטט מההתרגשות והיראה הגדולה. בנו ר' שלמה רעד אפילו יותר מאביו, ועמד כשברכיו נוקשות זו לזו.

הרבי סיים לסדר את סירטוקו והחל מדבר: "עס ווערט געבראכט אין א ספר, אין א ספר ווערט געבראכט" ("מובא בספר, בספר מובא") - חזר על הביטוי פנים ואחור - "שכשעומדים תחת החופה, צריך לכוון להמשיך קבלת עול

הרבנית שטערנא שרה

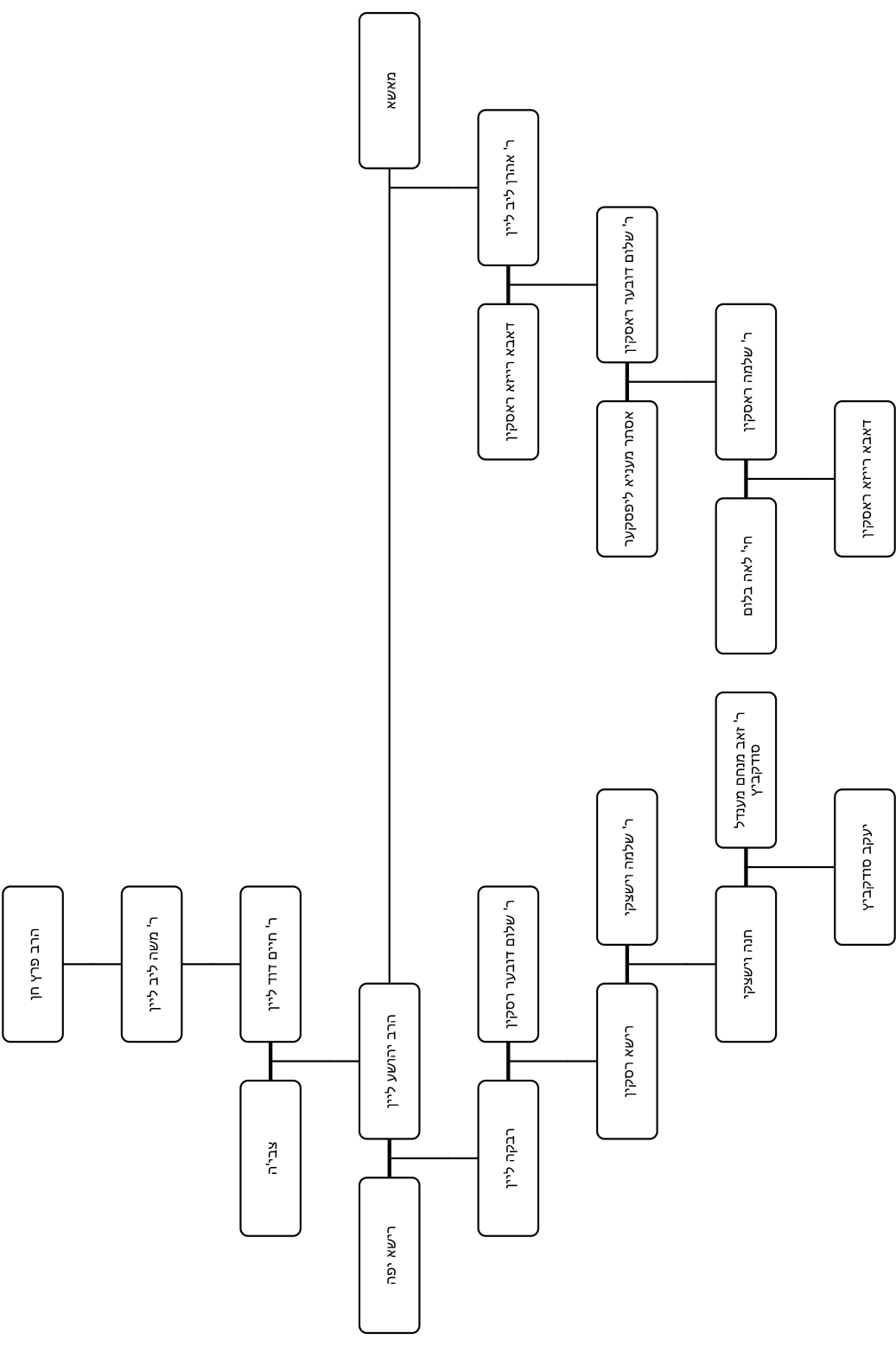
ר' משה וישצקי

מלכות שמים על עצמו, על הכלה, ועל הילדים שייתן ה', וזה מועיל לחמישים שנה".

הרבי חזר על הדברים הללו פעם שנייה מההתחלה: "עס ווערט געבראכט אין א ספר..." ושוב בשלישית. הם חשו שאם הרבי ידבר פעם נוספת, נשמותיהם עלולות לעזוב את גופם. אולם, זו הייתה הפעם האחרונה, והרבי בירך אותם וסיים.

עם ברכה קדושה הזו מאדמו"ר הרש"ב וההנחיות לקראת נישואיהם, ר' שלמה ובתיה חיה התחילו את חייהם המשותפים.

ר' חיים בן ציון סיפר את הסיפור הזה פעמים רבות לנכדו, ר' משה וישצקי (שיתחתן ברבות הימים עם בתו של ר' שלמה, שימא חשא). בכל פעם שסיפר את הסיפור, הוא היה מלא באותו רגש והתפעלות, ודמעותיו זולגות כאילו הוא חווה את הרגע הקדוש בפעם הראשונה ברגע זה ממש⁹.

השנים הראשונות של נישואיהם

הקמת משפחה

לאחר נישואיו, ר' שלמה גר בתחילה ברודניא או עם משפחת אשתו בשצערבינא, עיירה במחוז רודניא. שם, בשנת תרס"ח (1908), נולדה בתו הבכורה דאבא רייזא.

ר' שלמה ואשתו עברו בסופו של דבר לקובנה שבליטא. קובנה הייתה מרכז יהודי גדול באימפריה הרוסית, עיר שבה יהודים הורשו לחיות. למרות המגבלות שהוטלו על התושבים היהודים, קובנה פרחת כמרכז יהודי, וכמה מילדיהם של ר' שלמה ובתיה חיה נולדו שם¹⁰.

שני ילדיהם הצעירים ביותר, לובא ושלוש בער, נולדו מאוחר יותר, לאחר שהמשפחה עזבה את קובנה.

ילדיהם היו¹¹:

יהודה ליב (לייבע), התחתן ברבות השנים עם שרה בתיה בודנוב (בת דודתו מדרגה שניה, נכדה של ר' מענדל ראסקין מקובנה).

דאבא רייזא, התחתנה כעבור שנים עם הרב החסיד ר' אהרן ליב ליינ.

שאול, התחתן בחלוף השנים עם פריידא מסקליק.

שימא חשא, התחתנה מאוחר יותר עם הרב החסיד ר' משה וישצקי.

צביה, התחתנה ברבות הימים עם הרב החסיד ר' בצלאל רובשקין (לאחר פטירתו התחתנה עם הרב החסיד ר' זושא מרגולין).

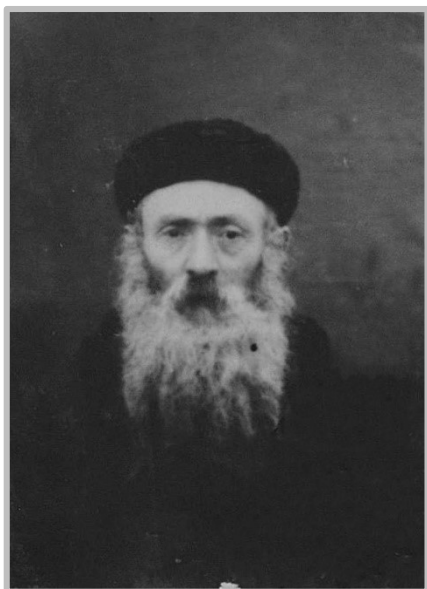
לובא מיכלא, התחתנה בחלוף הזמן עם הרב החסיד ר' מאיר זרחי.

שלוש בער, התחתן מאוחר יותר עם רבקה ליינ (אחותו של ר' אהרן ליב).

P.C. 1 L.R.O. *Pain* 80.495/5
55.48
 RASKINA *X*Doba 30.7.08 Pol. Juudin Ig. Wegscheid
*X*Michael (Sohn) 5.11.29
*X*Berl " 3.6.34
*X*Dawid " 12.5.40
*X*Beno " 15.10.41

רישום ספר החסידים
של שאול ראסקין
(ספריית אגודת
חסיד חב"ד)

רישום הלידה של שימא חשא בספר הקהילה משנת 1913, בלה"ק וברוסית

ר' מענדל ראסקין, אחיו
של ר' חיים בן ציון

החיים בקובנה

עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה, ר' שלמה גר בקובנה ועבד בתחנת קמח שנוהלה על ידי דודו, ר' מענדל ראסקין. במהלך תקופה זו, בשנת תרע"א (1911), הוא השיג את הדרכון הראשון שלו, שדרש חידוש שנתי תחת חוקי הבירוקרטיה של האימפריה הרוסית. על פי מסמך משפטי מתרע"ג (1913), הוא ביקש להאריך את הויזה שלו כדי שיוכל להישאר בעיר באופן חוקי למשך שנה נוספת.

כשפרצה מלחמת העולם הראשונה בתרע"ד (1914), הכל השתנה. הפיקוד הצבאי הרוסי,

חשדן כלפי קהילות יהודיות ששכנו סמוך לגבולות הגרמניים והאוסטרו-הונגריים, החל בגירושים המוניים. הרוסים חששו שהיות ויהודים דיברו יידיש, שפה 'גרמנית', הם עלולים לפעול כמרגלים עבור האויב. הרוסים גירשו את כל היהודים מקובנה וערים נוספות קרובות לגבול המערבי של רוסיה, ואילצו מאות אלפים להתפנות אל תוככי רוסיה.

החיים בגורקי - תרע"ח- תש"ד (1918-1944)

מלחמת העולם הראשונה

בתחילת המלחמה, ר' שלמה ומשפחתו עברו לליובאוויטש, שם שהה אז אדמו"ר הרשב"י¹². משפחתו עברה לאחר מכן לקאנאווינו, רובע של העיר ניז'ני נובגורוד, שנקראה החל מתרצ"ב בשם גורקי¹³.

דודו של ר' שלמה, ר' משה ראסקין, גר בגורקי. אשתו נפטרה בגיל צעיר, והותירה אותו עם יתומים רכים. בתו של ר' שלמה, לובא, אמרה שהיא זוכרת את ר' משה ראסקין כחולה ומשותק, אך גם כ'מתמיד' גדול, שהיה נוהג לשבת בכיפה גדולה על ראשו, וללמוד כל היום. הוא הפך מאוחר יותר לחמיו של ר' ניסן נמנוב.

גורקי הסובייטית

בסיום מלחמת העולם הראשונה, התרחשה המהפכה הקומוניסטית. קיום תורה ומצוות בגלוי הפך מסוכן. גורקי הוגדרה כ"עיר סגורה", בה הממשל הקומוניסטי היה קפדני במיוחד עקב תעשיות הביטחון שלה. בין מיליון התושבים שלה היו כעשרים אלף יהודים, שהתמודדו עם רדיפות דתיות קשות. כפי שאמר נכדו של ר' שלמה, "בתי הכנסת ננעלו בשנות הצ', (שנות ה-30). למרבה הצער, הדור השני של היהודים נטמע באוכלוסייה"¹⁴.

עד מלחמת העולם השנייה, ותחת מצוקה ולחצים עזים, רק שתי משפחות יהודיות בכל גורקי המשיכו לשמור על אורח חיים דתי. משפחת ראסקין הייתה אחת מהן¹⁵.

חיים יהודים בסתר

לא היו בתי כנסת רשמיים בגורקי. במקום זאת, תפילות נערכו בביתו של יהודי בשם קוגן, שהיה כהן. בנו של קוגן עבד עבור הנ.ק.וו.ד. אך כיבד את

אביו ואיפשר למניין להתקיים. התפילות התקיימו בשבת ויום טוב. נכדו בערל ראסקין זכר את תפילות ראש השנה באותו בית: "לפני תקיעות, בקריאת 'למנצח', זידע - הבעל-תוקע - בכה בדמעות שלישי, שהיו בלתי ניתנות לעצירה". לאורך חג הסוכות, מבוגרים וילדים היו הולכים בחשאי - בנפרד, ותחת מעטה הלילה - לסוכה בחצרו של קוגן, לפעמים בשעה 1:30 לפנות בוקר, כדי להימנע מעיניים בלתי רצויות¹⁶.

בתיה חיה ראסקין

בי"ט כסלו ובי"ב תמוז, המקורבים לליובאוויטש היו באים לבית ראסקין

לפארברענגען. בי"ט כסלו, בתיה חיה הייתה מכינה את ה"קאשע ווארנישקעס" המסורתית, דייסט כוסמת וביצים קצוצות.

תמיכה בחסידים כלואים

במהלך הטיהורים ההמוניים שביצע סטלין בשנות השלושים, חסידים רבים נעצרו ונידונו לעבודות פרך במחנות עבודה בסיביר. סכנה גדולה הייתה בהתחברות לכל נידון שהורשע, וחסידים בכלל זה. למרות הסיכונים של סיוע ל'אויבי המדינה', ר' שלמה לא הפסיק לשלוח חבילות מזון לאסירים אלו.

אחינו בן השבע עשרה, ר' יהושע ראסקין (קצנלנבוגן), נעצר על החזקת כספים שיועדו לישיבה במזוודתו. הוא טען באומץ, למרות איומי החוקר, שהכסף שייך לו. לאחר תשעה חודשים בכלא, הוא נידון לעשר שנים במחנה מעצר, אך עקב גילו הצעיר העונש קוצר לחמש שנים. בודד במחנה עבודה רוסי, למי יכול היה לפנות?

ממקום מאסרו הוא כתב ל"שלמה ראסקין, משרד הדואר הראשי, גורקי" - מבלי לדעת את הכתובת המדויקת. המכתב הגיע באורח פלא לר' שלמה, שהעביר אותו לאחותו מומע שרה קצנלנבוגן¹⁷ (אמו של ר' יהושע), ששהתה

מומע שרה קצנלנבויגן
(ארכיון משפחת מונדשיין)

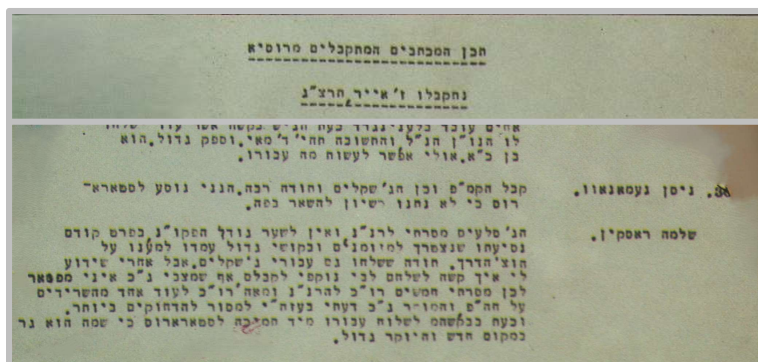
בסמרקנד. כך יכלה לשלוח לבנה חבילות יקרות של טבק, אותן החליף במזון¹⁸.

חסידים רבים, לדוגמה ר' אברהם אלי' פלוטקין¹⁹, ייחסו לחבילות שקיבלו מר' שלמה ראסקין את הישרדותם במחנות העבודה הקשים. ר' ניסן נמנוב²⁰ גם הוא הסתמך על חבילות שנשלחו על ידי ר' שלמה הן במהלך מאסרו והן לאחר שחרורו. ר' שלמה שלח בקביעות מזון וכסף לחסידים ידועים לפני כל יום טוב. בתו של ר' שלמה, לובא, זכרה שאביה מעולם לא חגג פסח מבלי לשלוח לר' ניסן חבילה. חסידים רבים נוספים, כולל ר' שמריהו ששונקין ור' נחום לבקובסקי, גם נהנו מתמיכתו.

נכדו, מיכל ראסקין²¹, היה לעתים קרובות מעביר כסף לחסידים ברחבי רוסיה בשם סבו. פעם אחת, פקיד במשרד העברות הכספים זיהה את מיכל וקרא, "פנו מקום לבחור הזה אם אתם רוצים את הכסף שלכם!" - מודע לכך שהוא בא כדי לשלוח כספים, לא למשוך מזומנים. כששמע זאת ר' שלמה, החליט שמיכל לא יוכל עוד ללכת, בהעריכו את הסבירות הגדולה לסכנה שבגילוי פעילותם²².

הקשיים בבית הספר

נכדיו של ר' שלמה נאלצו לפקוד את בתי הספר הסובייטיים, בהם היו צריכים לנכוח גם בשיעורי השבת. כפי שזוכר נכדו בערל, "זיידע לקח את זה ללב מאוד והיה בוכה, אז הייתי מנסה לצאת לבית הספר כשהוא לא שם לב. הייתי מנסה לקפוץ מהחלון כדי לצאת מהבית... פעם אחת לא יכולתי להתחמק ממנו והוא הבחין ביציאתי, וראיתי אותו בוכה מכאב על שאני הולך לבית הספר".

תוכן המכתבים ששלחו ר' ניסן ור' שלמה לאדמו"ר הרי"צ
(ספריית אגודת חסידי חב"ד)

המראה של דמעות הזיידע השפיע
עמוקות על בערל הצעיר. הכאב
שהוא גרם לזיידע האהוב שלו נגע בו
עמוקות, והוא החליט שביום
הכיפורים הממשמש ובא הוא לא ילך
לבית הספר, ולא משנה מה יהיו
ההשלכות. כשחזר לבית הספר אחרי
יום הכיפורים, המורה שלו - גם היא
יהודיה אך קומוניסטית אדוקה -
התעמתה עימו: "למה לא באת לבית
הספר?"

בערל לא ענה. היא המשיכה, "אני
יודעת למה לא באת! כי אתמול היה
חג יהודי".

מיכל ובערל ראסקין

היא החליטה להתשמש בו כמופת
לרעה ואספה את כל בית הספר - כ-400 ילדים, רובם לא יהודים - לכינוס.
היא העמידה את בערל בחזית והכריזה, "הסתכלו על החבר הזה שסירב לבוא
לבית הספר בגלל חג יהודי". היא המשיכה לגנות הורים שבמילותיה, "השקו
את ילדיהם ברעל נגד הקומוניזם".

לאחר ההשפלה הזו, בערל הרגיש נורא אך גם נחוש יותר. כשהתקרב חג
הסוכות, הוא השתוקק לדלג על בית הספר שוב, אך לא יכול היה לסבול את
המחשבה על עוד השפלה פומבית. הוא הגה תוכנית: "הלכתי לבית הרפואה

בערל ראסקין (בנה של דאבא רייזא)

ואמרתי להם שיש לי כאבי בטן חזקים ושאני לא יכול ללכת על רגליי. הרופא נתן לי פתק שאומר שאני זקוק לשבועיים מנוחה". שבועיים מאוחר יותר, הוא חזר לבית הספר עם הפתק של הרופא ביד. המורה זעמה, אך לא יכלה לערער על תעודה רפואית רשמית - לא ברוסיה הקומוניסטית. "היא לא יכלה לומר שהרופא משקר, אך היא זעמה מכעס. וכך יכולתי לחגוג את חג הסוכות"²³.

רגעים זכורים

קשר עם אדמו"ר הריי"צ

The Friediker Rebbe in 1927

בתרפ"ז (1927), אדמו"ר הריי"צ גורש מרוסיה לאחר מעצרו בעוון החזקת היהדות. המוני חסידים באו ללנינגרד כדי להיפרד ממנו. ר' חיים בן ציון ראסקין שלח מברקים לכל ילדיו, וציווה עליהם ב"גזירת אב" לנסוע מיד ללנינגרד, למרות הסכנה הכרוכה בכך. בנו ר' שלמה היה ביניהם ונשאר אצל הרבי לחודש תשרי.

שנים מאוחר יותר, נכדו של ר' שלמה, ר' שלמה וישצקי, סיפר מה ששמע מאמו, שימא חשא (ראסקין) וישצקי: "עם חזרתו מלנינגרד, זיידע היה מצונן וחלש מאוד. כשביקשנו ממנו לספר מה קרה עם הרבי, הוא רק אמר, 'אין לי מה לספר. היו דחיפות, דוחק וצפיפות נוראים, בקושי שמעתי משהו, ומה ששמעתי לא ממש הבנתי'".

אבל לפתע, לקח ר' שלמה חומש, עלה על השולחן, התחיל לרקוד וקרא, "זאת, כן, זאת ראיתי. כך רקד הרבי בשמחת תורה". תוך כדי ריקוד, הוא הוסיף, "כן, אני זוכר עוד דבר אחד. הרבי צעק ואמר: 'על חינוך הילדים צריך ללכת עד מסירות

R' Chaim Bentzion in 1930
(Mondshine Family Archives)

ר' שלמה וישצקי

נפש!" חותמן של מילים אלו נותר על ילדיו והשפיע על חינוך הדור הבא.²⁴

התקופה של ר' שלמה אצל אדמו"ר הרי"צ השפיעה עליו עמוקות והוא נשאה עמו למשך כל חייו. אדמו"ר הרי"צ הורה לר' שלמה ללמוד תניא בעל פה. עד שנותיו האחרונות, נהג לשנן בהתמדה פרק אחר פרק בעל פה, מתוך קבלת עול.

אדמו"ר הרי"צ אמר פעם על ר' שלמה, "אף על פי שמעולם לא למד בליובאוויטש, הוא התחבר לתמימים והוא האיר את כל קאנאווינא"²⁵.

חתונת וישצקי

בתרצ"ד (1934), בתו של ר' שלמה, שימא חשא, התחתנה עם ר' משה וישצקי. השידוך נערך על ידי הזיידע, ר' חיים בן ציון ראסקין²⁶, וקיבל את ברכת אדמו"ר הרי"צ. החתונה התקיימה ב"ז טבת בגורקי, מקום מגורי הכלה.

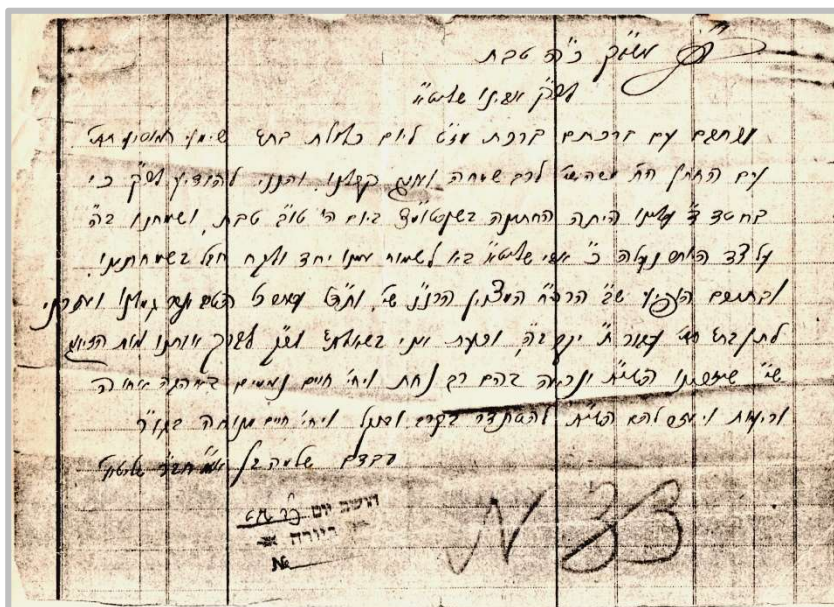
ר' שלמה כתב לאדמו"ר הרי"צ לאחר החתונה, "בחסדי השם עלינו, החתונה הייתה בשעה טובה ומוצלחת, ביום חמישי, י"ז טבת, ושמחנו - ברוך השם - בצורה הנעלה ביותר. אבי המכובד בא לשמוח איתנו ונטל חלק בחגיגתנו". הוא גם ציין את נוכחותו של קרובו, החסיד המהולל ר' ניסן נמנוב.

הרבי הורה לר' משה וישצקי לעבור לגורקי להפיץ חסידות בין התושבים המקומיים. במכתבו לאדמו"ר הרי"צ, ר' משה הזכיר את תוכניתו "הנה בדעתי להתעסק בעסק הטריקאטאז (=סריגים) היינו למכור בשוק את הקנוי וגם מעט ממעשי ידי".

בעקבות הוראות הרבי, ר' משה ערך שיעורי חסידות חשאיים בבית משפחת ראסקין. השפעתו של ר' משה הובילה רבים להתקרב לדרך החסידות.²⁷

ר' משה ושימא חשא וישצקי

מכתבו של ר' שלמה אל אדמו"ר הרי"צ

מלחמת העולם השנייה

מחסה לפליטים

באלול תרצ"ט (ספטמבר 1939), פרצה מלחמת העולם השנייה. גרמניה הנאצית פלשה לפולין ממערב, ואילו רוסיה הסובייטית פלשה ממזרח, ובכך חולקה המדינה בין שני הכוחות הניצים. יהודים פולנים רבים שברחו מהנאצים מצאו עצמם פתאום בטריטוריה סובייטית.

הסובייטים הציעו לפליטים אלה בחירה: לקבל אזרחות סובייטית, או לבקש לחזור לבתיהם במה שהייתה כעת פולין הגרמנית. בהסתמך על הדרכת רבניהם - ומבלי להכיר במלוא אימת הכוונות הנאציות - רבים בחרו לחזור לביתם ולא להפוך לאזרחים סובייטיים.

אך הסובייטים ראו במסרבים לאזרחות "עריקים" ואויבי המדינה. במקום לאפשר להם לעזוב, הם עצרו את היהודים הללו וגירשו רבים למחנות עבודה בסיביר או להתיישבויות יער נידחות. אחרים, כמו כמה שבאו לגורקי, נאבקו על הישרדותם כפליטים חסרי מדינה וללא הגנה משפטית.

ר' שלמה ראסקין עם חתנו ר' אהרן ליב ליין

במהלך תקופה זו, בית ראסקין הפך למקלט מכריע - מקום מחסה של חום וביטחון בעין הסערה - הן עבור בני משפחה שברחו מהמזור והן עבור יהודים פולנים עקורים. ביתו של ר' שלמה בן ארבעת החדרים, שנחשב מרווח לפי הסטנדרטים של אותה תקופה, היה מלא עד אפס מקום. גרו איתו שלושת בניו - יהודה ליב, שאול, ושלום בער - כמו גם שתי בנותיו הנשואות, צביה רובשקין עם שלושת ילדיה, ודאבא רייזא ליין עם הארבעה שלה. שתי

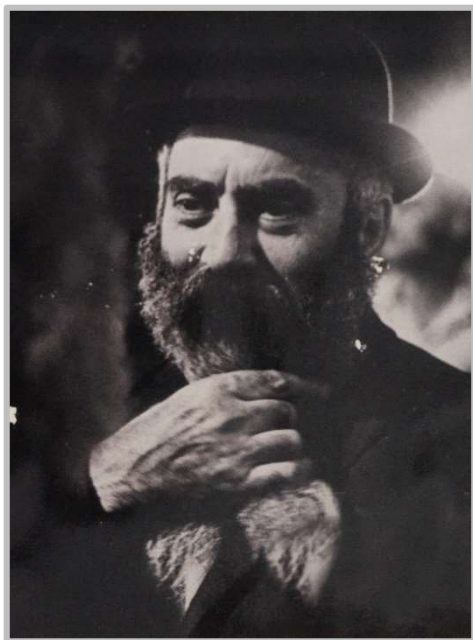
ר' שלום בער ורבקה ראסקין

הבנות ברחו לגורקי כשהמלחמה החלה. בעליהן, אהרן ליב ליין ובצלאל רובשקין, נשארו בלנינגרד הנצורה ושירתו במשמר הלאומי. למרבה הצער, שניהם נהרגו בהפצצה הגרמנית בי' שבט תש"ב (1942). גם שהו בבית בני משפחתו של אהרן ליב ליין; אחיו שלום בער, ואחותו רבקה ליין (מאוחר יותר רבקה ראסקין)²⁸.

למרות תנאי הצפיפות, ר' שלמה המשיך לארח יהודים פליטים רבים מפולין, וקיבל את פניהם של אלה שברחו מרדיפות נאציות וסובייטיות. נכדו בערל ראסקין זכר, "מיכל ואני ישנו על הרצפה מכוסים במעילינו". נכד אחר זכר אנשים ישנים בכל מקום - מתחת לשולחן, על השולחן ובכל פינה של הבית.

סיפוק צרכי הרעבים

במהלך המלחמה, ר' שלמה עבד ללא לאות כדי להבטיח מזון למשפחתו ורבים אחרים. הוא הצליח לאגור אספקה גדולה של תפוחי אדמה. אשתו, בתיה חיה, הייתה מבשלת את תפוחי האדמה הללו ומחלקת ארוחות ליהודים הנזקקים הרבים. המשפחה הצליחה לאסוף תפוחי אדמה שהספיקו לכל החורף. קירות הבית היו מרופדים בשקים של תפוחי אדמה, וכל אימת שאחד

ר' שלום בער ראסקין (בן ר' שלמה)

החל להרקיב, היו משתמשים בו במהירות לפני שיתקלקל לגמרי²⁹.

המנות הממשלתיות היומיות היו דלות - שני קילוגרם לחם למשפחה. כדי להשיג מזון נוסף, במיוחד תפוחי אדמה, בני משפחה ערכו ברכבת נסיעות מסחר לכפרים הסמוכים, שם היו מחליפים מזון. המסעות התובעניים הללו בוצעו על ידי מיכל ראסקין הצעיר שהיה כבן שנים עשרה, והבן הבכור של דאבא רייזא, יחד עם רבקה ליין (אחותם של אהרן ליב ושלום בער ליין) ודודם שלום בער. מיכל הצעיר זכר מקרה

שבו נבצר ממנו לאכול כרוב כי אפילו כרוב פשוט הפך למותרות נדירות. הנסיעות היו מפרכות, והוא זכר לפעמים שהיה צריך לשאת על גבו חמישים ליטראות של תפוחי אדמה בחזרה לגורקי.

תמיד היה מזון בבית ראסקין, וכל חבר במשפחה המורחבת מילא תפקיד בהפיכת המשימה לאפשרית. הודות למאמצייהם, יהודים רבים קיבלו ארוחות מזינות בקביעות וניצלו מרעב.

עדויות של פליטים

ה"סאדובר רב"

ה"סאדובר רב"³⁰, ר' ירחמיאל ישראל סקולא, שהתפרסם מאוחר יותר במאפיית המצות שלו בניו יורק, סיפר את הסיפור המדהים דלהלן:

בתחילת המלחמה, הוא ואשתו ברחו, ומצאו את עצמם אבודים ומבולבלים באזור לא מוכר. בלי לוח שנה, הוא לא יכול היה להיות בטוח אם ראש השנה עתיד לחול באותו שבוע או בשבוע הבא. לאחר שירד מרכבת בעיירה לא ידועה, הוא מצא עצמו הולך לאורך שפת נהר, קורא לעזרת הקב"ה, כיון שלא הכיר איש ולא היה לו לאן ללכת.

ה"סאדובר רב"

בעודו הולך, הבחין פתאום במה שנראה כמו ציציות של ילדים תלויות על מוטות על שפת המים. בוודאי, חשב, מדובר בהזיה - מוחו מהתל בו מרוב תשישות ומתח. אך כשהתקרב

עוד הבין שאלו אכן ציציות. מקרוב יותר ראה מחזה שעצר את נשימתו: יהודים מבוגרים יחד עם ילדים קטנים עומדים במים הקפואים! היה זה בתחילת החורף הרוסי, קר מאוד, ושכבה דקה של קרח כבר נוצרה בחלקים של הנהר.

נדהם, הוא שאל, "מה אתם עושים? מה קורה כאן?"

הם הסבירו, "היום הוא ערב ראש השנה. אין לנו מקווה בעיר, אז אנחנו טובלים כאן".

תחנת הרכבת בגורקי

בערל ראסקין עם אמו דאבא רייזא

שלום בער וישצקי במחנה העקורים
(ארכיון משפחת מונדשיין)

אכן, זו הייתה משפחת ראסקין, ובראשה ר' שלמה. ביניהם היה בערל ראסקין הצעיר, נכדו של ר' שלמה, שהיה בערך בן שבע, עם שלום בער וישצקי שהיה אפילו יותר צעיר. הרב שאל, "אבל למה להביא ילדים לנהר כל כך קר ומסוכן?"³¹

ר' שלמה השיב בפשטות, "צריכים לחנך אותם מגיל צעיר מאוד".

הרב קיבל את הזמנתם ללכת הביתה איתם, ור' שלמה דאג לו למשך שארית שהותו³².

ר' שלמה אהרן ראזען

יום חורף אחד, בערל ראסקין הצעיר נכנס הביתה ופגש במחזה מצמרר: גבר יהודי עמד בפתח, נראה חסר כל. בגדיו היו קרועים, ונעליים גסות עשויות מגומי של צמיגים עטפו את רגליו³³. הוא היה בבירור מוזנח, כנראה לא התרחץ במשך חודשים. אמו של בערל, דאבא רייזא, ביקשה את עזרתו להביא את האורח החדש פנימה³⁴.

האיש היה ר' שלמה אהרן ראזען, חסיד באבאב מסור שהיה כעת לפליט. הוא נאלץ לעבוד עבור הממשלה, אך נמק ברגליו שחרר אותו מעבודה. רגליו היו נפוחות באופן נוראי. למרות מצבו הקשה, הוא היה יהודי גליציאני חזק שדיבר יידיש במבטא המובהק של אזורו.

המשפחה האכילה אותו, נתנה לו מקום לישון, ולאט לאט טיפלה בו והחזירה אותו לקו הבריאות. בנותיו של ר' שלמה, דאבא רייזא וצביה, יצקו שמן על רגליו כדי להפחית את הנפיחות ולהחזיר את זרימת הדם.

לילה אחד, ביקש ר' שלמה אהרן מבערל ראסקין הצעיר להביא לו 'א קאץ'. בערל חשב שהפליט השתגע וביקש חתול במבטאו הגליציאני. אך ר' שלמה אהרן הבין בחוכמה את הבלבול הלשוני. הוא חיך והסביר שהוא לא זקוק

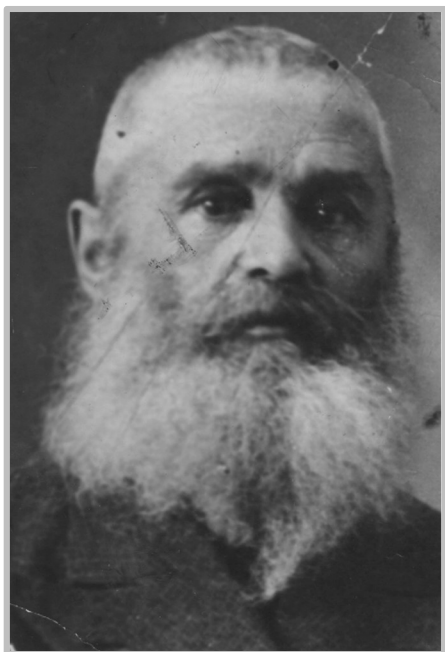
מימין לשמאל: ר' בערל ראסקין, ר' שלמה אהרן ראזען, ר' שלמה וישצקי

לחתול שרץ על ארבע רגלים, אלא 'קוץ' - שמיכה, לכסות את עצמו בלילה. ההגייה הפולנית בלבלה את הנער הצעיר.

ר' שלמה אהרן ראזען נשאר עם בני ראסקין במשך ארבע שנים לאורך המלחמה. במהלך שהותו, המשפחה ביקשה ממנו ללמוד תורה עם הנכדים הצעירים. ר' שלמה אהרן ציין מאוחר יותר בחייו שהוא היה 'בר מזל' - הוא זכה לישון מתחת לשולחן, המקום היחיד שבו איש לא יכל בטעות לדרוך עליו³⁵.

הוא שיתף שלפני בואו לרוסיה, אמרו לו שאם רוצים להישאר 'א ערליכער איד', עליו להיות בסביבת ליובאוויטשער'ס. לדבריו, זה הוכח כנכון באופן חד משמעי³⁶. ה'פרומקייט', יראת השמים והחסד שהוא ראה אצל משפחת ראסקין הותירו בו רושם שנשאר לזמן רב. הנה, ישנה משפחה, שאפילו במציאות הקשה של רוסיה הסובייטית בזמן מלחמה - כשרובה ככולה של האוכלוסיה מתמקדת אך ורק בהשרדותה הפרטית - חושבת על אחרים תחילה. למעשה, חוויה זו של ר' שלמה אהרן נגעה בו כל כך, שהוא הקפיד לומר קדיש ביום הפטירה של ר' שלמה ואשתו בתיה חיה, מדי שנה למשך שארית חייו³⁷.

אשתו הראשונה של ר' שלמה אהרן נהרגה בשואה, אך הוא התחתן מחדש והתיישב בלונדון, אנגליה, שם הפך לבעל תפילה מכובד. אלו שהכירוהו תיארו

ר' שלמה ראסקין

אותו כ"יהודי חסידי אותנטי בסגנון ישן" שידע זוהר ומדרש בעל פה, היה לו קול יפה כחזן, ואפילו ידע 'בדחנות'. למרות קשייו - כולל היותו ערירי - הוא נשאר עליז, עם חוש הומור משובח ונפש רחבה³⁸.

מדי שנה היה נוסע לניו יורק לחודש תשרי, ועוצר בשכונת קראון הייטס לבקר את ילדיו ונכדיו של ר' שלמה לפגישות חמות, בהן היה משתף סיפורים ומביע את הכרת תודתו המתמשכת. כבודו לליובאוויטש, שצמח מתוך חוויתו עם בני ראסקין, היה בלתי מעורער. הוא לא איפשר לאיש להביע בנוכחותו ביקורת על התנועה שהצילה אותו, הן פיזית והן רוחנית³⁹.

עזרה לפליטים בווטלוגה

כפי שצוין לעיל, יהודים פולנים רבים ברחו בעקבות הפלישה הגרמנית לפולין, רק כדי למצוא עצמם תחת שליטה סובייטית. אותם שביקשו לחזור לפולין שתחת כיבוש נאצי תויגו כ"עריקים" ונשלחו לגלות בהתיישבויות נידחות או יערות ברוסיה⁴⁰.

ביניהם היה הרב מאיר רוטנשטרייך, אז ילד צעיר, ומשפחתו. משפחתו של מאיר ופליטים אחרים נשלחו למחנה ביער נידח, מרוחק כ-700 קילומטרים ממוסקבה. התנאים ביער היו איומים. במשך חודשים רבים, כ-1,500 יהודים חיו בצריפים ארעיים נטולי גג. התפילין והטליתות שלהם נפגעו מהגשם הקר והשלג. הניצולים הללו חשבו שהם היהודים האחרונים בעולם, ונאלצו להפסיק כמעט את כל המנהגים היהודים ששמרו באדיקות עד כה. הם התקיימו על אספקת מזון מינימלית, במנות מדויקות כדי להימנע מרעב. מאיר רוטנשטרייך תיאר את התנאים: "חיינו ביער בצריפים עלובים, בלי מזון, בלי מים, בלי מתקנים, ובלי ריהוט בסיסי. ובמיוחד בעניינים רוחניים, המקום היה

השופר שהעיר נשמות

שממה - לא בית כנסת, לא ספר תורה או חפצי קודש אחרים, כלום! חשבנו שהכל נגמר".

לאחר היער, הם הועברו לווטלוגה, מחוז ליד גורקי. תנאיהם שם השתפרו במעט, אך עדיין לא היה להם בית כנסת, ספר תורה, שופר או כל דבר הדרוש לחיים יהודיים ולקיום המנהגים.

ברגע ששמע על ייאושם הרוחני, ר' שלמה נקט בפעולה.

באלול, הוא שלח את שלום בער ליין למשימה מסוכנת אך חשובה כדי להביא תקווה לאותם פליטים אומללים. ר' שלמה שלח אותו ובידו ספר תורה קטן ושופר.

כששלום בער הגיע, לבוש כובע וצעף כדי להסתיר את זקנו מהרשויות, הפליטים נדהמו. כשראה אותם מתחילים לסגת לצריפיהם באי נוחות, הוא הוציא את השופר הקטן והשחור ותקע, כמנהג לתקוע בשופר באלול. לקול השופר, החלו האנשים לצאת אט אט עם כיפות מאולתרות. מאיר רוטנשטריך זכר, "יום אחד, לקראת סוף חודש אלול, הגיע בחור צעיר עם ספר תורה קטן ושופר. שם היינו, תושבים במקום שכוח-אל, יהודים מבתים שומרי מצוות וחסידים בפולין, שנאלצו להשאיר הכל מאחור. נדהמנו. כאן ברוסיה הנידחת, יש אלוקים!"⁴¹.

פרידא רוקח ששהתה אצל
משפחת ראסקין

ר' שלום בער ליין

זה היה בדיוק מה שר' שלמה קיווה להגשים - להחזיר את אמונתם בה' יתברך ולתת להם קצת מזון רוחני.

שלום בער תכנן לעזוב מיד אחרי יום הכיפורים, אך הפליטים התחננו אליו להישאר לסוכות ושמחת תורה. בהבינו את הצורך העמוק שלהם, הוא עשה את המסע חזרה לגורקי להתייעץ עם ר' שלמה, שמיד סיפק לו לולב ואתרוג להביא בחזרה לווטלוגה. מדי יום מימי חג הסוכות, אנשים בווטלוגה עמדו בתור לברך על ד' מינים יקרים אלו שר' שלמה השיג עבורם.

מאיר רוטנשטרייך העיד, "אותם ימים נוראים - 'ימי יראה', פיזיים ורוחניים - ובמיוחד ימי שמיני עצרת ושמחת תורה... הדרך שבה שלום בער רקד והביא את כל ה'עולם' לרקוד איתו - לעולם לא אשכח את זה לשארית חיי".

ר' שלמה המשיך לתמוך בפליטים הללו, שלח תפילין, טליתות וסידורים נוספים בידי שלום בער. הוא גם עזר להם למצוא עבודה ואפילו אירח חלקם בביתו שלו. לדוגמה, משפחת רוקח - אמא אלמנה עם ילדיה היתומים⁴² - התקבלה לבית ראסקין. בנה קיבל אצלם מיני סדקית כמו קוביות סוכר וחוטי תפירה על מנת למכרם בשוק השחור.

מפעל מופצץ בגורקי

משפחתו של מאיר רוטנשטרייך עצמה שרדה כלכלית בווטלוגה הודות לעזרת משפחת ראסקין. ר' שלמה ניצל את מעמדו בקרב הממשל הסובייטי כדי להשיג בשקט סחורות, אותן מסר למאיר - ילד בן שלוש עשרה - למכור בשוק המקומי. התיאור החי של מאיר על עומדו בדוכן בעוד אמו עומדת ממש מאחוריו, מוכנה לקחת את הכסף לפני שיוכל להיגנב, מצייר תמונה נוגעת ללב על עירנותם וכושר ההמצאה שנאלצו לתחזק באופן מתמשך.

עבור פליטים רבים, כולל מאיר רוטנשטרייך, זו הייתה ההיכרות הראשונה - אך לא האחרונה - עם חסידי חב"ד, הודות לנחישותו הבלתי מעורערת של ר' שלמה להצמיח מחדש חיים יהודיים במקומות הנטושים ביותר⁴³.

הצלה מהפצצה

גורקי הופצצה בכבדות בגלל מפעלי הביטחון שלה. במהלך התקפה אווירית קשה במיוחד, בעוד רוב בני המשפחה ירדו למרתף, ר' שלמה נשאר למעלה עם שלמה אהרן ראזען ועם נכדיו, בערל ומיכל ראסקין. כשפצצות נפלו קרוב יותר, ר' שלמה התכונן לומר ווידוי. ר' שלמה אהרן ראזען הכריז, במבטא הגליציאני המובהק שלו, "אני מבטיח לך, פצצות לא יכולות ליפול

על הבית הזה. פצצות לא נופלות על ביתו של אברהם אבינו".

הנס התברר למחרת בבוקר. בית ראסקין עמד במרחק מטרים ספורים מהנהר, והם גילו שפצצות נפלו ישירות למים, והרגו מאות דגים שצפו כעת על פני הנהר. הפצצות נחתו כל כך קרוב לביתם, מטרים בודדים משם, אך הבניין נשאר לגמרי ללא פגע. בערל העיד, "זה היה נס בלתי ייאמן מה"⁴⁴.

מורשתו

יומו האחרון

מצבתו של ר' שלמה ראסקין

כמה ימים לפני שבועות, בב' סיון תש"ד (1944), ר' שלמה חש שלא בטוב. איש לא היה בבית מלבד נכדו בן התשע, בערל. הילד הצעיר היה בחדרו של סבו. החלון היה פתוח, וספר התניא של ר' שלמה היה מונח על אדן החלון. בעוד דפי הספר הקדוש מתהפכים ברוח, נשמתו עלתה⁴⁵. זו הייתה תמונה סופית מתאימה לאיש שהקדיש עצמו ללימוד תניא בעל פה, אפילו בזמנים האפלים ביותר, כהוראת רבו האהוב.

הממשיכה - בתיה חיה

לאחר שבעלה נפטר, בתיה

חיה המשיכה את מסורת קבלת האורחים ועזרה לפליטים עד לסוף המלחמה. למרות האובדן הכבד, היא נשארה חזקה ומסורה למשפחתה. היא ארגנה את נישואי בנה הצעיר לרבקה ליינ, שבאה לגור בביתה. בתש"ט (1949), המשפחה כתבה לאדמו"ר הריי"צ⁴⁶ בקשת ברכה לרפואתה השלמה מחולי. אדמו"ר הריי"צ בירך אותה ואכן בתיה חיה חיתה כמה שנים נוספות ונפטרה בתשי"ב (1952), שמונה שנים לאחר בעלה האהוב.

מורשתו

מאות יהודים שנעזרו על ידי ר' שלמה ובתיה חיה המשיכו לבנות את חייהם לאחר המלחמה. נכדם, שלמה זרחי, פגש אינספור יהודים באמריקה

אדמו"ר הרי"צ מברך את בתיה חיה

שאמרו שנעזרו על ידי "זיידע
שלמה" בגורקי, בין אם במזון או
במקום לינה.

החסד, הכנסת האורחים ומסירות
הנפש שאפיינו את חייהם של ר'
שלמה ובתיה חיה ראסקין השאירו
רושם בל יימחה על כל מי שהכיר
אותם. בעיר שבה החיים היהודיים
כמעט נכחדו, הוא שמר על גחלת
היהדות דולקת - לא רק עבור
משפחתו שלו, אלא עבור אינספור
אחרים שמצאו בביתו תזכורת חיה
למשמעות של 'להיות יהודי'.

מצבתה של בתיה חיה

קורות ויגאן

ייחוסה של בתיה חיה ראסקין (לבית ויגאן)

סיפורה של משפחת ויגאן

בתיה חיה יענטע ויגאן

"צדקנית". כך תיארוה בפשטות כל מכריה של "סבתא בתיה", הסבתא לבית ראסקין. "צדקנית". מילה פשוטה אך מלאה משמעות. אכן, לו היינו נוסעים במנהרת הזמן וחוזרים כ-140 שנה לאחור, היינו פוגשים בה. נערה צעירה ועדינה, בתיה חיה יענטע ויגאן, מי שבעתיד תינשא לשלמה ראסקין ותהפוך לאם האהובה של משפחות ראסקין וסודקביץ. "צדקנית", תואר ישיר זה היטיב להגדיר את מהותה.

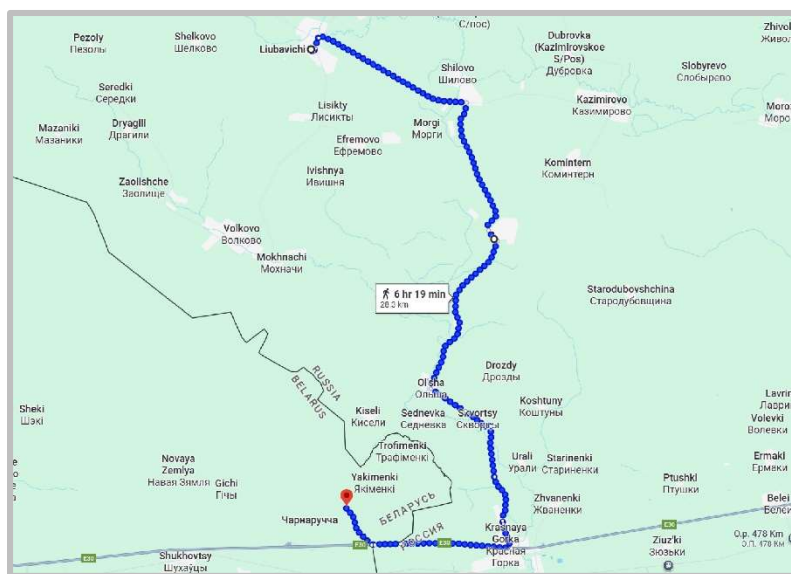
סבתא בתיה חיה הייתה מלאה בחן ובחכמה. "קלוגע", היו מכנים אותה מכריה. חכמתה ותבונתה סייעו בעדה לסייע לאחרים, וביתה היה בית של גמילות חסד. בכל הליכותיה ניכרו מידות טובות ויראת שמים. בשעת התפילה או ברכת המזון, הייתה אומרת כל ברכה בקול רם ובמתינות. מילות התפילה היו מלאות משמעות ודבקות. היא הצליחה לשמור על עדינותה ואופייה השקט גם בזמנים סוערים. אי של שקט ורוגע, בתוך אוקיינוס סוער ורוגש.

מהיכן ירשה את תכונותיה? מנין האמונה האיתנה, מהיכן קיבלה מידות טובות?

בילדותה, גדלה בסביבה חסידית. הדמויות שראו עיניה בינקותה, ובפרט הוריה, היו דוגמא-חיה לפשטות ולחיים חסידיים מלאים בתוכן ובקדושה. ענף הצומח על גבי שורשים וגזע חזקים שכאלו, הוא ענף שבעצמו יהפוך ברבות הימים לגזע איתן המצמיח פירות מתוקים.

ר' מיכל שצערבינער

ר' מיכל שצערבינער, אביה של בתיה-חיה, היה דוגמה ליהודי של אמת ורצינות. המילה שהגדירה אותו יותר מכל: "ערענסקייט" (= כנות). הוא היה יהודי חסידי אמיתי. ר' ישראל יעקבסון, שהתארך לילה אחד בביתו של ר'

המיקום המשוער של שצערבינא

מיכל, תיאר אותו כאדם מופנם ומאופק⁴⁷. ר' מיכל היה איש כפר שהתגורר ביישוב שצערבינא¹, ובשל כך נתכנה בפי כל: ר' מיכל שצערבינער.

רק שלושים קילומטרים הפרידו בין העיירה ליובאוויטש לשצערבינא. מדובר על נסיעה של שעתיים בלבד, בעגלה רתומה לסוס. בשל כך נפלה בחלקו של ר' מיכל הזכות המיוחדת - לספק חלב וגבינה לבית הרב, לשולחן האוכל של כ"ק אדמו"ר הרש"ב⁴⁸.

נכדתו, דאבא רייזא (בתה של בתיה חיה יענטע), זכרה בבהירות את הפעם שבה הלכה יחד עמו להביא מוצרי חלב לבית הרבי בעיירה ליובאוויטש. אף שהייתה אז ילדה צעירה בת שש או שבע, היא זכרה היטב את דמותו המרוממת של אדמו"ר הרש"ב. במשך כל חייה אצרה את הרגע המיוחד הזה שבו זכתה לראות את פני קדשו, בזכות עיסוקו של הסבא.

מספר פעמים תיאר אדמו"ר הריי"צ את דמותו של ר' מיכל.

בהתוועדות שמחת תורה בשנת תרצ"א ציין הרבי את התמימות הטהורה של ר' מיכל⁴⁹: "מיכל שצערבינער עמד פעם לא רחוק מאבי (אדמו"ר הרש"ב) בעת אמירת סליחות, ומשתי עיניו זלגו דמעות על פניו. אבי קינא בו. אבי, יהודי בעל חזות נאה⁵⁰ בגשמיות, (כל כך נפעם מזה עד ש)לחייו נראו כשוקעות

אדמו"ר הרי"צ

אדמו"ר הרש"ב

מקנאה. הוא אמר שהוא מקנא במיכל על הדרך שבה הוא חי בכפרו, קם בשתיים לפנות בוקר ואומר תהלים⁵¹.

בהזדמנות אחרת, אדמו"ר הרי"צ ממש צייר את דמותו המיוחדת של ר' מיכל: "ר' מיכל בעצמו היה איש פשוט, יהודי תמים ו"אויסגעגאסענער" (אותנטי לחלוטין, תוכו כברו). כשהיה מקשיב לאמירת חסידות, היה זה כאילו הוא ישן בגן עדן⁵². גם אם הרעיונות העמוקים והמורכבים (ה'השכלה' של תורת החסידות), לא היו מובנים כל צרכם לר' מיכל, עצם שמיעת דברי הרבי היקרים הייתה עונג נפלא עבורו. הוא היה מלא בעונג ומאושר, כאילו מדובר על חלום מתוק, היישר מגן עדן...

סבה

ר' זלמן שצערבינער

אמה של בתיה חיה יענטע, לובא מיכלא, הייתה בתו⁵³ של החסיד המפורסם ר' זלמן שצערבינער.

מי היה ר' זלמן שצערבינער? למרות היותו תלמיד חכם עצום, ר' זלמן נודע בפשטות בכינוי "זלמן שצערבינער", ללא תארים וללא גינוני כבוד, כמקובל בין חסידים: לא להתמקד ב"חיצוניות" - תארי כבוד, הבדלי מעמדות וגינונים שונים. זאת למרות היותו תלמיד חכם עצום: לימודו המעמיק כלל בקיאות בתלמוד בבלי, שליטה בתלמוד ירושלמי, הבנה עמוקה בשולחן ערוך, והיכרות עמוקה עם הזוהר וכתבי האריז"ל. יתר על כן, הוא למד את כל ספרי החסידות שכבר הודפסו באותה תקופה. מלבד זאת, נודע ר' זלמן בנדיבות לבו ובצדקה שפיזר לכל נצרך⁵⁴.

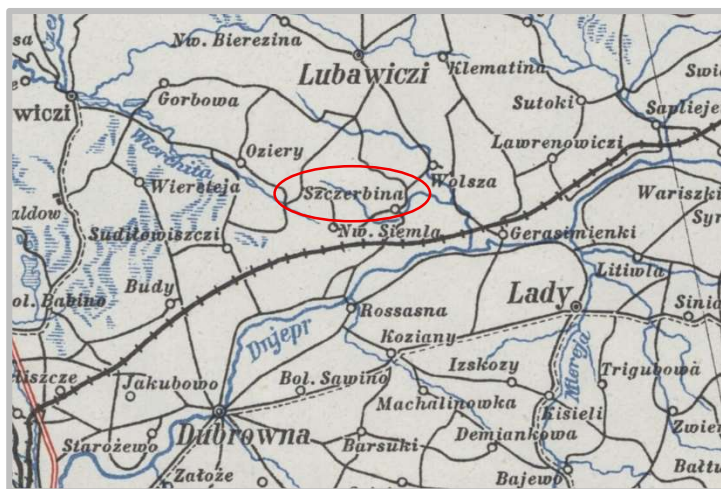
אדמו"ר הרש"ב, החמישי לאדמו"רי ליובאוויטש, אמר פעם משפט מפעים על אישיותו ומדרגתו הרוחנית של ר' זלמן: "אני מאמין שזלמן חווה גילוי אליהו הנביא והוא עצמו לא היה מודע לכך⁵⁵". רוצה לומר: ר' זלמן הגיע למדרגות נעלות בעבודת ה' ואף היה ראוי להתגלות רוחנית כ"גילוי אליהו".

השפעה על ילדותו של אדמו"ר הריי"צ

בזיכרונותיו, נזכר אדמו"ר הריי"צ בסיפורים רבים ששמע מר' זלמן בצעירותו. ר' זלמן היה חסיד של שלושה אדמו"רי חב"ד: תחילה של הרבי הצמח צדק, מאוחר יותר של הרבי מהר"ש, ולבסוף של אדמו"ר הרש"ב. כשאדמו"ר הריי"צ פגש אותו לראשונה, ר' זלמן היה כבן שבעים וביקר את אדמו"ר הרש"ב בעיירה ליובאוויטש.

אדמו"ר הריי"צ כתב שתואר פניו הנאצל של ר' זלמן היה קשה לתיאור במילים. תווי פניו שיקפו תבונה רבה, לב טוב ונפש ישרה. הוא נותר אחת הדמויות הבולטות ביותר בזיכרונות ילדותו של אדמו"ר הריי"צ.

סיפוריו של ר' זלמן התאפיינו בדיוק יוצא דופן. כאשר סיפר על מאורע, הוא לא תיאר רק את העובדות היבשות, אלא גם את המקום, הזמן והנסיבות

שצערבינא על מפה פולנית משנת 1915

לימוד זה מר' זלמן, על המשמעות הכפולה של ערב יום כיפור, התגלה כלימוד משמעותי שחזרו עליו בבית הרב במשך השנים⁵⁷.

קציר החיטים השמח

בשיחה אחת, הציע אדמו"ר הריי"צ תיאור ארוך ומפורט בצורה יוצאת דופן של תהליך השגת הקמח למצה שמורה, תוך הדגשת מסירותו ושמחתו של ר' זלמן במצווה זו. ברור שאירוע זה היה חוויה עוצמתית ומעצבת בילדותו של אדמו"ר הריי"צ. תעיד על כך העובדה ששיחה זו נכתבה בכתב יד קדשו ועברה לא פחות מחמש(!) עריכות.

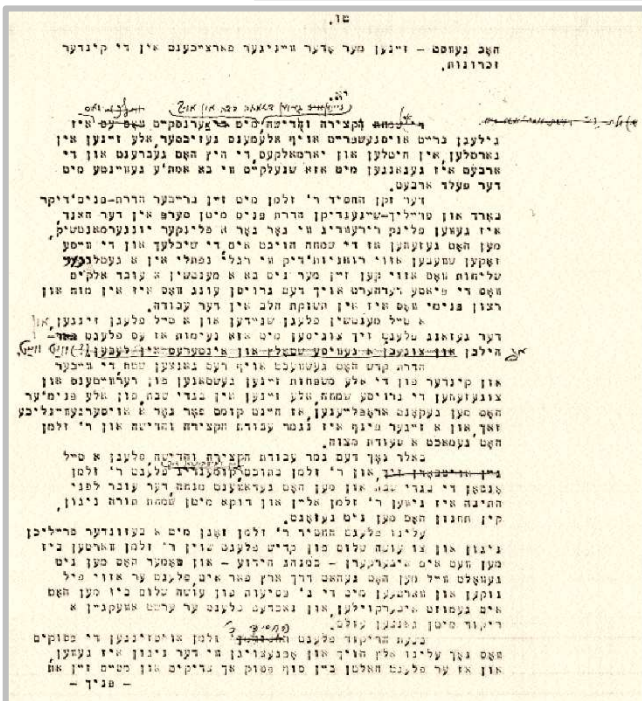
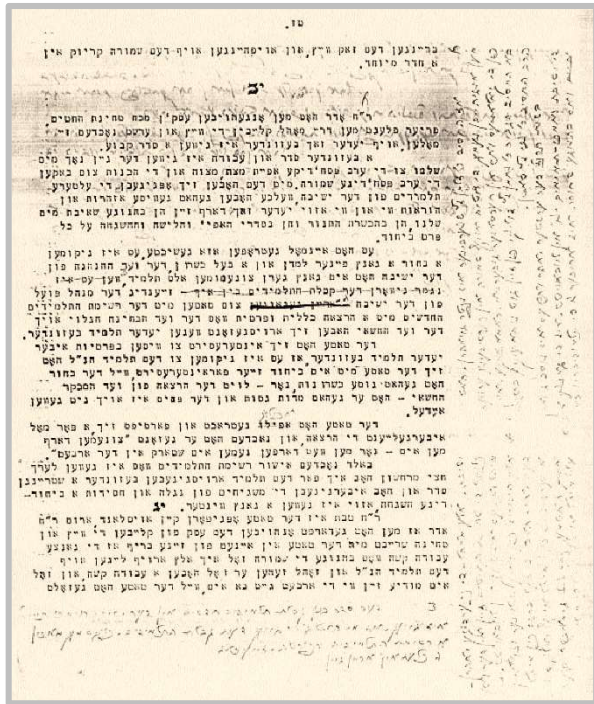
ר' זלמן זכה לכבוד מיוחד: החיטה למצה השמורה של הרבי הייתה נקצרת משדותיו שבשצערבינא. אירוע קציר חיטים זה, כפי שתואר בבהירות על ידי אדמו"ר הריי"צ בזיכרונותיו כשהיה ילד צעיר, היה מיוחד במינו.

ההכנות לחג הפסח החלו בלויבאוויטש עוד באמצע הקיץ. תנאים מושלמים היו חיוניים לקציר: יום בהיר וצח בו זורחת השמש בכל תוקפה, ושלושה ימים קודם לכן לא ירדו גשמים. הקציר הוגבל בקפדנות לשעות שבין חצות היום לשתיים או שתיים וחצי אחר הצהריים.

כשהתקרב זמן הקציר, היה ר' זלמן נוסע את הדרך בת כ-30 הקילומטרים ללויבאוויטש עם מספר מרכבות כדי לתאם את הסידורים. הוא היה מביא עמו חזרה אברכים צעירים ('יושבים') ואורחים שרצו להצטרף לקציר החיטה

**משמאל: מהדורא
רביעית של השיחה,
מוקלד עם הגהות
בכתי"ק אדמו"ר הרי"צ**

**למטה: מהדורא
חמישית של השיחה,
מוקלד עם הגהות
בכתי"ק כ"ק אדמו"ר**

אין ליובאוויטש האבן די ימים טובים ומועד השנה פארנומען זייער א וויכטיקן פלאץ, אלע פון קליין ביז גרויס איז מיין צו זאגן חן בני חורב בעל יריעה והשנה און חן פשוט אידן זיינען געווען פארנומען מיט אלע זייערע כחות און חושים מוחות און הערצער מויל און אויערן מענטש און מים, מירער מים די הכנות צום יום טוב אין דערנאך מיטן יום טוב נאך.

די קליינע שטעטלעך די און גערופענע פראווינצן שיינען זיך שטארק אומער פון דער גרויסער שטאט. די פראווינצן זייכענס זיך אים מיט איהר מחד ערנסטקייט און מער אסאך, במשך אסאליקע יארן ווען דער אלגעמיינער מצב איז געווען נאך אנדערש אין דעם זימן פון אסאך און ערנסטקייט, אפילו מ'איז א יאר 50-40 צוריק האט נאך די קליין שטעטל נאר אנדערש אויסגעזעהן. אויף יעדער קליינשטעטלדיקן אידישען פרעזא האט זיך דייליך אנגעזעהן אונזער רייטוועגס אריבער יחוסדיקע אפשטאנונג בני אברהם יצחק ויעקב.

האט אין דער קליין שטעטל איז דער ואל חתורק לרשות געווען נאכה מרובה. מען האט געלעבט אין פחד ופחד פאר א פול עלה נדף. ווען מען האט געזעהן וועמען עס איז פון די פקיד'ס חששלה ביין אין גאס האט זיך די הארץ געפרייט. פון דער צווייטער זייט אבער איז געווען זייער געשטאק און פאראליש שיינן דער זיכערער רוהיקער לעצן, וועלכער איז געווען א געוויסע פרוכט פון דער מדה החתקה.

אין יעדער קליין שטעטל זיינען געווען די העכסטע געזעצטע מסורות הצדקה ווי: חסוד'רות במור חולים לחם אכילונים מליבש טרומים

דער אמירת התלים פון דעם שבת איז אויך געווען אנדערש פון דעם התלים פון א גאנץ יאר, חגם דאס זיינען די זעלבע אידן, פראשטע מענטשן, וועלכע קומען זיך צונויף יעדען טאג במשכמה זאגן תהלים און שבת פלעגן קומען אויך די וועלכע פלעגען אנאנצע וואך לרגל עסקיית'ן זיין איז די נעמער און ישובים.

אבער דער דאזיקער שבת איז נאך זיין אויך אנדערש פון אלע שבתים יעדער איינער איז פארנומען מיט זיך, אין דעם קול אמירת התלים הערים זיך א קול פנים פון א חסידישען מקור.

קומענדיג פון מקוה איז מען געגאנגען אויך דעם מאמר וואס האט פארנומען א שיינע 1000 פאר שעה, געוויינליך פלעגט מען אריינגיין אויף חורב און נאכדעם ווייטער אויך דעם מאמר און דאווענען און זייער דריי פלעגט מען עסן א סעודה שבת קדש.

די סעודה שבת פלעגט זיך שבת מליחות על שלחנו של הור כ"א אסאך הרה"ק וצוקליה"ה נכב"ם זי"ע איז אויך געווען אנדערש פון סעודות שבת דכל השנה זי איז געווען א סך בקיצורליקער, בכלל האבן אין ליובאוויטש די סעודות נים פארנומען קיין סך זמן, נאר פארקום פלעגט זיך מאכען אז מען פלעגט פארבריינגען דערציילען א מעשה אדער איבערדערציילען א ווארט.

די סעודות שבת אין ליובאוויטש האבן געהאט א סדר מסודר, ובכלל האט ליובאוויטש געהאט א סדר אין אלע זאכן מיט א קביעות מוגבל אין די תכליות פון זמן ומקום, אבער שבת מליחות איז געווען בקיצור, ווייל אין אלץ האט זיך געשפילט דער ריח פון ימים נוראים.

1.

די עבודה פון הכנות לש"ס ויו"ט בכלל ובחבונות להח"ס במשך האט נאך דעם אסאך פארנומען זייער א חשוב'ן ארט, ער האט מערערע מאל גערעדט בשבת העוסקים בחכמה של ויו"ט, ובפרט בענינים חבונות לחם הפסח.

די הכנות צום פסח האבן ש זיך אין ליובאוויטש אנגעהויבן שוין פון מיטן וואסער, עס איז געווען א געשעפטער ארט א ווארס 30 פון ליובאוויטש אריין ווען קיין דובראנוג א פרייזער הויף מיטן נאמען שצערבינא, וואס פון דארטען פלעגט נאכמען ווייז אויף סעודה.

אין שצערבינא האט געוואנט א איד, ר' זלמן האט ער געהייסען, א איד א חסיד ולמדן א בעל מדינה חן אין מוה'ין און חן אין מוה' מנחם, נאר אויף ווי חסידים זיינען דאך נים מדייק אין תואר הכבוד אין נים קוקענדיג אויף דעם וואס ר' זלמן שצערבינער איז געווען א בק' בש"ס בכלי מים א יריעה אין ירושלים וד' שורים, ביי בזהר ובחתי האריז"ל און אין די געדרוקטע ספרי מחסוד'רות און דערצו א בעל צדקה פארום, האט מן מען אים דאך גערופען נאר זלמן שצערבינער.

ווען איד האט אים געזעהן איז ער שוין געווען א איד א בן שכעים דער תואר און הדרת פנים איז געווען אומבעשעליכער, אויף דעם פנים איז געלעגען סימנים פון גרויסע מוה'ין און ליכטיקע גוסטיק'ס און גלאזקייט, ער איז נאך מיר איינער פון די חשוב'ס נרשים אין מיין ספר הזכרונות פון די קינדער יארען.

ר' זלמן שצערבינער, אחוץ וואס ער איז געווען דער ריכטיגער סיפוס פון די אסאליקע חכמי השוב'קעס פון די חכמי האמת ובעל מוה' שוכות, איז ער געווען איינער פון די חשוב'ע יונגע לייט ביין עלפער זיידן און געגנליקער מעשיות האט איד פון אים געהערשט דאס אין די מעשיות שביעלעס זיך אפ דער לעצן פון פילע מיני חסידים מיט דרכי החסידות, פון דעם דור הברכה והחמישי פון חסידות חב"ד.

ווען ר' זלמן האט דערציילט א מעשה איז ליכד וואס ער האט מדייק געווען אין דעם עצם הספור, אן הוספה און אן ביאורים, נאר די מעשה

מהדורא שישיית ואחרונה של השיחה,
מוקלד עם הגהות בכת"ק כ"ץ אדמו"ר

השמורה, יחד עם אספקה שתספיק לכל שהותם בשצערבינא. מכיוון שלא ניתן היה לחזות במדויק מתי התנאים יהיו אופטימליים, הם היו מגיעים לשצערבינא מראש, ולעיתים המתינו שבוע שלם להיר עם תנאים מיטביים.

מפעל זה הביא לר' זלמן שמחה רבה משלוש סיבות. ראשית, הזכות המיוחדת לקצור חטים ל"שמורה" עבור הרבי. שנית, הוא אהב מאד את הכנסת האורחים למשך מספר ימים, מלאכה בה הצטיין במיוחד. ושלישית, וחשובה מכל, הוא חש זכות מיוחדת בכך שהרבי בכבודו ובעצמו היה נוכח בקציר – אירוע שהעניק לר' זלמן חיות רוחנית לשנים רבות.

מן היום בו החל ר' זלמן בהכנות ועד לבואו של יום בהיר המתאים לקציר, כל השיחות נסובו סביב מזג האוויר. היו מביטים אל השמים, בוחנים את יובש הרוח ובודקים אם מורגשת לחות. תחזיות יומיות נעשו אודות מזג האוויר של יום המחרת. מדי יום, ציפו בכיליון עיניים לבואו לליובאוויטש של שליח מיוחד משצערבינא שיאשר כי הקציר יכול להתחיל.

כשהיום המיוחל סוף סוף הגיע, המראה היה מעורר התפעלות. אדמו"ר הרש"ב ובנו נסעו לשצערבינא ופגשו שם את החסידים. כל המשתתפים חגרו גארטלעך וחבשו "אַרמלקעס" וכובעים, על אף החום הכבד. העבודה התנהלה בזריזות ועילות מופתית, כאילו היו אלו אנשים הרגילים בעבודת שדה.

ר' זלמן הישיש, בעל הזקן הרחב והמהודר וסבר הפנים המאיר והעלוי, אחז במגלו בזריזות ונע במהירות של אברך צעיר. ניכר היה בעליל שהשמחה שבקיום המצווה העניקה לו כוח יוצא דופן. לבוש בסנדלים וגרביים לבנות, נראו רגליו כמרחפות בקלילות, כמי שממהר למלא את רצון הבורא. הוא ניחן בחיוניות של עובד ה' אמיתי, מלא שמחה עמוקה ותשוקה חזקה לעבודה קדושה זו.

בעוד חלק מהאנשים קצרו, אחרים שרו. קולם של ניגונים ערבים ומתוקים התגלגל למרחק רב על פני השדה הרחב. הדרת קודש אפפה את האזור כולו. הנשים והילדים ממשפחות המקום בשצערבינא לבשו את בגדי השבת שלהם והתבוננו מרחוק, והמשמעות הבלתי שגרתית של האירוע ניכרה על כל פנים.

חגיגה לאחר הקציר

מיד לאחר סיום מלאכת הקצירה והדישה, הלכו ר' זלמן וכמה אחרים לטבול במקווה. בשובו, לבש ר' זלמן בגדי שבת והתפלל מנחה. ר' זלמן עצמו היה

העובר לפני התיבה, וניגן את ניגוני שמחת תורה העליזים. תחנון, כמובן, לא אמרו.

ב"עלינו לשבח", השתמש ר' זלמן במנגינה עליזה במיוחד. כשהגיע למילים "עושה שלום" בקדיש האחרון, היה ממתין שירימו אותו ויהפכוהו באוויר ('א קולע'), כמנהג ידוע ומלא חיים. אם הנוכחים היססו מתוך כבוד, היה מפציר בהם ב'נו... עדין, עד שהיו נאלצים לקיים את המנהג. או אז, היה ר' זלמן פוצח בריקוד סוחף עם כל הקהל.

אדמו"ר הצמח צדק

בשעת הריקוד, היה ר' זלמן מזמר בקול רם פסוקים מהתפילה בקצב הריקוד. כשהיה מסיים את הפסוק "אך צדיקים יודו לשמך, ישבו ישרים את פניך", היה קופץ ומתגלגל הלוך ושוב שלוש פעמים.

לאחר מכן, הסבו כולם לסעודת שמחה מפוארת של מאכלי חלב לצילם של עצי הפרי הסמוכים. אדמו"ר הרשב"ב היה אומר מאמר חסידות ומתוועד עם הנוכחים במשך שעות מספר. לאחר מכן התפללו מעריב. הרבי היה פורש לחדר מיוחד שהוכן עבורו, בעוד שאר הקהילה המשיכה בהתוועדות הנלהבת לאורך כל הלילה. למחרת בבוקר, התפללו בציבור, ובשעה עשר יצאו לדרכם חזרה לליובאוויטש.

באותו ערב, הגיעו ר' זלמן וחבריו לליובאוויטש והביאו את שק החיטה, אותו תלו בטקסיות על "ויו השמורה" בחדר מיוחד. מסורת זו נמשכה שנים רבות, עד אשר נפטר ר' זלמן, ואז החלו להשיג את חיטי המצה שמורה ממקומות שונים⁵⁸.

להחיות מחדש את הצמח צדק

בליל חנוכה קר אחד בשנת תר"ן (1889), כשאדמו"ר הריי"צ היה בן תשע, קרה מאורע שיזכור תמיד. כמה חסידים בולטים, כולל מורו ר' שמואל בצלאל,

ניגון קטן

אשרי איש שלא ישכחך (מתפלת מוסף ר"ה)

כפי שמקובל אצל החסידים, ניגון דבקות הזה
הי' נשמע מפי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש (נ"ע בעת
תפלתו בלחש במוסף ר"ה. וקרוב הדבר אשר ניגון
זה מקורו מכ"ק אדמו"ר הצמח צדק (נ"ע, כי באחת
השיחות מכ"ק אדמו"ר מהור"י צ" (נ"ע מספר אדות
הניגון הידוע מאדמו"ר הצ"צ (שבו התפלל מוסף
דר"ה, והתנועה הידועה המעוררת הכוונה שבה הי'
אומר התיבות אשרי איש שלא ישכחך וכו'.
נרשם מפי החסיד ר' פנחס אלטהויז.

תיאור הניגון "אשרי איש" בספר הניגונים

ר' הענדל קוגל, ר' אהרן ור' יקותיאל מדוקשיץ, ור' זלמן שצערבינער, התאספו
יחד להתוועדות חנוכה.

כשהלילה התארך, החלו האנשים לחלוק זיכרונות מביקוריהם אצל הצמח
צדק, הרבי השלישי מליובאוויטש.

לפתע, ר' זלמן קם והחל לשיר ניגון מיוחד שהצמח צדק נהג לנגן במוסף
של ראש השנה.

מיד, כולם קמו והצטרפו לשירה. כשהגיעו לאותם הרגעים במנגינה שבהם
הצמח צדק שר את המילים "אשרי איש שלא ישכחך ובן אדם יתאמץ בך"⁵⁹,
האנשים הנוכחים התמלאו בהתרגשות עזה ודבקות. פניהם זהרו כשדמעות
זלגו על לחייהם.

אדמו"ר הרי"צ התמלא ביראה כשצפה באירוע. לאחר ששמע תיאורים
רבים על היכל התפילה של הצמח צדק ומקום תפילתו הרגיל, הוא התרגש
עמוקות מהשירה הנלהבת ומהבעות פניהם האפופות של האנשים. הוא דמיין
בבהירות את אב-סבו, הצמח צדק, לובש קיטל לבן ועטוף בטלית, אומר את
אותן המילים, והוא כמעט יכול היה לשמוע את קולו הקדוש של הרבי. לאחר
ששמע סיפורים רבים על כך שנשמות צדיקים יכולות להופיע לילדיהם
ותלמידיהם, הילד הצעיר הרגיש בטוח שהצמח צדק באמת נמצא שם איתם
באותו רגע. חוויה זו מילאה אותו בשילוב ייחודי של שמחה ויראה, תחושה
מיוחדת באמת.

שנים מאוחר יותר, כשחשב על אותו זיכרון ילדות עוצמתי, כתב אדמו"ר הריי"צ: "הדרת כבוד מיוחדת התעוררה בי כלפי החסידים האלה. ראיתי בעין את כוחם הרוחני הגדול של אנשים אלה, להתפשט מחיי החולין ולהגיע לעליית נשמה כזו, להתעלות אל העבר הרחוק בכל הלהט של נשמתם. אח! כמה חיות ועידוד מביאה התועדות חסידית כזו, היא משרשת את כל החרולים מן החיים הבשריים ומוזגת "רביעית" של חיים בחיי יום יום, כך שחיי השעה של חיי העולם הגשמי נהיים שונים לגמרי, זכים וטהורים יותר...

"...זכרונות עסיסיים כאלה, ישנם בודאי בכל אחד שמגזע החסידים. כל בן, בת או נכד חסידי הרי לבד זאת שזורם בהם הדם, המוח והשלד של הוריהם החסידים, נושאים הם בתודעתם זכרונות ימי הנעורים ממה שראו ושמעו אצל הוריהם".

טיול סודי בשדה

בשנת תרנ"ד (1894), לקח אדמו"ר הרש"ב את בנו, ר' יוסף יצחק, לטיול ל"ג בעומר ייחודי. משלחת זו המשיכה מסורת שהועברה על ידי הרביים, החל מהאדמו"ר הזקן, והמשיכה על ידי האדמו"ר האמצעי, הצמח צדק, והרבי מהר"ש, לצאת לשדות בל"ג בעומר.

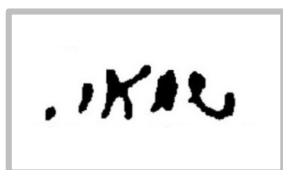
בסביבות עשר בבוקר, אדמו"ר הרש"ב התפלל ואמר מאמר. לאחר מכן, בסביבות אחת עשרה וחצי, הם יצאו בחשאי לבקר את ר' זלמן שצערבינער, במרחק 30 ק"מ. בביקור זה אירעו גילויים רוחניים עמוקים⁶⁰.

ר' שמאי שצערבינער

עדות לבית גידולם

החינוך הנהדר שקיבלו בתיה חיה ואחיה השתקף בחיים שחיו, כל אחד מהם נושא הלאה את שלהבת היהדות בזמנים של רדיפות קשות. הוריהם, יחיאל מיכל ולובא מיכלא, הצליחו להעביר חינוך חסידי חם לילדיהם בתיה חיה יענטע, שמאי, יוסף, וזלמן בער. מסירותם האיתנה ליהדות והתקשרותם לרבי עיצבו עמוקות את זהותם, כשסיפור חייהם של כל אח ואחות משמשים עדות לערכים נצחיים אלה.

ר' שמאי שצערבינער

חתיתמו של ר' שמאי

אחיה של בתיה חיה, ר' שמאי ויגאן, נודע בחיבה כ'שמאי שצערבינער', על שם העיירות הקשורות למשפחתו. כתלמיד בתומכי תמימים, היה ידוע כ'תמים' ו'עובד' יוצא דופן. חייו מהווים עדות למחויבות ללא פשרות ליהדות, גם כשהתמודד עם קשיים נוראיים.

היתכן נס?

אצל בתיה חיה⁶¹ התפתח גידול על לשונה, והרופאים אמרו שמדובר בגידול מסוכן הדורש ניתוח. אחיה, ר' שמאי, רץ אל אדמו"ר הרש"ב ושאל מה לעשות. הרבי אמר לו שאחותו צריכה ללכת לרופא שיניים. ככל הנראה הייתה לה שן רקובה שגרמה לגידול. ואכן, היא הלכה לרופא, מצאה ועקרה את השן הרקובה, והגידול נרפא.

חסידים נדהמים ציינו בפני הרבי: "הרבי עושה ניסים!"

הרבי ענה: "שמאי בא ובכה שאחותו צריכה להינצל מהצרה הזאת. נו, מה הייתי צריך לעשות?"⁶²

לימודים בשצעדרין

במהלך מלחמת העולם הראשונה, ר' שמאי למד בסניף תומכי תמימים בשצעדרין. עובדת היותו קרוב גיאוגרפית לליובאוויטש לא הועילה לר' שמאי, מכיוון שאדמו"ר הרש"ב עזב את ליובאוויטש לרוסטוב בשנת תרע"ו (1915), בעקבות המלחמה. חסידים ומשפיעים רבים עזבו עמו, מה שהוביל למחסור בצוות, ארגון ואווירה ישיבתית. למרות הקשיים, מחויבותו של ר' שמאי ללימוד מעולם לא התערעה.

ר' יהודא חיטריק

ר' יהודא חיטריק, אחד מחבריו הקרובים של ר' שמאי,

שיתף סיפורים שחשפו את חייו הרוחניים של ר' שמאי באותה תקופה⁶³.

"שמאי היה פנימי, אמיתי ובאופן טבעי ירא שמים", נזכר ר' יהודא, "הוא סיפר לי, שלמד את מאמר היסוד 'תנו רבנן נר חנוכה' תרמ"ג כמה פעמים, וחזר והתבונן בו קודם התפילה יותר ממאה פעמים".

מסירותו של ר' שמאי להתבוננות עמוקה חשפה את רצונו האמיתי להיות קשור בחבלי עבותות אהבה עם הקב"ה.

התעלות והידור מצווה

במהלך הכנות הפסח בישיבה, עלה דיון האם לאפות מצות עם ההידורים המיוחדים שהשתמש בהם אדמו"ר הרש"ב. ר' שמאי שאל את חבריו, "האם אנחנו ראויים להידורים כאלה?"

באותם ימים, חסיד שמר הלכה בקפדנות, אך אימץ הידורים רק מתוך מוכנות פנימית עמוקה, כדי להימנע מגאווה. אותו דיון הוביל אותם למסקנה, ש"כדי שיהיה לנו לב להבין דברי אלוקים חיים, צריך להדר כל מה שבכוחנו

להדר". השקפה צנועה זו ממחישה בעוצמה את אופיו של ר' שמאי ואת תשוקתו להתעלות רוחנית.

לימוד שחיטה

בסתיו תרפ"ב (1922), ר' שמאי ביקש את הדרכתו של אדמו"ר הריי"צ אודות לימוד שחיטה.

תשובתו החיובית של הרבי לוותה בהוראה ספציפית: "במענה על מכתבו, מסכים אני כי יסע לפולטבה ללמוד, אבל שילמד שו"ב ודיניו היטב באופן אשר בקרב הזמן אוכל לשלחו לאיזה מקום להתעסק בעניין כזה ובהשפעה על צעירים בנגלה ובדא"ח".

ר' שמאי הפך לשוחט מסור, ומילא בנאמנות תפקיד קדוש זה.

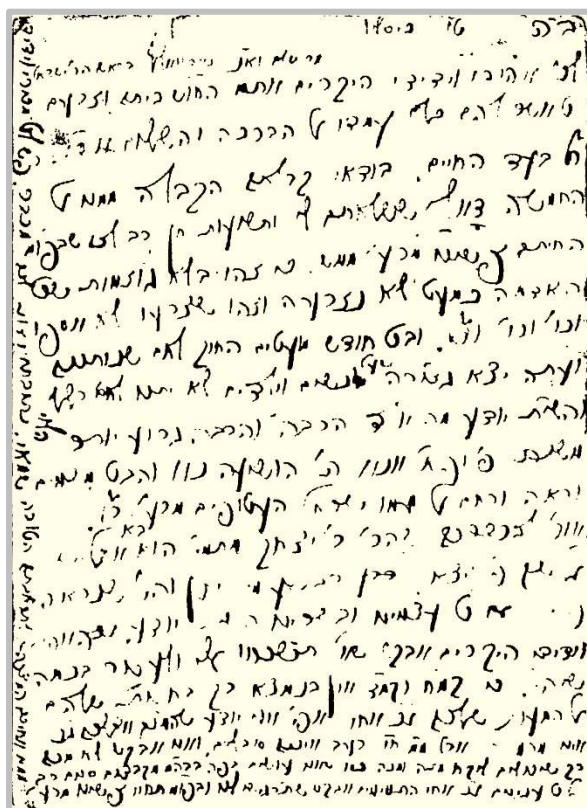
טבעה העמוק של עבודתו האישית של ר' שמאי בתקופה זו מתברר מעדות תלמידו בשחיטה, ר' זאב קאזיניץ⁶⁴. בכל פעם שר' זאב שמע את הניגון המיוחד שר' שמאי נהג לנגן לקריאת שמע על המיטה, ר' זאב היה מתמלא רגש באופן בלתי נמנע⁶⁵. ר' שמאי נודע כמי שבילה זמן רב באמירת קריאת שמע שעל המיטה, אפילו עד עלות השחר, תוך כדי כבי רב. נאמר שעבודת הלב שלו יכלה "לשבור את לב השומעים".

מנהיגות רוחנית

בחורף תרפ"ח (1928), ערב ראש חודש שבט, לאחר שעזב את רוסיה הסובייטית בגלל רדיפות, שלח אדמו"ר הריי"צ לר' שמאי מכתב המדגיש את התפקיד הקריטי של שוחט בקהילה⁶⁶. הרבי פתח בברכות להחלמת בתו של ר' שמאי לפני שתיאר את חובותיו הרחבות יותר של השוחט: "כבר ידעת, כפי ששמעת פעמים רבות, שהשוחט הוא אחד מעמודי התווך בכל עיר וקהילה בעדת ישראל. חובתו לחשוב מחשבות ולפעול לשיפור מצב העיר והקהילה בה הוא נמצא, בכל העניינים הרוחניים, כמו המקווה, קביעות שיעורי תורה ברבים, השגחת כשרות הבשר וכו'".

הוא המשיך באזהרה חמורה: "וכל המונע עצמו מזה, בלי הבדל מה הסיבה, אם מפני שקל בעיני עצמו, או שטבעו אינו מתאים לעניינים כאלו, חוטא חטא ועון גדול במאוד מאוד".

מכתב זה חושף בעוצמה את אמונו העמוק של אדמו"ר הריי"צ ביכולתו של ר' שמאי לקחת על עצמו אחריות משמעותית ומנהיגות רוחנית.

מכתב של ר' שמאי לידידיו בארצות הברית

אמונה תחת אש

כשהחיים ליהודים ברוסיה הסובייטית נעשו קשים יותר ויותר, ר' שמאי לקח על עצמו תפקיד מסוכן אך חיוני – שימור תשמישי קדושה יהודיים. מביתו ברוסטוב, הוא סייע בהעברת ספרי תורה וספרים מבתי כנסת סגורים ברוסיה לארצות הברית. שם, ניתן היה למכור את החפצים הקדושים הללו, והכספים נשמרו לצרכים עתידיים. עבודה מסוכנת זו נמשכה עד תחילת תרצ"ה (1935), כאשר גזירה חדשה אסרה על ייצוא ספרים מרוסיה.

במהלך תקופה מאתגרת זו, ר' שמאי ניסה לעלות לארץ ישראל. למרות שהשיג אשרת כניסה לעצמו, הוא לא יכול היה להשיג דרכונים למשפחתו, מה שאילץ אותו להישאר ברוסיה.

המצב ליהודים שומרי תורה ומצוות ברוסיה הסובייטית נעשה מסוכן יותר

ר' ישראל יעקובסון

ויותר. אפילו לאחר עזיבתו של אדמו"ר הריי"צ את רוסיה בתרפ"ח (1928), חסידים המשיכו באומץ להפיץ תורה ויהדות. שומרים על שליחותם הקדושה, הם לימדו תורה בסתר ילדים ומבוגרים. חסידים מיומנים המשיכו לבצע ברית מילה ושחיטה, ומנהיגי הקהילות שמרו על ישיבות תומכי תמימים המחתרתיות ומקוואות פעילים.

המאסר

היבסקציה, המדור היהודי של המפלגה הקומוניסטית, זעמה על פעילויות מתריסות אלה. הם החליטו לפרק את שארית הפליטה של עדת החסידים. החל משנת תרצ"ה (1935) ועד מלחמת העולם השנייה, תקופה של חמש שנים של מאסרים וחיפושים הציפה את רוסיה, אף אחת מקהילות חב"ד לא נמלטה מגורל זה.

ר' שמאי נעצר⁶⁷ ברוסטוב⁶⁸ בערב יום כיפור תרצ"ו (1935). גיסו, ר' פסח פריידקין, כתב: "שמאי בן ליובע מיכליא הלוי"⁶⁹ מקנחא [=מרסטוב] שנחלה בליל עיו"כ במחלת הנבעש [=המאסר], סיבתה לא ידעתי".

גיסו של ר' שמאי, ר' חיים פאדנאס, תיעד את הטרגדיה המתפתחת במכתבים לר' ישראל יעקבסון. בי' מרחשון תרצ"ו (10 בנובמבר 1935), הוא דיווח: "ידידנו שמאי נחלה, ועוד כמה מאנ"ש עמו. והשי"ת יודע מה יהיה התכלית...". מכתב מאוחר יותר עדכן בעגמומיות: "ידידנו ר' שמאי חולה, ועוד

כמה מאנ"ש מעירנו, רחמנא ליצלן. הם אסורים יותר מחודש ימים... ומשפחותיהם ממש גוועות ברעב, רחמנא ליצלן".

ר' חיים פאדנאס אישר מאוחר יותר את גורלם: "גיסי ר' שמאי יושב אסור בבית הסוהר, רחמנא ליצלן, ועוד כמה מאנ"ש. היה משפט ושפטו אותם לשלוש שנים עבודת פרך במדינות הרחוקות 'סיביר'. השי"ת יהיה בעזרם להצילם מכל צרה". לאחר פסח, הוא הוסיף: "פסק הדין של גיסי ר' שמאי ואנשים אחרים... נידונו לשלוש שנות עבודת פרך במקומות רחוקים, והוא כעת בדרך (לסיביר)".

בין העצורים היה גם רב העיר הידוע, ר' משה מדליה. הוא הוגלה לסיביר לעשר שנים, וגורלו נחרץ באופן טרגי; מאוחר יותר התגלה שהוצא להורג⁷⁰.

כוח בסיביר

סיביר הייתה מבחן לר' שמאי, אך אמונתו לא נשברה. לאחר שלוש שנים וחצי מפרכות, הוא חזר וכתב לידידו ר' ישראל יעקבסון באמריקה במהלך חנוכה ת"ש (1939). בגלל הצנזורה הקומוניסטית, הוא לא יכול היה לכתוב בגלוי על המאסר הנורא שחוה זה עתה, אלא נאלץ להשתמש בלשון נקייה כדי לתאר את חוויתו:

"ברוך ה' שהתרפאתי ממחלתי, רחמנא ליצלן, כי הייתי, רחמנא ליצלן, חולה קרוב לארבע שנים, וברוך ה' שיצאתי מ'בית החולים' בחיים".

מאוחר יותר, במוצאי שבת קודש מצורע, הוא שיתף פרט מדהים: הוא שמר כשרות בקפדנות לאורך כל תקופת מאסרו, כנגד כל הסיכויים.

"כשהייתי חולה, רחמנא ליצלן, לא אכלתי מאומה מלבד כמה אגוזים, ברוך ה'. ובמשך כל ה'מחלה' של שלוש שנים ומחצה, אכלתי רק לחם ומים, וחלילה לא משלהם, כי מצב קיבתי מנע ממני לאכול [את האוכל הלא-כשר שלהם], וברוך ה', הכל עבר בשלום".

מסירות נפש על כשרות, שאין דומה לה, במחנה עבודה סיבירי, שבו רעב היה נפוץ וסירוב לאכול יכול היה להוביל למוות, הדגישה את מסירותו המוחלטת של ר' שמאי לה' ולמצוותיו. זו הייתה מסירות נפש בצורתה הטהורה ביותר.

סוף טרגי

לאחר שחרורו מסיביר, ר' שמאי המשיך להתמודד עם קשיים עצומים. בריאותו נפגעה קשות בעקבות המאסר, והוא כתב לחברים באמריקה, מתחנן לחבילות מזון. במכתב אחד, הוא ציין בהכרת תודה שקיבל "חבילה עם שתי חליפות ושני זוגות נעליים". למרות כל הניסיונות שלו, אמונתו נשארה בלתי מעורערת.

באופן טרגי, במהלך הפלישה הנאצית לברית המועצות, ר' שמאי, אשתו סופיה, ושתי בנותיהם נהרגו על ידי הנאצים. ה' יקום דמם⁷¹.

ר' יוסף ויגאן

ר' יוסף ויגאן, אחיה השני של בתיה חיה, תואר בפשטות על ידי ר' ישראל יעקבסון, עמית מתומכי תמימים, כ"תמים בעל מידות מצוינות"⁷². למרות שלא היה מפורסם כמו אחיו שמאי, תיאור צנוע זה שיקף באמת את תכונותיו הפנימיות הנפלאות.

בעזרת נינו של ר' יוסף, התגלה זיכרון שכתב בנו של ר' יוסף, מיכל. לאורך דיווח אישי זה, מיכל מתאר את "אביו האמיץ והמיוחד", חסיד ליובאוויטש גאה ששמר על יהדותו בחיים בזמנים האפלים ביותר.

מיכל עצמו גדל במהלך השנים המאתגרות ביותר של השלטון הסובייטי, כאשר קיום אורח חיים של שמירת מצוות דוכא בחומרה. כמו רבים מבני דורו שחונכו במערכת הסובייטית - הקפדתו של מיכל עצמו הייתה שונה מההקפדה חסרת הפשרות של אביו על ההלכה. למרות זאת, מיכל נשאר יהודי גאה ועשה מה שיכל כדי לעזור לר' יוסף לקיים מצוות, גם כשזה סיכן אותו אישית מול השלטונות.

המובא להלן מבוסס בעיקר על אוטוביוגרפיה זו.

הקשבה לרבי

בשנת תרפ"ב (1922), ר' יוסף נשא לאישה את ביילא שבלב⁷³. זמן קצר לאחר חתונתם, הזוג הצעיר קיבל החלטה שתעצב את כל עתידם. בעקבות הוראותיו של אדמו"ר הרש"ב⁷⁴, הם עברו לקולחוז, חווה קיבוצית בחצי-האי קרים - הקרבה לא קטנה בתקופה מעורערת זו בברית המועצות. למרות שבתחילה היו שם מעט יהודים, המספרים עם הזמן הצטמצמו, ובשנותיו האחרונות ר' יוסף אפילו לא היה מסוגל לאסוף מניין. הוא היה נוסע לסימפרופול, העיר הקרובה ביותר עם קהילה יהודית, כדי לרכוש דברים הכרחיים ולהתפלל עם מניין בימים הנוראים.

מחויבותו של ר' יוסף לרבו הודגמה בעוצמה כאשר ידידו, ר' יוחנן גורדון, הציע לעזור לו להשיג ויזה לארצות הברית. זו הייתה הזדמנות להימלט מהקשיים הגוברים של החיים ברוסיה הסובייטית. ר' יוסף סירב להזדמנות זו,

בנו של ר' יוסף, מיכל

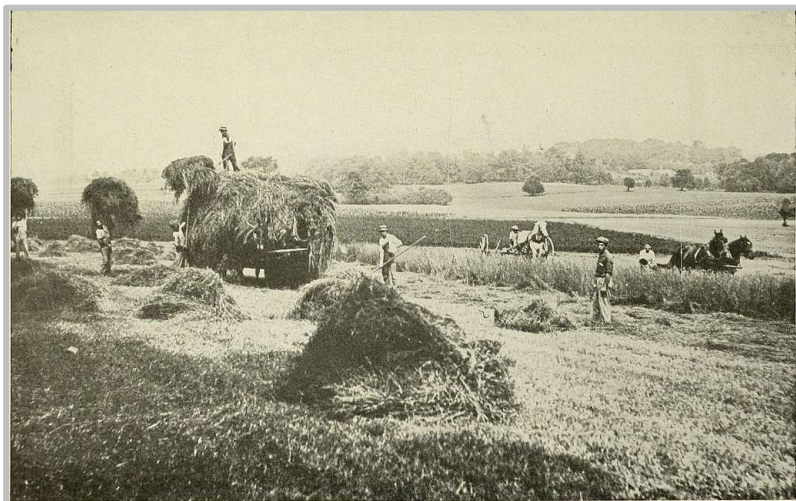
ר' יוסף ויגאל

והסביר שאדמו"ר הרש"ב הורה לו לנסוע למושבות ואמר לו שהיותו שם תהיה סגולה ליראת שמים. מסירותו לרבי הייתה כה חזקה שהוא בחר בדרך הקשה, להישאר ברוסיה, כל עוד מובטחת לו יראת שמים⁷⁵.

החיים בקולחוז הסובייטי

משפחת ויגאל התיישבה במייפלד, כפר חקלאי יהודי בחצי-האי קרים, במהלך שנות ה-20. הם היו משפחת מעמד ביניים, ור' יוסף שילב באופן ייחודי את מחויבותו ליהדות עם כישורי חקלאות מעשיים. הוא בילה שנה בלימוד טכניקות חקלאיות מתקדמות כפועל חווה אצל מתיישבים גרמנים – מאמץ ראוי לציון עבור בחור ישיבה לשעבר מליובאוויטש, מה שאיפשר לו לרכוש ידע חיוני מאותם חקלאים לא יהודים.

החווה שלהם, למרות שהייתה צנועה, קיימה אותם בכבוד. היו להם זוג שוורים שר' יוסף קרא להם בשוכבות צ'מברליין ומקדונלד, על שם פוליטיקאים בריטים שקרא עליהם בעיתון הסובייטי "אייזבסטיה". הייתה להם גם מגדה, פרה גדולה ורגועה עם עצב תמידי בעיניה, מתנה מהחקלאים הגרמנים. החלב של פרה זו הפך למושיעם בתקופות רעב. המשפחה גם החזיקה כבשים, סוס, וסייח צעיר ונמרץ בשם קרסבצ'יק, "יפה תואר", שבנו של ר' יוסף, מיכל, נאלץ מאוחר יותר למסור לחיל הפרשים של הצבא האדום.

החיים השתנו באופן דרמטי בתחילת שנות ה-30 עם "הקולקטיביזציה" הסובייטית. חקלאים בודדים כמו ר' יוסף נאלצו לוותר על אדמתם ובעלי החיים שלהם כדי להצטרף לחוות גדולות בשליטת הממשלה. עבור יהודים שומרי תורה ומצוות, זה יצר קשיים מיוחדים. הממשלה שבאופן רשמי הייתה אתאיסטית, סגרה בתי כנסת, לעגה לחגים דתיים והקשתה מאוד על קיום המצוות. אלה ששמרו על אורח חיים של שמירת מצוות התמודדו עם סכנה אמיתית.

הקרב על השבת

עבור ר' יוסף, שמירת שבת הפכה לאתגר הגדול ביותר שלו. איך יכול היה לשמור על יום המנוחה המקודש כאשר העבודה בשבת הייתה חובה מצד השלטונות? העונשים היו חמורים. החמצת עבודה בשבת פירושה הפסד שכר של חמישה ימי עבודה בפעם הראשונה, שכר של עשרה ימים בפעם השנייה, וחמישה עשר בשלישית. במהלך החורף, הוא לפעמים מצא דרכים לעקוף דרישה זו, אך עונת הקציר בקיץ הציבה אתגר גדול בהרבה.

אנשים היו לוחשים לו, "ר' יוסף, לפחות תעלה על ערימת החציר כדי שיראו שאתה שם! זה זמן קציר, ואתה מתפלל..." הלחץ היה עצום, אך מחויבותו לשמירת שבת נשארה בלתי מעורערת.

כמה שכנים הזכירו לר' יוסף על החוקה הסובייטית החדשה של סטלין שכביכול הבטיחה "חופש מצפון", הזכות לאמונה אישית. בהתאם לעצת זלמן

ביתו של ר' יוסף ויגאן

חסדן, מורה שומר מצוות, ר' יוסף קיבל החלטה אמיצה. הוא נסע לסימפרופול, העיר הראשית בקרים, וביקש מיושב ראש הוועד הפועל המרכזי של קרים רשות לשמור שבת. המשפחה ליוותה אותו בהתרגשות ובפחד.

להפתעת כולם, ר' יוסף חזר יום לאחר מכן עם חדשות מדהימות. פגישתו עם יושב הראש, גבר טטרי מבוגר, עברה בקלות מפתיעה. ר' יוסף, נאמן ליהדותו, שמר את כיפתו על ראשו כשהסביר את מצבו.

התוצאה עלתה על כל הציפיות. הוא קיבל תעודה הקובעת, "החבר ויגאן י.מ., חקלאי קולחוז של ארטל החקלאי מולוטוב, על בסיס חוקת ברית המועצות, יש לו את הזכות האזרחית לחופש אמונה דתית ושבת הקודש". מסמך זה הפך לאוצר בביתם, שריון המגן על זכותו של ר' יוסף לשמור שבת אפילו בברית המועצות האתאיסטית.

סוכה תחת שמי ברית המועצות

מסירות הנפש של המשפחה התרחבה מעבר לשבת. מיכל נזכר כיצד ז'יגרב, השוטר המקומי – לא חכם במיוחד אך בדרך כלל אדיב – ניגש לר' יוסף כשהבחין שאסף עצים וענפים לבניית סוכה. מיכל הצעיר עזר לאביו להרכיב את המבנה הקטן.

השוטר הציע עצה מעשית: "קדימה, מיכאליץ', לך ובנה את הצריף הקטן

שלך. תתפלל כמה שאתה רוצה. אני יודע שמילאו את ראשך בדברים הדתיים האלה מאז שהיית ילד. רק ליתר ביטחון, תלה תמונה של אחד המנהיגים".

ביילא הציעה פתרון מבריק: הם יציבו תמונה של קרל מרקס, ש"אחרי הכל, היה יהודי, והיה לו זקן ענק!" זו הייתה דרך יצירתית להיראות צייתנים לשלטון חרף השמירה על המצוות והמנהגים.

באותה שנה, סוכם הייתה היחידה בכל המושבה. כשירד הערב, אנשים מכל רחבי הכפר עשו את דרכם בשקט לבית ויגאן. הם נכנסו על קצות האצבעות, הניחו את סירי האוכל הקטנים שלהם על השולחן, לחשו את הברכות, והחלו בסעודת היום טוב הפשוטה שלהם.

ביילא הרגישה עצבנית לגבי האורחים הלא קרואים הללו. אם הרשויות יגלו התכנסות כזו, הם עלולים להאשים את ר' יוסף בארגון קבוצה דתית סודית, פשע חמור שאפילו תעודת השבת שלו לא יכלה להגן עליו ממנו. ובכל זאת, הם פתחו את סוכם ליהודים אחרים, חולקים את המצווה למרות הסיכונים.

עזרת בנו

ב-1942, ר' יוסף ואשתו נמלטו לדגסטן מאימת המלחמה. בעודם שם, ביילא חלתה במלריה ונפטרה. לאחר מות אשתו, הוא חזר הביתה למייפלד וחי לבד בשנותיו הנותרות בביתם הישן. בית זה נבנה ב-1926 בעזרת האגרו-ג'וינט (ארגון יהודי אמריקאי). שם, עצי המשמש שנטע שנים קודם לכן עמדו גבוהים, עדיין מניבים פירות מתוקים. גם גינתו ליכלבה עם עגבניות, קישואים, מלפפונים וכרובים, כולם מוגנים בשורות מסודרות של חמניות ותירס.

בשל הנסיבות הקשות של התקופה, ילדיו של ר' יוסף לא הקפידו כמוהו על אורח החיים של שמירת מצוות. בנו מיכל היה מבקר כשהיה אפשר, במיוחד בימים טובים. לפעמים הוא הביא דגים טריים, שהם היו מכינים באמצעות המתכונים הישנים של ביילא. פעמים אחרות, הוא היה מחפש עוף כשר, משימה לא קטנה בברית המועצות. למרות שר' יוסף אכל רק מאכלי חלב במהלך השנה, הוא היה משתדל להשיג עוף מסימפרופול לפני פסח.

שכנם הזקן, ר' חיים רפפורט, ליובאוויטשער שהוכשר כשוחט בצעירותו אך נאסר עליו לשחוט במהלך שנות הקולחוז, גר כעת בסימפרופול. הוא או אשתו היו עוזרים למיכל לקנות עוף חי בשוק. מיכל היה אז משלם לשוחט עבור השחיטה, מחיר השווה למחיר השוק של העוף עצמו.

דרכונו של ר' יוסף בשביל הבריחה לדגסטון

השוחט היה מספק פתק הקובע, "ר' יוסף, די פייגעלע איז כשר, עס אויף געזונט" (ר' יוסף, העוף כשר – תאכל לבריות). פעם אחת, כשמהר לתפוס אוטובוס, מיכל שכח על מושבו את הפתק החשוב הזה. למרות שהבטיח לאביו שהעוף בהחלט כשר, ר' יוסף סירב להתפשר על עיקרון זה. במקום לאכול עוף שמעמדו הכשר לא אומת כראוי, הוא נתן את העוף היקר לילדי השכנים.

פסח תחת עיניים פקוחות

לפסח, ר' יוסף לפעמים קיבל חבילות של מצה ממרחקים, לדוגמה משוודיה. מצות אלה למעשה הגיעו מארץ ישראל אך נשלחו דרך שוודיה כדי להגיע ליהודים דתיים בברית המועצות, שיחסייה עם מדינת ישראל היו מעורערים. מאוחר יותר, כאשר אפיית מצה הותרה בסימפרופול, ר' יוסף היה מזמין שלושה קילוגרמים.

בעוד מיכל עמד בתור לאסוף את הזמנתו, הוא היה מודע היטב לכך שצופים בו. הסוכן הממונה עליו מהק.ג.ב, רב סרן אפור רקות, היה נוכח פיזית, מפקח על המצב. סוכן זה עקב אחר כל פעילות דתית שמיכל עסק בה. הסוכן

ר' יוסף וככל הנראה ר' חיים רפפורט

ידע שמִיכל אמר קדיש עבור אישה זקנה (שלא היה מי שיאמר עליה קדיש) וקיבל עיתון ביידיש בשם "דער וועג" ("הדרך") מארץ ישראל.

כשמיכל המתין בתור לקבלת המצות, קול רם קרא מחלון השירות: "חבר ויגאן! האם ארבעה קילוגרמים יספיקו לך ולאביך? יש לנו הזדמנות להוסיף להזמנה שלך". מיכל הבין מיד מה סוכן הק.ג.ב. מתכוון ב'עקיצה' זו. הסוכן העיר מאוחר יותר ש"מורה לספרות והיסטוריה לא בהכרח צריך לעמוד בתור למצה" – תזכורת עדינה שהם תמיד צופים.

מורשתו

בשנותיו האחרונות, ר' יוסף העניק ספרים נדירים וכתבי יד לרבי דרך ר' הלל זלצמן.

כפי שהלל זלצמן סיפר בספרו, סמרקנד: "כשהגעתי לביתו, בהתרגשות הראשונית, סיפר לי על השליחות שקיבל מאדמו"ר הרש"ב, תוך שהוא מתלונן על כך שהרבי שלח אותו למושבה זו שהיו בה כמה יהודים, אבל בשנים האחרונות אין לו מניין...

"הוא התלונן בפניי שאין שם בית עלמין יהודי והוא חושש שלא יזכה אפילו לקבורת ישראל..."

"מראהו הכללי היה כשל חקלאי העובד את אדמתו. הוא סיפר לי שמספר פעמים לאחר שזרע תפוחי אדמה, עגבניות או ירקות אחרים, באו שונאי ישראל והרסו את שדהו. אך בדרך כלל, יש לו אוכל ממה שהוא זורע".

ר' יוסף נפטר בשנת תשל"ו (1976), לאחר חיים ארוכים שהתאפיינו במאבק, התמדה ואמונה בלתי מעורערת.

בנו היחיד, מיכל, טיפל באביו באהבה בשנותיו האחרונות. לאחר מכן, מיכל, יחד עם אשתו, ביתם היחידה רינה⁷⁶, ונכדיהם, עלו לארץ ישראל.

ר' זלמן בער ויגאן

היה גם אח שלישי, ר' זלמן בער ויגאן, הידוע כ'בעשע'. הוא היה שוחט, בילה את שנותיו האחרונות בלנינגרד ונפטר באופן טרגי במהלך המצור הנאצי עליה. לא ידוע הרבה על חייו, מלבד שכמה מאחייניותיו מבית ראסקין היו מתארחות אצלו כששהו בלנינגרד.

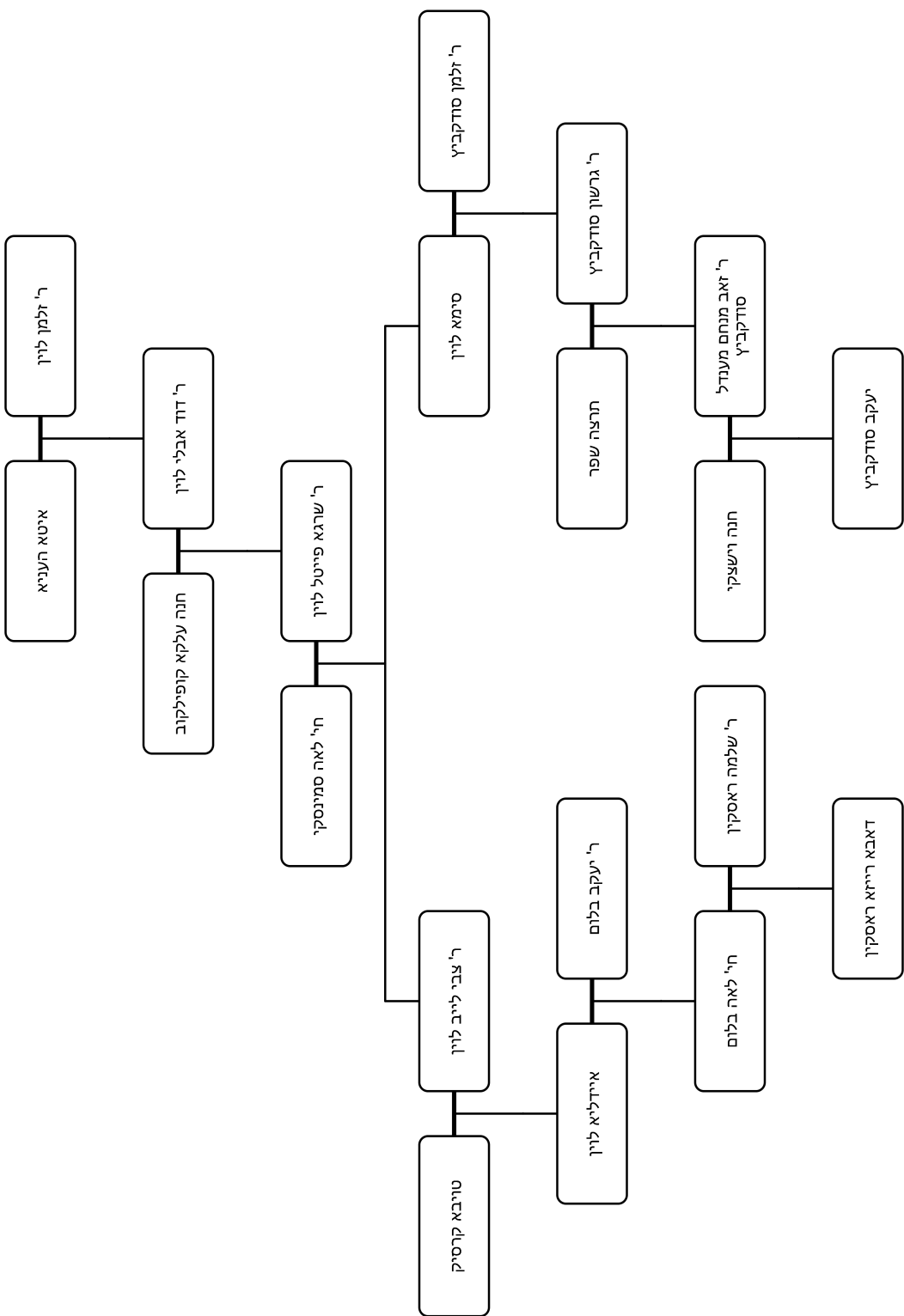
החיים והסיפורים של אנשים גדולים אלה יצרו את הרקע והיסוד שעיצבו את חייה וחינוכה של בתיה חיה יענטע. בין משפחה של ענקים, בתיה חיה עמדה גאה ואיתנה, מנחה את משפחתה בדרכי אבותיה המפוארים. סיפורי חייהם, המודגשים במסירות נפש ומסירות עליונה, הם מורשת עשירה ומקור השראה והדרכה המתמשכים לדורות הבאים.

מורשת ליון

הרה"ח ר' שרגא פייטל ומרת ח' לאה
(סמינסקי) ליון

תפארתה של העיירה נעוול

אה! נעוול. עיירה אחת, קטנה ובלתי מפותחת אמנם, אך נודעה בחשיבותה הרבה בדברי ימיה של חסידות חב"ד, ומוזכרת תמיד בהמיית לב וברגש געגועים. נעוול הייתה עיירה במחוז ויטבסק שבה האוכלוסייה היהודית הייתה חב"דית ללא יוצא מן הכלל. בעבור התושבים הייתה זו גאוה של ממש לגור בעיירה, ובכך לזכות בכינוי 'נעוולער'.

עיירה חב"דית לחלוטין

על אף שנעוול הייתה עיירה ענייה ובלתי מפותחת כלל, מלאה בבוץ ולכלוך, בבתי שימוש ומשאבות מים בכל מקום - בעיני תושבי המקום, 'הנעוולער'ס', לא היה דבר טוב יותר. היו שני רחובות עיקריים בנעוול, אחד שנקרא בשם "אמריקה", והשני שנקרא בשם "אמור". בין התושבים נפוצה הבדיחה שבנעוול לא היה צריך לחלום על אמריקה - אפשר היה פשוט ללכת לשם... הבתים ברחוב ה'אמריקאי' היו עשויים לבנים, ונחשבו כמותרות בהשוואה לבתי העץ אליהם היו התושבים רגילים⁷⁷.

המעשה המשעשע הבא מראה כמה חב"דית הייתה העיירה: מנהג חב"ד הוא לכרוך את רצועות התפילין סביב הזרוע עם כיוון השעון, כך שהכריכה היא כלפי חוץ מליבו של המניח. במהלך מלחמת העולם הראשונה, הגיעו לנעוול פליטים ליטאים שמנהגם היה לכרוך את רצועות התפילין שלהם נגד כיוון השעון, לכיוון לב המניח. היה זה מחזה כל כך יוצא דופן בנעוול, עד שכל ילדי העיירה התקבצו סביב אותם אנשים לחזות במנהגם המשונה בכריכת התפילין⁷⁸...

אופיים המיוחד של תושבי נעוול

הסופר המפורסם והחסיד, ר' יהושע (היישקע) דוברבסקי, יליד נעוול,

תיאר את אישיותו של ה"נעוולער" בפירוט⁷⁹:

"התפתחותה של הטכנולוגיה המודרנית יחד עם התקדמות התחבורה השליכו ערים ומדינות שלמות למין קדרה גדולה אחת שבה הכל התערבב יחד ואיבד את אופיו הייחודי. לפני כן, קהילות ועיירות יהודיות שמרו על מאפייניהן המובהקים... דרכי דיבור ייחודיות, מנהגים שונים, וכן הלאה במשך דורות. ואם זה היה נכון לכל עיר ועיירה יהודית, אז נעוול - קל וחומר!

"אפשר היה לזהות 'נעוולער איד' קודם כל לפי אופן דיבורו. מילים רבות בידיש היו מבוטאות קצת אחרת מאשר במקומות אחרים. תופעה כזו מאפיינת בדרך כלל מדינות שלמות או אזורים, אבל כאן, עיירה אחת פיתחה 'ניב' או 'מבטא' משלה. דוגמה לכך היא בהגיית האות למ"ד, שאצל רוב הנעוולערס נשמעת כמו וו' - 'וֹנאַמעד'."

"אבל יהודי מנעוול ניתן היה להכיר לא רק לפי לשונו. השפעתה של נעוול התפשטה וחדרה בכל נימי נפשו, במזג רוחו ובאופיו, והשפיעה על כל חייו הרוחניים היהודיים.

"יהודי נעוול השתייכו ל'זרם השמח' של החסידים, 'דער פריילעכער חסידאניע'. הם היו תמיד בשמחה, אהבו להשתתף בהתוועדויות חסידיות (ובמיוחד במרכזה של ההתוועדות - 'אמירת לחיים', או בלשון נעוול, 'אריינגיסן אַ כּוּיסע' - 'מזיגת כוסית'). ליהודי נעוול היה מין טוהר חסידי ופשטות, לצד יראת שמים ורצינות פנימית."

שבחי רבותינו

העיירה נעוול זכתה באופן בלעדי לשבח מיוחד שנאמר על ידי האדמו"ר האמצעי, בהשתמשו במליצה רבת משמעות על לשון הפסוק בתהלים "הללוהו בנבל" - 'הללוהו בנעוול'⁸⁰.

התבטאות נוספת המבטאת משמעות של הערכה עמוקה על חסידי נעוול, נאמרה על ידי אדמו"ר הרש"ב נ"ע: "קצב מנעוול יקר יותר ממשכיל מקרמנצ'וג"⁸¹.

בקרמנצ'וג חיו כמה מגדולי המשכילים⁸² החסידיים, המפורסמים שבהם היו שלושה חסידים שכולם נקראו בשם 'בער', הידועים כ"קרמנצ'וגער בערעלעך". כיצד יתכן ש"נעוולער קצב" פשוט, שהבנתו בחסידות רחוקה מאוד ממשכיל גדול, יהיה יקר יותר ממשכיל מקרמנצ'וג?

אלא, שהקצב מנעוול הצטיין בתכונות של מסירות נפש וביטול לרצון ה', העולות בחשיבותן ומעלתן על ההשגה האלקית בה ניחנו החסידים מקרמנצ'וג.

נקודה זו באה לידי ביטוי בכך, שכאשר חסיד שב מליובאוויטש, ועבר בדרכו בקרמנצ'וג בחזרה מביקורו אצל הרבי, הוא היה נשאל תחילה על ידי החסידים המקומיים מהו ה'מאמר' שאמר הרבי בשבת האחרונה. אבל, כאשר הוא הגיע לעיירה נעוול, השאלה הראשונה שנשאלה על ידי החסידים הייתה: "מה שלום הרבי עצמו? מה מצב בריאותו?"

משפחת לוי

העיירה נעוול ומשפחת לוי קשורות זו לזו בקשר מיוחד. קשר עמוק זה בא לידי ביטוי בכך שהחסיד המפורסם ר' ישראל לוי כונה בשם ר' ישראל נעוולער, זאת משום שהיה כל כך מזוהה עם העיירה עד ששם המשפחה שלו למעשה הפך ל'נעוולער'.

ר' ישראל יחד עם אחיו ר' גרשון בער ור' שרגא פייטל (העומד במרכז סיפורנו), באו משושלת ארוכה של חסידים תושבי העיירה נעוול. לימים, היו שלושתם אבות למשפחות חב"דיות נכבדות בנות זמנינו.

תולדות המשפחה

מרת איטא העניא לוי/כהנסון, סבתו של ר' פייטל

מרת איטא העניא נולדה בעיירה החסידית נעוול. בסביבות שנת ה'תר"כ (1860) נישאה לר' זלמן הלוי לוי, וילדה לו את בנם, ר' דוד אבלי הלוי לוי. לאחר התאלמנותה בגיל צעיר מבעלה ר' זלמן, נישאה בשנית לר' שרגא פייטל כהנסון. לבני הזוג נולדו מספר ילדים, מהם קמו משפחות חב"ד רבות כיום. כאשר ר' שרגא פייטל כהנסון נפטר גם הוא, נשארה מרת איטא העניא לבדה, כשעל צווארה מוטלת משימת גידולם של חמשת היתומים.

ר' בנימין קופלקוב, סבו של ר' פייטל

בנה של איטא העניא, ר' דוד אבלי לוי, היה מלמד דרדקי מכובד בנעוול וחסיד מקושר בלב ונפש לכ"ק אדמו"ר מהר"ש. בהגיעו לפרקו, הוא נשא לאישה את מרת חנה עלקא, בתו של ר' בנימין קופלקוב, נפח מנעוול.

ר' בנימין לא היה נפח רגיל. בעודו עובד מדי יום בבית המלאכה עם פטיש וסדן, ופניו מושחרות מפיה כשאר הנפחים, הוא גידל דור שלם של חסידים. צאצאיו הפכו לתלמידי חכמים מפורסמים שהתיישבו בארץ ישראל ובעולם כולו, ואפילו חניכיו בנפחות הפכו ליהודים יראי שמים⁸³.

בתקופת גזירת הקנטוניסטים, כאשר הרוסים חטפו ילדים יהודים על מנת לגייסם לצבא הצאר, כוחו הגדול של ר' בנימין גרם לגויים לירא ממנו. החסיד המפורסם וה'בעל מנגן' ר' זלמן לוי תיאר את כוחו הרב, באומרו כי הוא היה יכול להניף שני אנשים ולהטיח את ראשיהם זה בזה...

פעם, בליל שבת, חטפו גויים כמה ילדים יהודים. למרות שהיה זה בשבת קודש, ר' בנימין מיד רתם את עגלתו ויצא למרדף אחריהם. בהגיעו למקום בו החזיקו הילדים, ניסה השומר לעוצרו. מבלי אומר ודברים, הוא הרג את האיש במכת אגרוף אחת. הוא עקר את הדלת הנעולה מצריה, הציל את הילדים המפוחדים, והביאם חזרה הביתה בשלום.

לאחר מכן, הוא נסע לרבי הצמח צדק על מנת לבקש תיקון על כך שחילל

A.E.F. D.P. REGISTRATION RECORD

Original ☐ Duplicate ☒

(1) Registration No. **505872**

For coding purposes: A. B. C. D. E. F. G. H. I. J. **LW**

(2) Family Name **CHEIM** Other Given Names **IDA** (3) Sex **M.** (4) Marital Status **Married** (5) Claimed Nationality **RUSSIAN JEW**

(6) Birthdate **10.1.1902** Birthplace **NEWEL WITBASK** Province **MO. SSR.** Country **JEWISH** (7) Religion (Optional) **JEWISH** (8) Number of Accompanying Family Members **5**

(9) Number of Dependents **DAVID LEWIN** (10) Full Name of Father **CHANA KOPELKOW** (11) Full Maiden Name of Mother **RAABA J. Schnee**

(12) DESIRED DESTINATION **330 EASTERN** (13) LAST PERMANENT RESIDENCE OR RESIDENCE JANUARY 1, 1938 **MOSEWA** **MO. SSR.**

(14) Usual Trade, Occupation or Profession **Yiddish BRASSIER** (15) Performed in What Kind of Establishment **Yes** (16) Other Trades or Occupations **None**

(17) Languages Spoken in Order of Fluency **Yiddish, Russian, English** (18) Do You Claim to be a Prisoner of War **No**

(20) Signature of Registrant **CHEIM** (21) Signature of Registrar **EP** Date: **4.11.46** Assembly Center No. **HAL**

(22) Destination or Reception Center:

Name or Number	City or Village	Province	Country																									
(23) Code for Issue	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
CHEIM IDA	-	MANN	(24) REMARKS																									
Minkowicz Izrael	-	Schwiegerson																										
- RYWA	-	Tochter																										
- MEIER	-	ENKEL																										
CHEIM LEIB	-	NEFFE																										

DP-3
16-5773-1

מסמך רישום ממחנה העקורים של בתו של ר' דוד אבלי, איטא חן

שבת. הרבי השיב לו במשובה, כי אם הוא מבקש תיקון על כך, אזי הוא כבר מתוקן...

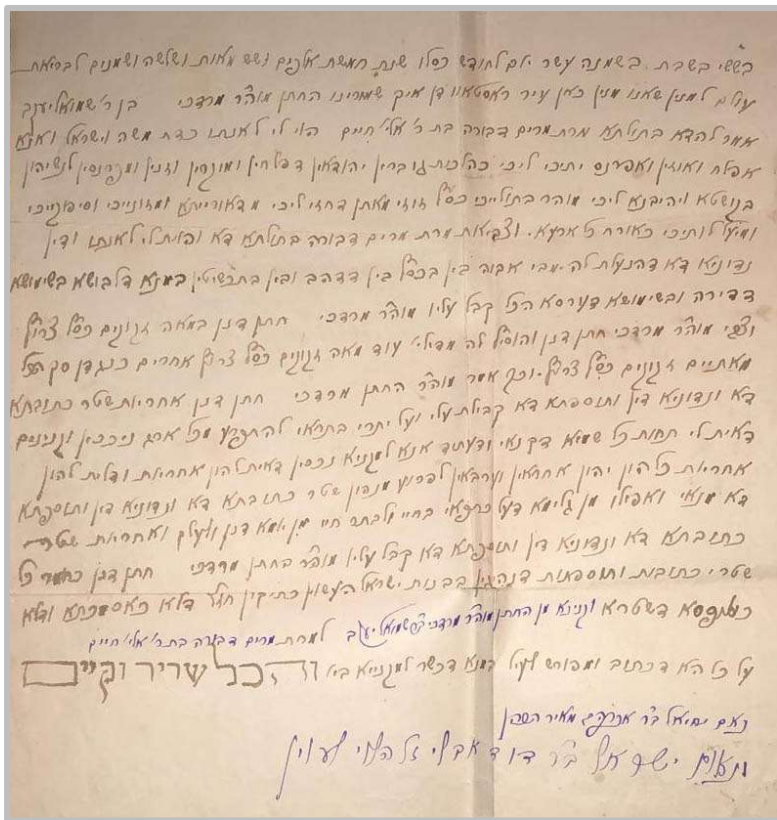
כך ביצע ר' בנימין הצלות רבות, כאשר הוא חודר בחסות חשכת הלילה למחנות הקנטוניסטים על מנת להשיב ילדים לחיק משפחותיהם.⁸⁴

ר' דוד אבלי וחנה עלקא לזין, הוריו של ר' פייטל

ר' דוד אבלי, חסיד גדול של הרבי מהר"ש, היה אדם ישר, איש אמת ובעל מוחין. הוא היה מלמד נאמן ומיומן שהשריש והחדיר בתלמידיו יראת שמים אמיתית. הוא יצר שיטות חינוכיות שגילו את נקודת הטוב הפנימית שבכל ילד, מבלי הבט על יכולתו או אופיו. שמעו כמלמד מעולה התפשט לרחוק.

לר' דוד אבלי ואשתו חנה עלקא היו חמישה ילדים. שלושת בניהם, ר' שרגא פייטל (גיבור סיפורנו), ר' ישראל (נעוולער), ור' גרשון בער, הפכו לחסידים מפורסמים שבלטו במעלתם אפילו בעיירה החסידית נעוול, על אף שהיו בה חסידים רבים רמי מעלה. שתי בנותיהם היו ביילה ואיטא העניא.

תושבי נעוול קראו לאם המשפחה חנה עלקא "הצדקת", ובנוסף די געבענטשטע בויך ("הרחם המבורך"), זאת על שום שלושת החסידים הגדולים שיצאו מבטנה. אדמו"ר הרשב"ב אף הצביע על תכונתו המיוחדת של כל אח - על ישראל כחסיד, על גרשון בער כירא שמים, ועל פייטל כלמדן.

חתימתו של ר' ישראל נעוולער על שטר כתובה מחתונת בתו של ר' אליהו חיים אלטהויז⁸⁵ (יש לציין את אופן הכתיבה של שם אביו של ר' ישראל)

ר' זלמן לוין, אחיינו של ר' שרגא פייטל, שיתף בזיכרונות מסבתו חנה עלקא. "היא לימדה אותי את הניגון החב"די 'כל עצמותי תאמרנה'. בתקופה הקשה תחת השלטון הקומוניסטי האיום, כאשר אבי (ר' גרשון בער) נאלץ להסתתר מהק.ג.ב. עקב היותו מנהל 'חדר' מחתרתי, סבתא הייתה דואגת לנו, הילדים. היא הייתה שרה 'כל עצמותי' בדמעות, ואנחנו הילדים שרנו יחד עימה, מבינים שהניגון מדבר אלינו. אנו היהודים היינו ה'עני ואביון', בעוד הקומוניסטים היו ה'חזק ממנו' וה'גוזל'. התפללנו לקדוש ברוך הוא לישועה. שרנו את הניגון הזה בפרט בימי החנוכה, מתוך הזדהות עמוקה עם מסירות הנפש של החשמונאים בתקופה הקשה של מלכות יוון⁸⁶.

שרגא פייטל נולד בראשית שנות ה'תר"מ ונקרא על שם בעלה השני של סבתו. בתו של ר' פייטל, סימא, הצהירה כי "למשפחתנו יש שורשים חסידיים עמוקים, ואבותיה זכו להיות בין חסידי האדמו"ר הזקן והרביים הבאים".

ר' פייטל לוי

אישיותו

כבחור צעיר, הושפע פייטל רבות מהחסיד המפורסם, ר' גרשון בער מפאהאר. חברו לישיבה של ר' פייטל, ר' פאלע כהן, תיאר אותו כ"בקי בש"ס ופוסקים בעל פה, כמו גם בספרי חסידות. למרות הידע הזה, הוא היה שתקן שהעדיף לחיות רק מיגיע כפיו. היה לו מזג טוב, הוא היה רחב לב והתפלל באריכות ובנעימות יוצאת דופן⁸⁷".

אף שהיה שקט ומסוגר, ר' פייטל היה רחוק מלהיות שתקן במובנה הפשטני של המילה - הוא שימש באופן פעיל כבעל מנגן, בעל תפילה ומלמד. מזוג הרגוע עמד בניגוד חד לאופיו התוסס של אחיו ר' ישראל. וכפי שר' פיניע קארף תיאר את ר' ישראל, "מכל החסידים הזקנים שהכרתי, ר' ישראל נעוולער התפלל בהתלהבות יותר מכל אחד אחר. הוא היה לעבדיקער איד בכלל - איש מלא חיים⁸⁸". לעומת זאת, תפילתו של ר' פייטל הייתה פנימית ושקטה יותר.

המשפיע ר' מענדל פוטרפס העיר פעם לנכדו⁸⁹ של ר' פייטל שכאשר הוא רוצה להרהר מה היא דמותו של חסיד, הוא חושב על ר' פייטל.

בנוסף ללמדנותו המופלגה ועבודתו הנעלית, הכירו בר' פייטל כפיקח. איש חכם היה. בעין שכלו החד הוא תפס כל דבר על פרטיו לאשורו; וגם, כמאמר המשנה הוא היה בגדר "איזהו חכם? הרואה את הנולד".

למרות טבעו השקט, ר' פייטל הוכר כמנהיג בקהילה. מנחם אוריאל, תושב נעוול, כלל אותו בקומץ החסידים הפעילים העיקריים בעיירה⁹⁰, בסוף שנות העשרים ותחילת שנות השלושים.

נישואין

ר' שרגא פייטל נישא לחיה לאה סמינסקי, אישה צנועה, אצילה ובעלת לב טוב.

ר' שרגא פייטל לויין
(התמונה המקורית)

ר' ישראל (נעוולער) לויין

בתם סימא סודקביץ נזכרת בכבוד ההדדי בין הוריה. "אבא כיבד והעריך את אמא בצורה יוצאת דופן. היו שבתות שבהן כמעט לא היה לנו בשר, עקב הדלות הרבה. אמא הייתה כמובן מגישה את מנת הבשר הדלה לאבא. אבל כאשר הייתה קמה ממקומה לרגע, אבא היה ממחר להעביר את הבשר לצלחתה. היא מצידה הייתה מחזירה אותו לצלחתו".

לר' פייטל ומרת חיה לאה נולדו חמישה ילדים, אברהם יעקב (יענצ'ה), בנימין, דובער (בערל), סימא, וצבי לייב (לייבע).

אמה של חיה לאה, דאבא סמינסקי, עם כמה מילדיה

בית חסידי בנעוול

תמונות בקיר

סימא סודקביץ

סימא מתארת את האווירה החסידית העמוקה ששררה בבית ילדותה: "החינוך שקלטנו בבית היה חסידי מהמעלה הראשונה. עניינים גשמיים לא עניינו אותנו כלל וכלל. אבא הנחיל בנו, בעיקר דרך דוגמא אישית, לימוד תורה, עשיית חסד, ומסירות נפש על כל פרט ופרט של אידישקייט". כדי לשמור על הפרדה מהתרבות הסובבת מבחוץ, אביה התעקש שידברו בבית רק בשפת האידיש, ובשום אופן לא ברוסית.

החיים בנעוול התנהלו תחת איום מתמיד של הרשויות הסובייטיות ושלוחיהם מהיבסקציה (המחלקה היהודית בק.ג.ב.) אירוע מסוים השאיר רושם בל יימחה בזיכרונה של סימא הצעירה.

קירות ביתה של משפחת לוין נבנו באמצעות קורות עץ עגולות. יום אחד, גילתה הילדה הסקרנית שני ניירות קטנים מקופלים המוחבאים בין קורות העץ. כאשר פתחה אותם, נגלו לפניה תמונותיהם של שני יהודים נכבדים למראה. נרגשת מהמציאה, היא רצה לסבתה.

"סבתא, ראי את התמונות שמצאתי בתוך הקיר!" הכריזה סימא. "מי הם האנשים היפים האלה?"

תגובת סבתה הייתה מיידית ומפחידה. כפי שסימא נזכרת: "לעולם

לא אשכח איך סבתא החווירה
והחלה לרעוד ממש. היא חטפה
את שתי התמונות מידיי ואמרה
לי בחרדה עצומה, 'זה כלום,
סימא... את לא ראית כלום... את
לא מצאת כאן כלום... זה בכלל
לא שייך לנו!'"

התעלומה נותרה בלתי
פתורה במשך זמן רב. רק שנים
רבות מאוחר יותר, כאשר הראו
לסימא את תמונות תואר פניהם
של אדמו"ר הרש"ב ואדמו"ר
הריי"צ, הבינה סימא סוף סוף מי
היו ה"אנשים היפים" האלה -
ומדוע רק החזקת תמונותיהם
בידיים העלתה פחד גדול כל כך
בלב סבתא.

אדמו"ר הרש"ב

עבודה תחת המשטר הקומוניסטי

סימא נזכרת בגישתו
העקרונית של אביה לפרנסת
הבית: "אבא תמיד נזהר שלא
ליהנות מפועלם של אחרים, אלא
אך ורק מיגיע כפיו". בעת מגוריו
בנעוול, ר' שרגא פייטל הקים
מפעל לייצור מברשות צבע.
המפעל שגשג ומשך אליו
לקוחות רבים, והמכירות פרחו.

אבל המשטר הקומוניסטי
התערב במהרה. "הקומוניסטים
לקחו את המפעל מידי, בדיוק
כפי שהלאימו את כל העסקים

אדמו"ר הריי"צ

הפרטיים, ומינו את אבא לתפקיד רואה החשבון. לאחר זמן קצר הוא פוטר על ידם גם מהעבודה הזאת, כאשר במקביל נשללו ממנו זכויות הבחירה והזכות לקבלת תלושי מזון. ברוסיה של אותם ימים אדם מובטל, 'פרזיט', נחשב הנמוך ביותר בסולם המעמד החברתי, ועל פי חוק יכול היה להיות נרדף ומוטרד בכל דרך אפשרית".

בלית ברירה, הוא נאלץ למצוא מקורות פרנסה חדשים⁹. אולם למרות הקשיים האלה, הוא לא ויתר על עקרונותיו ועל סדר העדיפויות שלו. "עבודתו הייתה רק במידה הדרושה לפרנסת הבית. רוב שעות היום הקדיש ללימוד תורה, נגלה וחסידות. הוא ידע ש"ס ושולחן ערוך בעל פה, כמו גם ספרי חסידות רבים".

לימוד תורה בשקידה והתמדה

כאשר אביו של ר' פייטל, ר' דוד אבלי, נלקח לבית עולמו, אמו ואחותו הקטנה איטא העניא עברו לגור בביתו. בנוסף לילדיו, דאג כעת ר' פייטל גם לאחותו באהבה ומסירות.

אחותו תיארה אותו כמי שלמד גמרא יום ולילה בלי הפסקה.

"גרתי כילדה עם אמי בביתו", נזכרת איטא העניא. "ישנתי עם אמי בחדר אחד. לילה אחד שמעתי את פייטל מדבר עם מישהו. תהיתי לעצמי עם מי הוא יכול לדבר כל כך מאוחר בלילה. הוא שוחח באידיש, מנהל מה שנשמע כדיון שלם. זחלתי בשקט מהמיטה על מנת לבדוק, וגיליתי שאין שם אף אחד. הוא ישב לבדו עם גמרא גדולה, מדבר בקול כאילו הוא לומד עם חברותא".

כשרונו הפך לאגדה בקרב מכיריו, בהתאם לתיאורו על ידי אדמו"ר הרש"ב כ"למדן".

סימא נזכרת בשקידת אביה על תלמודו: "אבא היה מקדיש כל רגע אפשרי ללימוד תורה בהתמדה. אני זוכרת כמה פעמים, כאשר מסיבה כלשהי הייתי מתעוררת באמצע הלילה, הייתי רואה אותו יושב כפוף על ספריו, שקוע בלימוד. בנעוול, אבא לימד ילדים ב'חדר' המקומי וגם שימש כ'משיב' בשיבה שפעלה בעיר. בכל ליל שבת היה החסיד ר' זעליג זוברובסקי בא מביתו ששכן בקצה השני של העיר לביתנו והוא ואבא למדו יחד חסידות עד אור הבוקר".

מימין לשמאל: יענצ'ה לוי, ?, בנימין לוי

אנחה מלמדת

ר' דוד חן שיתף בסיפור יוצא דופן על דודו, ר' פייטל:

"כאשר הייתי בן אחת עשרה בערך, בנעוול, אני זוכר שבניו של דודי פייטל וכמה תלמידים צעירים נוספים למדו לקוטי תורה יחד, מידי בוקר בשבתות. היה להם רק כרך אחד של לקוטי תורה, וכולם ישבו סביבו ולמדו מתוכו.

"ר' שרגא פייטל היה מקשיב ללימודם תוך שהוא פוסע הלוך ושוב בבית. אני זוכר שהוא סבל מכאבי בטן, אז הוא הלך תוך שהוא אוחז בבטנו.

"כאשר הנערים טעו בקריאתם, דודי מעולם לא אמר להם ישירות שהם טועים. הוא פשוט נאנח, והם מיד ידעו שהם קראו משהו בצורה לא נכונה. אותו הדבר קרה כאשר הם פירשו לא נכון את ראשי התיבות, המופיעים פעמים רבות בלקוטי תורה. הוא רק נאנח, והם ידעו לתקן את עצמם.

"התפלאנו איך הוא ידע את כל לקוטי תורה בעל פה!"

חינוך אמיתי

למרות יכולת לימודו הנפלאה ודעתו הרחבה של ר' פייטל, הוא היה מטבעו שקט ומופנם, ודיבר רק מעט מאוד. סימא, בתו, איננה זוכרת שדיברה איתו הרבה כילדה. הוא נדמה לה כדמות מורמת מעם, נעלית מהאנשים הרגילים, טפח מעל הקרקע.

"למרות זאת הוא בורך בחוש חינוך מפותח", סיפרה סימא. "השיטות שלו היו ייחודיות. הוא מעולם לא הרים את קולו על ילדיו, ובוודאי לא הרים עליהם יד. כאשר רצה להוכיח אותנו, היה יושב איתנו ונותן מוסר ותוכחה - אך הכל נעשה בטון שקט ושלי. הטון השקט שלו לא ריכך את חדות דבריו".

היא זוכרת איך פעם אחת הוא הוכיח את אחד הילדים בדבריו השקטים. אחר כך, בא אליו אותו ילד כשהוא בוכה במרירות ואמר לו, כי "עדיף היה אם היית נותן לי מכות"... דברי המוסר והתוכחה שלו חדרו בכולם עד לעומק נשמתם.

היה מקרה בו אחיה לייבע, כבן עשר בזמנו, יצא מהבית וחזר באיחור של יותר משעה. "איפה היית?" שאל אותו אביהם. לייבע ענה בתמימות שהוא הלך ברחוב, הבחין במשחק כדורגל סוער, ונעצר לצפות בו.

אביהם הרים את גבותיו בתמיהה. "איך ילד יהודי מסוגל לעמוד שעה שלמה ולצפות במשחק כדורגל? אם היית צופה חמש או עשר דקות, בסדר. אבל שעה שלמה?!" הוא לא הרפה, חזר שוב ושוב על התמיהה שלו: "איך יהודי יכול לצפות שעה שלמה במשחק כדורגל?!" עד שלייבע פרץ בבכי של חרטה שנבע מעומק לבו.

"כאשר אחד מאיתנו היה בוכה מהמוסר שלו", נזכר לייבע⁹², "הוא היה בוכה איתו גם כן".

מילה של רבי

יום אחד ר' פייטל למד עם ר' חיים ברזין, השוחט המקומי, בבית הכנסת של נעוול, כאשר שמואל, בנו של ר' חיים שהתגורר בעיירה סמוכה, הופיע פתאום בעיירה. "אני רק עובר כאן", הסביר שמואל, קצב צעיר ועשיר. "אדמו"ר הרשב"ב נמצא בעיירת הנופש שלו ואני בדרכי לבקר אותו".

"נפלא!" קרא ר' חיים. "הלוואי ויכולתי גם אני ללכת!"

בנו לא החמיץ את ההזדמנות. "אקנה לך כרטיס, אבא".

ר' פייטל ניצל את ההזדמנות להביע את רצונו העז לראות את הרבי, ולהפתעתו הנעימה, הבחור הצעיר קנה גם לו כרטיס. השלישייה יצאה למסע בדרכה אל הרבי.

אדמו"ר הרשב"ב שהה באתר נופש שניצב לא הרחק מאגם. השלישייה

הגיעה לנמל הקרוב ביום שישי בבוקר. כעת היה עליהם ללכת משך זמן, עד להגיעה לכפר שבו שהה הרבי.

לפני שהתחילו במסע, הם החליטו לטבול באגם. ר' פייטל ור' חיים השוחט יצאו מהמים מיד לאחר הטבילה, אך שמואל המשיך לשחות באגם למשך זמן ארוך. כאשר סיים לשחות, הוא הצטרף שוב אליהם להליכה לבית הרבי.

פתאום, בעוד הם עוברים בתוך עיירה קטנה באמצע הדרך, נפל שמואל על הקרקע ונשאר שוכב כך ללא תנועה. כל מאמציו של אביו לעורר אותו לא הועילו; הצעיר היה מחוסר הכרה. ר' פייטל עזר לאב המבוהל לסחוב את בנו לבית היהודי הקרוב ביותר. בעוד הבן שוכב חסר תנועה במיטה, מארחיהם נבהלו להביא את הרופא הראשון שהיה בנמצא.

כאשר הרופא הגיע סוף סוף, הוא ניגש מיד לבדוק את החולה. "אני לא מבין מה קרה", אמר האב בתדהמה. "נכנסנו לשחות בנהר ובני היה אז בריא ושלם. כשהמשכנו ללכת, הוא קרס לפתע על הקרקע, והוא שוכב כך מאז".

הרופא הביט בהם בתדהמה. "הנהר המקומי?" ביקש לברר. "שחיתם במים האלה?"

"לא נשארנו זמן רב", אמר השוחט. "בני היה שם יותר זמן מאיתנו. הוא כנראה נשאר לשחות עוד כמה דקות".

"כמה דקות!" הרופא פכר את ידיו בייאוש. "אני מצטער, אבל אין לי מה לעשות. המים האלה מזוהמים ומגע ממושך עימם תמיד גורר תוצאה קטלנית. בנך בתרדמת, ואין לכך מרפא!"

הרופא ארז את התיק שלו, ויצא מהבית תוך שהוא מתעלם מתחנוניהם. השוחט פנה לר' פייטל בייאוש: "רק הרבי יכול לעזור לנו", אמר. "עלינו ללכת אליו מיד!"

הם השאירו את שמואל בבית שוכב במיטה, והמשיכו ללכת לאתר הנופש, עד שהגיעו למעונו של אדמו"ר הרש"ב, בחצות הליל של ליל שבת. מיד כאשר הגיעו, ביקש השוחט מהגבאי של אדמו"ר הרש"ב לתת לו להיכנס ליחידות, אך הוא סירב.

"הרבי לא מקבל כעת אף אחד ליחידות", הסביר הגבאי. "אולם, אם אתם באמת חייבים לדבר עם הרבי, המתינו מחוץ לחדרו, כי מנהגו של הרבי הוא לעבור מחדר אחד לחדר אחר בין השעה שלוש לשעה ארבע בבוקר. אז, כאשר

הרבי יצא, תוכלו לגשת אליו ולשאול אותו כל מה שתמצאו".

במשך שעות ארוכות, המתווכח השוחט ור' פייטל מחוץ לחדר הרבי. פתאום, ב-3:30 לפנות בוקר, נפתחה הדלת ואדמו"ר הרש"ב יצא.

"מה אתם רוצים?" שאל הרבי. ר' שמואל פרץ בבכי וסיפר במהירות מה אירע. כאשר סיים, הרבי עשה תנועת ביטול בידו הקדושה. "הוא יהיה כאן בהבדלה", אמר הרבי, בעודו פוסע בדרכו אל החדר האחר.

השניים הביטו זה בזה בתדהמה. בנו של ר' שמואל היה מונח במיטה, כמעט חסר חיים, ובכל זאת הרבי ציפה ממנו ללכת מרחק כה רב ולהגיע למקום בזמן להבדלה! אולם, בהיותם חסידים אמיתיים, הם לא הטילו ספק בדברי הרבי. למעשה, ר' חיים השוחט שמח כל כך מדבריו הברורים של הרבי, עד שהחליט להישאר במקום עד צאת השבת, כי אם הרבי הבטיח שבנו יחלים, החזרה לעיירה בה נמצא בנו תהיה בזבזו זמן לשווא.

זמן קצר לאחר מכן בעיירה, התעורר פתאום הצעיר. המראה הראשוני שנגלה לעיניו היו בני המשפחה הזרים, מסתכלים עליו. "מה אני עושה כאן?" הוא שאל. "היכן אבא שלי?" הבה ניסה לקום, אך נפל חזרה, מותש מהמאמץ.

"שמור על עצמך!" אמרה לו בעלת הבית. "אתה חולה מאוד והרופא אמר שתמות בקרוב! אל תזוז מהמיטה או שמצבך יחמיר!"

המשפחה עשתה את כל שביכולתה על מנת לגרום לו להישאר במיטה, אבל הוא סירב בכל תוקף. "מה פתאום!?" אמר בכעס. "באתי לכאן כדי לראות את הרבי, לא לשכב במיטה!"

אט אט, הוא צבר מספיק כוח לשבת על המיטה, ואז התרומם ממנה והלך. לאחר שאכל משהו, הוא עזב את הבית, חרף הפצרותיהם הנחרצות של מארחיו להישאר ולצבור כוחות. כאשר הגיע לבית אדמו"ר הרש"ב, הוא פתח את הדלת ומצא את הרבי עומד ליד השולחן עם כוס היין בידו, בדיוק בעת תחילת ההבדלה. הוא הגיע בזמן.

עשרות שנים מאוחר יותר, בנו של ר' פייטל - ר' בערל, סיפר את הסיפור הזה לילדיו. "הסיפור הזה", העיר, "ממחיש יותר מכל את אמונתם האיתנה של החסידים. האיש הזה השאיר את בנו על ערש דווי כאשר הרופא אמר שאין לו עוד תקווה, אבל כאשר הרבי אמר שהוא יהיה בסדר, החסיד כבר לא חזר לבדוק אם הבן חזר לבריאותו. דברי הרבי הם הקובעים את המציאות!"⁹³.

בעל מנגן, בעל תפילה וחזן

כבעל תפילה

ר' פייטל שימש כבעל התפילה בבית הכנסת שלו. אף שהיה ידוע בעבודת התפילה השקטה והפנימית שלו, הוא גם החזיק בכישרון שירה ובקול יוצא דופן, שלט היטב בנוסח התפילה, והיו לו היכולות והכוחות מלמעלה להוביל את הקהילה בתפילה. הוא תואר כ"חזן ובעל תפילה המלא בהתלהבות עצומה"⁹⁴, ותפילותיו השפיעו כל כך עד שמאזיניו לעתים קרובות העירו שמעולם לא שמעו תפילה כזאת⁹⁵.

בניו לעתים קרובות ליוו אותו בתפילה כמקהלה. לפי מנהג חב"ד, בין השאר, החזן לא חוזר על מילים במהלך התפילה, ובמקרים אלה בניו היו אלה שחזרו על מילים מסוימות.

התפילות בימים הנוראים

בנו של ר' פייטל, בערל, זכר את האימה והרצינות שליוו את הכנותיהם במהלך חודש אלול לקראת תפילות הימים הנוראים. הם הרגישו פחד אמיתי מיום הדין המתקרב. כאשר בערל עזר לאביו ללבוש את הקיטל לפני תפילת 'הנני', כל גופו של אביו רעד⁹⁶.

לר' פייטל היה קשר רגשי עמוק לתפילות. כפי שסיפר נכדו⁹⁷: "כאשר שאלתי את אבא איך אביו היה שר 'הנני', אבא ענה, 'אני יכול לתאר לך רק את ההתחלה. אבל אחר כך, היו כאלה בכיות שאני לא יכול לתאר.'"

חזן בחסד עליון

ר' פייטל שימש כבעל תפילה בבית כנסת בו התפללו חסידים ידועים. כאשר בית הכנסת הזה נסגר, עברו המתפללים לבית כנסת אחר, שהתאפיין

ר' בערל לויין

בקהל רגיל של בעלי בתים.

כאשר התקרבו הימים הנוראים, החסידים מבית הכנסת הקודם רצו שר' פייטל ישמש כחזן בעת התפילות. בעלי הבתים, חברי בית הכנסת הוותיקים, התנגדו. הם רצו לתפקיד החזן משהו שהיה בעל כשרון בשירה, וחשבו שר' פייטל, בהיותו חסיד מופנם ושקט, לא יתאים לכך.

אבל החסידים התעקשו מאוד, ולבסוף הסכימו המתפללים שר' פייטל יתפלל לפני העמוד. בסיום התפילות, בעלי הבתים הרגילים היו המומים מתפילתו של ר' פייטל והתרשמו ממנה לחלוטין, אפילו מנקודת מבט מוזיקלית טהורה⁹⁸.

ר' פייטל הצליח לשלב את

הרמה הגבוהה ביותר של עבודה רוחנית פנימית יחד כישרון שירה יוצא דופן.

מסורת ניגונים

משפחת לויין השפיעה עמוקות על ניגוני חב"ד שאנו מכירים כיום.

במהלך מלחמת העולם השנייה, משפחות חב"דיות רבות ברחו לסמרקנד וטשקנט על מנת להתרחק מאזורי הקרבות. כאשר התיישבו שם, הם פעלו על מנת לפתוח מחדש את ישיבת תומכי תמימים שפעילותה הופסקה בעקבות המלחמה. ר' פייטל כבר נפטר, אבל שני בניו, ר' בערל ור' לייבע לויין, החלו ללמוד בישיבה שחידשה את פעילותה מחדש⁹⁹.

האחים לויין החזיקו בידע רחב של ניגוני חב"ד מדורות רבים, אותם למדו מאביהם, ר' פייטל, ומדודם, ר' גרשון בער. רוב התלמידים בישיבה מעולם לא למדו את הניגונים האלה, במיוחד בגלל המלחמה והתנאים הקשים בהם חיו, שלא הותירו לכך פנאי.

האחים ר' בערל ור' לייבקע לוין מקליטים קטעי חזנות
בביתו של ר' לייבקע בפריז

שני האחים החלו ללמד אז את הניגונים לחבריהם לספסל הישיבה. כפי שר' משה לברטוב מספר בזיכרונותיו, "שני האחים האלה לימדו ואימנו את התלמידים בשירת ניגוני חב"ד. היה זה מחזה נפלא בכל ליל שבת ובכל מנחת שבת, בעת דמדומי חמה של רעוא דרעווין, לשמוע ולנגן ניגוני חב"ד לפני חזרת המאמר".

מורשת הניגונים החב"דית המשיכה דרך משפחת לוין. הם התפרסמו כבעלי תפילה ובעלי מנגנים מוכשרים, הנושאים את לפיד האש הבוער של החמימות החסידית המיוחדת, שאת יסודותיה נטעו ר' פייטל לוין ואחיו.

המאבק על חינוך

גזירת ה'שקאלע'

למרות הסכנה החמורה שנשקפה לחייו, ר' שרגא פייטל סירב להתפשר על החינוך היהודי של ילדיו בשליחתם לבתי הספר הרוסיים הציבוריים, ה'שקולע'.

היה זה בשנות הפ' (1920), כאשר רדיפת היהדות והיהודים הייתה בשיאה. הסיכון היה עצום, כפי ששיתפה סימא: "באותם ימים נחקק חוק חינוך חובה. חוק זה קבע שעל כל אב מוטלת החובה לשלוח את ילדיו לבתי ספר ממשלתיים. על מפר החוק נגזרו שנים ארוכות של מאסר בתנאים נוראיים, ולא פחות חמור מכך, הוצאת ילדיו מחזקתו והעברתם למוסדות ממשלתיים, עקב העובדה כי הוא לא מסוגל לגדל אותם 'כראוי'."

כל ה'חדרים' נסגרו אבל ר' פייטל לא ויתר. הוא אסף כמה תלמידים ולימד אותם בעצמו, בסתר, תוך סיכון אישי גדול.

פשרה כואבת

בסופו של דבר, הלחץ הפך לבלתי נסבל.

"היו שניסו להטעות את הרשויות ושלחו רק אחד מילדיהם לבית הספר, בעוד שהילדים האחרים נשארו בבית. בשלב מסוים גבר הלחץ על הוריי עד שלא יכלו עוד לעמוד בו, ואמא הפצירה באבא לאפשר לאחד הילדים ללכת ל'שקולע'. באותה עת, גם אבא הבין שאין ברירה. הגורל נפל על אחי בנימין".

החווייה של בנימין בבית הספר הציבורי הייתה מטלטלת וקשה מנשוא. "בנימין הלך לבית הספר בראש מורם, גאה ביהדותו, עם הכיפה, הפאות והציציות שלו בחוץ. התלמידים היו מציקים לו מדי יום. יום אחד המורה העמיד את בנימין ליד הלוח והורה לכל הילדים בכיתה לבוא ולמשוך את הציציות והפאות שלו. זה כבר היה מעבר לכוחו. באותו יום בנימין חזר הביתה והכריז, 'שיתלו אותי, שישרפו אותי, אני לא הולך יותר לבית הספר!'"

עם צאתו של בנימין אל מחוץ לתמונה, נפל הנטל על סימא הצעירה. "בנימין היה אז כבן שלוש עשרה ואני הייתי עדיין ילדה צעירה כבת שבע. מכיוון שמישהו מהמשפחה היה חייב ללכת ל'שקולע', הוחלט שמכאן ואילך תהיה זו אני. היה בכך יתרון, כי לא יכלו למשוך את הציציות או הפאות שלי... נשלחתי לבית ספר ממשלתי שממוקם רחוק מביתנו, שם לא ידעו שיש לי ארבעה אחים".

ר' בנימין לוי

ביום הראשון שלה בבית הספר, ילדה יהודייה נוספת, בתו של החסיד לייבל קרסיק, ניסתה גם להירשם. המורה ראתה את הילדה החדשה והגיבה בסלידה. "קרסיק? סובוטניצה (= שומרת שבת)?" שאלה. "מספיק היה לי עם הבת הקודמת שלו. לא, אני לא מוכנה לקבל אותה לכיתה שלי!"

סימא הצליחה לשרוד את השנות שלה בבית הספר הציבורי הודות להתערבותה של אמה. "מפעם לפעם אמא באה לבית הספר ושיחדה את המורה בכסף ובמתנות יפות. בתמורה לכך, העלימה המורה עין מהיעדרותי מהכיתה בשבתות".

"ועדיין, כאשר הייתי מגיעה לבית הספר בבקרים של שאר ימות השבוע, מקהלה של בנים ובנות הייתה עומדת וצועקת עלי, 'סובוטניצה! סובוטניצה!'"

שמירה על הזהות היהודית

במהלך הניסיון הזה, ר' פייטל יגע במאמץ לשמור על הזהות היהודית של ילדיו. "הוא ניסה לצמצם את הנזק ולהבטיח שלא אחוש שווה בין שווים בבית הספר, אלא אחוש שונה מכל התלמידים. לדוגמא, הוא לא הסכים שאני או אחי בנימין נלך לבית הספר עם תיק 'כמו של כולם', ולכן הייתי באה לכיתה עם ספרי הלימוד שלי קשורים בחוט. 'אנחנו לא שייכים אליהם! אנחנו לא

סימא סודקביץ

חברים שלהם! אסור שיהיה לנו דבר שיעמיד אותנו איתם בקו אחד! הוא היה תמיד קורא בקול באוזני."

כאשר סימא נדרשה ללבוש את מדי הפיונרים עם העניבה האדומה והסיכה הקומוניסטית, כאבו של אביה היה ניכר. "כאשר באתי הביתה ואבא ראה את הופעתי החדשה, הוא התקשה לשאת זאת. הוא אמר לי בשקט, כשדמעות בעיניו, 'אני לא מוכן לראות את זה בין כותלי ביתנו. אם את חייבת להופיע כך בבית הספר, שימי את העניבה והסיכה רק אחרי שתצאי מהבית. וכשתחזרי מבית הספר, לפני שתיכנסי הביתה, הסירי אותם מעלייך, כך שאף אחד מאיתנו לא יאלץ לראות זאת".

בשביל מה הוא בא לעולם הזה?

המחויבות העמוקה למסירות הנפש על הזהות היהודית, באה לידי ביטוי באירוע חריג שאירע עם לייבע, הבן הצעיר. לייבע נזכר¹⁰⁰: "מגיל שבע, ילד נדרש ללכת לבתי ספר קומוניסטיים. זה בדרך כלל היה אומר שתאכל אוכל לא כשר, תחלל שבת, ותנטוש לחלוטין את היהדות... הורינו חינכו אותנו מגיל צעיר מאוד לחיים של מסירות נפש".

כאשר הגיע תורו של לייבע, נחישותו של אביו לשמור על גחלת היהדות נותרה בעינה. "אני זוכר לילה אחד ששמעתי את הוריי דנים ביניהם מה הם צריכים לעשות לגבי המצב שלי. "הוא מגיע לגיל שבע, ואנחנו צריכים להבין איך לטפל בזה כדי שהוא לא יתגלה", אמרו. באמצע השיחה שלהם, שמעתי את אבא מכריז, "לא אשלח את הבן שלי לבית הספר שלהם! בשביל זה הוא בא לעולם הזה?! רק כדי ליהנות מגשמיות וללמוד בין לא-יהודים?!" אף שהייתי צעיר מאוד, המילים האלה פגעו בי כמו חץ".

כאשר המנהל האנטישמי של בית הספר דרש שר' שרגא פייטל יבוא לדון בהרשמתו של לייבע, "אבי, במסירות נפש עצומה, שלח לו תשובה נועזת. 'מכיוון שאני מבוגר ממך, אתה צריך לכבד אותי ולבוא אליי'..."

יגורִיבסק

המעבר

בסביבות שנת תרצ"ז (1937), משפחתו של ר' פייטל עברה מנעוול ליגורִיבסק, עיר בעלת מפעלי תעשייה-צבאית רבים, הממוקמת כמאה קילומטרים ממוסקבה. חסידי חב"ד רבים¹⁰¹ עברו ליגורִיבסק כי היה קל יותר להתפרנס שם בעבודה שלא הצריכה לחלל שבת.

תעשייה ביתית של סריגה ואריגה התפתחה במהירות. באמצעות חומרי גלם שנרכשו בשוק יצרו משפחות כומתות, סיכות שיער, שרוכי נעליים ופריטים אחרים בבתיהם.

לייבע ציין שביגורִיבסק, האוכלוסייה היהודית הייתה קבוצה קטנה יותר, וכתוצאה מכך היא משכה פחות תשומת לב, דבר שהיווה יתרון.

סטרוברי טיפוס

סיבה נוספת היא, שהאופי המקומי הייחודי של העיר סיפק הסוואה נוספת לזהותם היהודית של החסידים. יגורִיבסק הייתה מקום משכן מרכזי לקהילה גדולה של נוצרים אורתודוקסיים מסורתיים, שנקראו 'סטרוברים', שגבריה גידלו זקנים ארוכים לא גזוזים. בעיר סובייטית, זקנו של גבר היה מזוהה מיד כסממן דתי, אבל ביגורִיבסק היה זה מראה רגיל, מה שאיפשר לחסידים המזוקנים להתמזג עם האוכלוסייה המקומית ולמשוך הרבה פחות תשומת לב ממה שהיו מושכים במקומות אחרים.

הילדים הנסתרים

ביגורִיבסק, כמו בכל עיר רוסית, לכל בניין היה "ספר" רישום ממשלתי של

כל התושבים, וכל הדיירים היו צריכים ששמותיהם ייכתבו ברישום הממשלתי הזה. עד גיל תשע, לייבע לא היה רשום כתושב הבניין - אביו בכוונה החליט להימנע מכך, בידעו את הסיכון שיכול להביא תיעוד רשמי, בפרט שילד בגילו של לייבע היה צריך ללכת לבית ספר קומוניסטי.

"הייתי לומד עם אבא ובכל פעם ששמענו דפיקה על הדלת, הייתי מתחבא במרתף", נזכר לייבע. "בשעת לילה מאוחרת, כשכל השכנים כבר עלו על משכבם, אבא היה לוקח אותי לחצר, לנשום אוויר צח".

קיומם של הנערים היה סוד שנשמר בקפדנות, ושטח התנועה שלהם הוגבל לד' האמות של ביתם, מלבד אותם טיולי התאווררות יקרי ערך בחצות הלילה, כאשר הרחובות היו ריקים. אבל סודות, לא משנה בכמה זהירות הם נשמרים, תמיד עשויים להתגלות.

"פעם שכן עבר במקום, ושאל את אבא אם הילד הזה הוא אורח או בן. אבא נבהל, ופחד שהסוד התגלה". השאלה המזדמנת נשאה משקל עצום - גילוי הסוד יכול היה להביא לגירושו של האבא, או גרוע מכך - גירושה של המשפחה כולה. למזלם, השכן הוכיח את עצמו כנאמן ושומר סוד. "השכן הזה כיבד מאוד את אבא והראה לו שהוא גוי דתי וגם הוא שומר על כך בסתר, ואין לו מה לדאוג".

השתמטות מבית הספר

אך המחסה היה זמני בלבד. בסופו של דבר, מידע על קיומו של לייבע הגיע לדיקן בית הספר המקומי, ששלח הודעה רשמית כי על הילד לבוא לבית הספר. אמו, במחשבה מהירה, הלבישה אותו באופן שיראה כחולה נפש. כאשר לייבע הופיע לפני המנהל, הוא התלונן שהוא מרגיש לא טוב ונשלח לראות רופא.

אחר כך באה הונאתו של הרופא שתוזמנה על ידי אביו. לאחר הבדיקה הראשונית של הרופא, אביו של לייבע הזמין אותו לביתם. "הוא בא ואבא שלי השקה אותו בוודקה עד שהוא השתכר", נזכר לייבע. "אבל הוא הבין שיש משהו שאבא רוצה ממנו, והוא לא הוזמן רק כדי לשתות, אז הוא שאל את אבא מה הוא רוצה".

"אבא אמר שהוא רוצה פתק שאומר שלייבע חולה. וכך היה, הרופא כתב פתק שאני חולה בחולי אנוש, ועלי לנוח כמה פעמים בכל יום, ולכן, בלתי

אפשרי עבורי לשבת ללמוד בכיתה". התעודה הרפואית המזויפת באה עם תג מחיר מפולפל - אביו שילם לרופא שוחד משמעותי לפני ששלח אותו לדרכו.

כשמסמך הזה בידו, לייבע קיבל פטור רשמי מבית הספר, מה שאיפשר לחינוך היהודי הסודי שלו להמשיך. "בדרך הזו לא הייתי צריך ללכת לבית הספר. הייתי לומד עם אבא בסתר. היינו לומדים כשהוא היה חוזר מהעבודה. אבא שלי היה גאון, והיה מלמד אותי הכל בעל פה, ללא צורך להסתכל בספר".

ר' לייבקע לוי

במהלך התקופה הזאת, לייבע

חגג את בר המצווה שלו. החגיגה

נערכה בבית צר וחשוך, כשהחלונות סגורים היטב, ללא אפשרות לחדירת אור מבחוץ. התכנסות לאירוע כזה הייתה מלאה בפחד וחרדה, ובקושי נכחו באירוע מניין של גברים¹⁰².

מאבקי בית הספר של סימא

ארבעה חודשים אחרי שמשפחתה עזבה את נעוול, סימא נשארה מאחור אצל קרוביהם כדי לסיים את שנת הלימודים. בתחילת שנת תרח"ץ (1937), היא הצטרפה למשפחתה והתחילה ללמוד בבית ספר גדול ביגוריבסק שבו למדו כאלף תלמידים.

כילדה יהודייה יחידה, סימא הרגישה מבודדת, אך הצטיינה בלימודים. "למרות תחושת הבדידות שהרגשתי, כיהודייה יחידה בים של תלמידים גויים, הצטיינתי בלימודי ואף מוניתי לאחר תקופה לעורכת הביטאון של בית הספר", נזכרת סימא. היא נמנעה בזהירות מללכת לבית הספר בשבת. פעם, כאשר מבחן חשוב מאוד נקבע ליום זה, היא הגיעה עם יד חבושה, בטענה שהיא לא יכולה לכתוב.

הצלחתה האקדמית הביאה להוקרה מיוחדת, שגררה עימה סיבוכים בלתי

סימא סודקביץ

צפויים. בית הספר הודיע שבזכות הצלחתה בלימודים, היא זכתה בפרס מיוחד: נסיעה לקרמלין במוסקבה כנציגת בית הספר בטקס פתיחת השנה האזרחית החדשה.

"באתי הביתה ואמרתי את זה בהתרגשות לאבא", היא זוכרת. "פניו של אבא הפכו רציניים מיד והוא אמר לי בטון חודר וכואב, "את יודעת כמה דם יהודי נשפך על ידי הרשע המקולל הזה?"

אותה שנה, תרח"ץ (1938), הייתה מסוכנת במיוחד. הטיהורים של סטלין היו בשיאם, והמוני אזרחים שנחשדו כאויבי המשטר

נעצרו או נרצחו. ביניהם היה דודה של סימא, ר' ישראל נעוולער, שנעצר לשנה שלמה. "כשהוא חזר הוא היה כלי שבור והיה מפחיד לראות אותו".

אביה הגה פתרון במהירות. הוא הלך לרופא וביקש אישור מחלה. כאשר חזר, היה לו מסמך רשמי המאשר שסימא לקתה בדלקת ריאות, מצב בו קיימת סכנה ברורה עבודה לעשות את הנסיעה לקרמלין.

הקיץ הבא הביא בכנפיו מקרה דומה. שוב קיבלה סימא פרס הצטיינות - והפעם נסיעה ל'ארטק', מחנה הקיץ המוביל של הפיונרים הצעירים של ברית המועצות - מחנה קיץ לתלמידים מצטיינים בחצי-האי קרים. אביה סירב אפילו לשקול את זה.

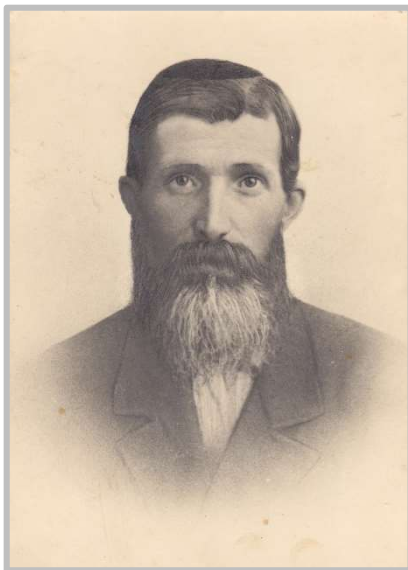
"במחנה יאכילו אותך טרפות וישטפו לך את המוח עם דברי כפירה!" הוא הכריז. גם הפעם, הוא פנה לרופא לקבלת אישור רפואי. הפעם, הרופא אישר שסימא נפגעה מדזינטריה, והנסיעה שלה לארטק בוטלה גם היא.

עימות עם המנהל

סימא המשיכה בלימודיה בעוד אביה התאפק מלהתנגד, על אף שלא רצה בכך. אבל כאשר היא הגיעה לגיל 14, בו חלה חובה להתגייס לקומסומול, ארגון הנוער הקומוניסטי, הוא עצר הכל.

חיה לאה לוי

ר' שרגא פייטל לוי
(תמונה משוחזרת)

"זו ממש עבודה זרה!" הוא הכריז.

סימא הלכה למנהל בית הספר עם תירוץ מוכן, ואמרה לו שאמה חולה והיא נאלצת להפסיק את לימודיה. המנהל, שלא הסתיר את שנאתו העמוקה ליהודים, הביט בה בעיניים עוינות ודרש, "שאבא שלך יבוא לכאן".

בעוד אביה הלך לפגוש את המנהל, סימא נשארה בבית עם אמה. "יחד אמרנו תהלים ובכינו דמעות מרות", היא נזכרת. "זה היה חורף והערב הקדים לרדת".

אחרי כמה שעות של מתח, אביה חזר הביתה, פניו חיוורים כסיד. המשפחה הזדעזעה - הוא בקושי יכול היה לדבר. "המילים היחידות שיצאו מפיו היו, 'זאל ער גיין אין דער ערד אריין!' (שייקבר עמוק באדמה!)" לאחר מכן, הוא רחץ את ידיו ועמד להתפלל מעריב בככי עצום.

כאשר הוא נרגע סוף סוף וסיים להתפלל, הוא סיפר מה קרה. המנהל התפרץ עליו בצעקות ובאיומים מצמררים. "אני יודע שיש לך ארבעה בנים שנמצאים בבית ולא לומדים בבית הספר. אתה עצמך מסתובב עם זקן, והמשפחה שלך שומרת שבת. בנוסף, אתם גם מקיימים קשר עם כל המשפחות

הדתיות האחרות. אנחנו יודעים את כל הסודות שלכם ובקרוב נשים סוף לכל הדבר הזה!"

סודות המשפחה שנשמרו בקפדנות נחשפו כעת. מרגע זה, פחד מתמיד שלט בביתם. הם לא ידעו מה יקרה, ואיך יתמודדו עם הבעיה העומדת על הסף.

אבל אז, באותו שבוע בדיוק, מלחמה פרצה בגבול רוסיה-פינלנד. כמה ימים מאוחר יותר, המנהל גויס ונלקח לחזית הקרב, ממנה הוא לא חזר עוד.

"זה היה נס גלוי!" מסכמת סימא.

עם יציאתו של המנהל מן התמונה, סימא עזבה את בית הספר לחלוטין, ובמקום זאת השתתפה בקורסי הכשרה בשעות הערב.

מלחמת העולם השנייה

טשקנט

כשנתיים לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה, פלשה גרמניה הנאצית לשטחה הטריטוריאלי של ברית המועצות, והתקרבה למוסקבה במסע כיבוש מהיר. כשהסכנה הפכה ממשית, הרשויות קראו לתושבים לברוח למעמקי רוסיה. הממשלה יזמה העברה מאורגנת של אזרחים למזרח המדינה.

גם משפחת לזין התכוונה לברוח, אך לפתע אמם, חיה לאה, חלתה במחלה קשה. המשפחה עמדה בפני החלטה מייסרת - לברוח מיד או להישאר ולהסתכן בכיבוש הגרמני הקרב ובא.

"לאחר התייעצות קצרה, הוחלט שאני ושני הבנים הגדולים, יענצ'ה ובנימין, נצא מיד עם אמא, בעוד אבא ושני האחים הצעירים, בערל ולייבע, יישארו במוסקבה זמן מה נוסף, על מנת לארוז חפצים ולנסות למכור את הבית", נזכרת סימא. "יענצ'ה עדיין היה בחור, בעוד בנימין כבר היה נשוי לאשתו פריידא (לבית רבקיין)".

בהזדמנות הראשונה, הם עלו על רכבת משא לטשקנט¹⁰³ שבאסיה התיכונה. המסע נמשך שבוע קשה מנשוא, כשבמקביל בריאותה של אמם מתדרדרת מדי יום.

"הגענו לטשקנט בראש חודש אלול תש"א (1941). הייתי אז נערה כבת חמש עשרה. כאשר הגענו, אמא הייתה במצב קשה מאוד. היא נלקחה מהרכבת הישר אל בית החולים".

המשפחה עתה הייתה מפוזרת במרחבים חוצי יבשות, כשאביהם עדיין במוסקבה ואמם נלחמת על חייה בבית חולים בעיר לא מוכרת.

"המצב שלנו אז היה עגום לחלוטין", נזכרת סימא. "אבא עדיין היה במוסקבה, אמא הייתה מאושפזת, ואנחנו נדדנו ברחובות העיר בין מאות אלפי פליטים אחרים שברחו לטשקנט מרוסיה ופולין. במהלך הלילות הקרים, ישנו בתחנת הרכבת".

חיה לאה לוין

התנאים בטשקנט היו קשים ממש. משרות העבודה הפנויות היו דלות במספרן בהשוואה למספר הפליטים העצום שהציף את העיר. רעב חמור שרר, ואנשים מתו מרעב ומחלות. החוסר במגורים ובתנאי ניקיון בסיסיים הוביל למגפות שהתפשטו במהירות בקרב אוכלוסיית הפליטים.

מאבדים את אמא

בט"ז אלול, שבועיים לאחר הגעתם של האמא ושני האחים הגדולים, הגיעו סוף סוף ר' פייטל ושני האחים הצעירים לטשקנט. "הלכנו לתחנת

הרכבת לפגוש אותם, ומשם המשכנו יחד לבית החולים לשאול על מצבה של אמא. כאשר הגענו לשם, קיבלנו ביגון ובהלם את הידיעה המזעזעת שאמא נפטרה רק מספר שעות לפני כן".

העיתוי היה אכזרי; אביהם פספס במספר שעות את ההזדמנות האחרונה לראות את אשתו לפני פטירתה. ר' פייטל החוויר כששמע את הידיעה הנוראית. "זה לא ייקח הרבה זמן", הוא מלמל בשקט לעצמו, בכוונתו על חייו שלו.

"כששמעתי את זה, התחלתי לצרוח ברגש ובכאב, 'אבא! עם מי תשאיר אותנו כאן?!' וכולנו פרצנו בבכי מר", זוכרת סימא. הזעקה של הנערה בת החמש עשרה טלטלה את המשפחה - הם היו זרים בעיר עוינת, לאחר שאיבדו את האישה האוהבת שהחזיקה אותם יחד. "מאוחר יותר, אני זוכרת את עצמי רצה בבלבול מבית החולים ששכן על גבעה גבוהה, צועקת אל השמיים, מייללת במרירות על אמי שנטרפה ממני כך פתאום".

סידורי הלוויה טופלו על ידי אנשים שהתנדבו לסייע, סימא אפילו לא זוכרת מי ארגן אותה. בהיעדר כתובת מגורים ידועה בעיר, המשפחה השכולה חזרה לתחנת הרכבת, ושם, בין המוני הפליטים, הם ישבו שבעה על אמם.

מציאת מקום מגורים

כאשר התקרבה השבת, למשפחה לא היה היכן לשהות. ואז, הגיעה עזרה באופן בלתי צפוי. אחד מבני משפחת סירוטה, משפחה חסידית החיה בטשקנט, גילה אותם. בני משפחת סירוטה פתחו לפני משפחת לזין את ביתם, כיסם ולבבם. הם הביאו את ר' פייטל יחד עם בנו הגדול ואחיו הקטנים לביתם. סימא, אחיה בנימין ואשתו ההרה הלכו לחפש מקום מגורים משלהם.

מה שקרה אחר כך הותיר רושם בל יימחה בזיכרונה של סימא. כאשר הם נדדו ברחובות, "נשמע פתאום קול קורא מחלון אחד הבתים: "הילדה יכולה להיות אצלנו!" הרמנו את עינינו וראינו מבעד לחלון את גב' זלדה (זינה) גוראריה, אשת החסיד ר' מרדכי גוראריה".

בעקבות ההזמנה, נפרדה סימא מאחיה ואשתו, שהמשיכו לחפש מקום משלהם. סימא נכנסה לבית משפחת גוראריה, שהייתה דירת חדר אחד שבה חיו שני ההורים ובנם התינוק שנולד להם שלוש עשרה שנים אחרי נישואיהם.

"אני מזכירה את זה כי באותו רגע יכולתי לשמש דוגמה חיה למכה השלישית במצרים", שיתפה סימא, מתייחסת בהומור להיותה נגועה בכינים, לאחר זמן רב של נדודים כפליטה. "ובכל זאת הם הביאו אותי לביתם ולא חששו לשלומי של תינוקם היחיד".

החסד של המשפחה היה יוצא דופן. הם ויתרו על מקום הרצפה שלהם כדי שסימא תוכל לישון ליד השולחן, בעוד מיטתה המאולתרת מרופדת בשמיכה. אבל הנדיבות שלהם לא נעצרה רק בסיפוק מקום השינה.

"שבת עברה, ונשארתי בביתם עוד זמן מה. בבוקר יום ראשון קמתי וראיתי את השמלה שלי תלויה לייבוש במרכז החדר. גב' גוראריה כיבסה וניקתה אותה מהלכלוך ומהכינים שדבקו בה".

זמן קצר לאחר מכן, המשפחה הצליחה לשכור דירה קטנטנה בה יכלו כולם לגור יחד. במהלך חודש אלול, נערך מניין במקום מגוריהם הצפוף לאמירת קדיש על אמם.

הצלה מהקולחוז

עם זרם הפליטים הבלתי פוסק והיעדר מקום מגורים ראוי, ניסו הרשויות לפזר פליטים רבים בין הקולחוזים, התיישבויות חקלאיות שנשלטו על ידי

ר' זלמן סודקביץ

אזרחים אוזבקים. פליטים עבדו מבוקר עד ערב בגידול אורז בשדות מוצפים מים ובעבודות מפרכות אחרות. זה היה נורא, אך לא הייתה ברירה אחרת. לא היה אפשרי להישאר ברחובות.

כדי לקבל הפניה ל"גן העדן" הזה שנקרא קולחוז, נאלצו משפחות רבות לעמוד בתורים ארוכים ואינסופיים. לילה אחד, כאשר משפחת ליון עמדה בתור הארוך וחיכתה לבוקר, אז תתחדש חלוקת ההפניות הנכספות לקולחוזים, הבחין בהם יהודי צעיר ונמרץ עם ניצוץ בעיניו.

"שמעו לי, אל תיקחו הפניה

לקולחוז", אמר להם מבלי להכיר אותם. "אמרו שאתם רוצים להגיע לקראסו". שמו היה זלמן, הוא לא הסתפק בנתינת עצה טובה בלבד, אלא אף נתן להם קערה לנטילת ידיים בבוקר¹⁰⁴.

למרות אותו לילה אפל, משהו באופן שבו זלמן דיבר אליהם בעת העמידה בתור הארוך, כאשר הם לא הבחינו בין ימינם לשמאלם, גרם להם לסמוך עליו. הם שמעו לעצתו, הגיעו לקראסו ושכרו בקתה קטנה. מי יכול היה לדמיין אז שאותו זלמן הנמרץ, שבעצתו הטובה נתן להם בית ותקווה, יהפוך זמן לא ארוך לאחר מכן לבעלה של סימא?

השוק השחור

עכשיו הגיע הזמן למצוא מקור פרנסה. זה לא היה פשוט באותם ימים קשים, אבל הרעב הנורא לא הותיר להם ברירה אחרת.

יחד עם אחיה לייבע, סימא התחילה למכור לחם. סימא ולייבע חיכו לעגלון שהביא לחם לחנויות ובתי חולים, וכאשר פגשו אותו, הוא הסכים לשתף איתם פעולה. בכל יום הוא היה עוצר ברחוב צדדי ומוכר להם כמות מסוימת של

לחמניות. הם היו ממהרים להסתיר את הלחמניות בארגז עץ שנשאו איתם, ואז הולכים לשוק ומוכרים אותן. מסחר לא חוקי מסוג זה כונה "השוק השחור". המשפחה שרדה בזכות הרווחים ממכירות אלה.

ההסדר הזה לא נמשך זמן רב. יום אחד סימא נתפסה על ידי המשטרה, שחשדה במעשיה. רגליו של לייבע היו מהירות יותר והוא הצליח לברוח, אבל היא נעצרה. היא הצליחה להסתיר את הלחמניות בארגז, אבל השוטרים לא היססו - הם שברו אותו וגילו את תכולתו. הם הובילו אותה למעצר שם הואשמה בגניבת לחם ומסחר בשוק השחור.

"הייתי במעצר כל אותו היום ושחררתי רק מאוחר בלילה", נזכרת סימא. "כשחזרתי הביתה, ראיתי את אבא יושב ליד השולחן עם נר דולק, אומר תהלים בכוונה גדולה. הבית היה חשוך ועננה של עצב הייתה תלויה בחללו. פטירתה של אמא ריחפה באוויר".

כאשר אביה ראה אותה נכנסת לבית, הוא נשם בהקלה ופרץ בבכי נרגש. "עכשיו שבי ואמרי תהלים", אמר לה.

סימא הצטרפה אליו והתחילה לומר תהלים ברגש גדול. "כל העצב והכאב שהצטברו בתוכי במהלך השבועות האלה פרצו החוצה דרך המילים. ידעתי לקרוא בעברית, אבל במשך השנים שכחתי את משמעות המילים".

כאשר אביה שמע אותה אומרת תהלים, הוא פנה אליה, נרגש לחלוטין, ואמר, "את אולי לא מבינה מה שאת אומרת, אבל האם שמת לב לכמה נוגע זה נשמע ממך?!"

"מאז ועד היום, בכל פעם שאני נזכרת בסיפור הזה, אני אומרת תהלים ברגש מיוחד", משתפת סימא.

אחרית ימיו של ר' פייטל

למגינת ליבם של ילדיו, הנבואה האפלה של ר' פייטל התגשמה. הוא סבל ממחלת כליות שהלכה והחמירה, ובכ"ו בניסן תש"ב (1942), כחצי שנה לאחר פטירתה של אשתו, נלקח גם הוא מהמשפחה. "אוי... איזה אבא הוא היה!" מקוננת סימא.

ניסיונותיה של המשפחה עדיין לא הסתיימו. הבן הבכור, אברהם יעקב, שנקרא יענצ'ה, נפטר גם הוא מספר חודשים אחרי אביו, עקב התנאים הקשים בטשקנט. תוך פחות משנה, המשפחה איבדה שלושה מבניה.

אברהם יעקב לוי

אך הילדים הנותרים הנציחו את זיכרונם ומורשתם של הוריהם באמצעות בנייה מחדש של ההריסות. לבסוף הם עזבו את הנוף הקשה של רוסיה מאחור, והצליחו להקים בתים חסידיים משגשגים ביופיים, הנושאים את המסורות והערכים שאביהם הנחיל בהם בהשקעה ובהתמדה כה רבה.

בנימין נישא לפריידא ריבקין, דובר נישא לרחל שגלוב, סימא נישאה לאותו זלמן סודקביץ שפגש אותם באותו לילה אפל כפליטים חסרי כל, וצבי לייב נישא לטויבא קרסיק.

כל ילדיו של ר' פייטל הפכו לפעילים הפועלים בהפצת מעיינות התורה והחסידות והגשימו את חזונו של הרבי בהבאת אורה של היהדות לכל קצויה תבל.

דרך ילדיהם ונכדיהם, מורשתם של ר' פייטל ומרת חיה לאה ומסירותם לתורה ולמצוות ממשיכה לפרוח גם בדורות הבאים, חיה וקיימת לנצח.

הערות

1. ר' שלמה זרחי.
2. סביו של ר' חיים בן ציון מצד האם, ר' שמעון קרימר, היה גר שם. ר' חיים בן ציון למד שם כבחור.
3. לקוח מ'עבודת שורשים' על משפחת איטקין מהגברת שיינא סטאליק (לבית איטקין).
4. הוא גר בוורשה, פולין ונהרג על ידי הנאצים עם כל משפחתו, הי"ד.
5. מיומנו של בנו ר' יעקב יוסף ראסקין.
6. ר' משה וישצקי.
7. לפי ר' משה וישצקי - אף על פי שלא היה בטוח לחלוטין - דודו מצד האם של ר' בענטשע ראסקין, שגר בהורקי, אולי התחתן עם מישהי ממשפחת ויגאן. ר' יהושע מונדשיין כותב שאחותו של ר' חיים בן ציון, שרה, נישאה לאחד מבניו של ר' מיכל ויגאן.
8. כינוי של ר' חיים בן ציון.
9. למידע נוסף אודות ר' חיים בן ציון ראה ב'תשורה' מונדשיין, ט"ו באב תשנ"ט, בעריכת ר' יהושע מונדשיין.
10. רישומים משפטיים מאשרים ששאל ושימא חשא נולדו בקובנה.
11. דאבא רייזא ואהרן ליב, שלום בער ורבקה, ושימא חשא ומשה הם כולם סבא וסבתא ישירים של החתן והכלה.
12. לפי זיכרונותיו של אחיו של ר' שלמה, ר' יעקב יוסף. אולי הוא התכוון לסביבת ליובאוויטש, רודניא או שצערבינא.
13. ניז'ני נובגורוד נקראה גורקי מ-1932-1990.
14. שלמה ראסקין (בנו של שלום בער).
15. הנ"ל.

16. עדות מבערל ראסקין: בסוכות, היינו הולכים בסביבות השעה 1:30 לפנות בוקר לבית קוגן, כי היה לו סוכה. זיידע היה הולך עם משה וישצקי, ואנחנו היינו הולכים קצת אחריהם כדי שלא ייראה שאנחנו צועדים יחד. אנחנו הילדים היינו נכנסים לסוכה רק כדי לברך "לישב בסוכה", אבל המבוגרים היו נשארים בסוכה לאכול ולהתוועד קצת.

17. אחותו מומע שרה קצנלנבוגן הייתה גם עסקנית מעולה כמוהו, ותמיד היה כסף ברשותה.

18. 'יהדות הדממה'.

19. מבנו ר' שמואל, ומר' שלמה זרחי.

20. ראה גם תחתית העטיפה של 'תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית'.

21. מקרים שכוללים את נכדיו מיכל ובערל ראסקין קרו במהלך מלחמת העולם השנייה.

22. מבנו ר' אריק ראסקין.

23. בשלב מסוים, ר' משה וישצקי שכנע את גיסתו דאבא רייזא לשלוח את בנה בערל לשיבה חשאית. בערל נסע עם שלום בער וישצקי, בנו של משה, לטשקנט ואז לסמרקנד, שם למד תחת ר' בערקע חן ור' חיים מאיר גורליק.

24. ר' שלמה וישצקי היה מספר את הסיפור הזה כדי להגיד איך מילים אלו של מסירות נפש השפיעו על בתו חשא.

שנים מאוחר יותר, כשחשא גרה בצ'רנוביץ, בנה בן התשע שלמה הלך עם אמו בשבת בבוקר לכיוון בית הספר ל'מבחן לאומי' שדרש חילול שבת. בדרך, הם נתקלו באביו משה ובמשפיע ר' מענדל פוטרפס. ר' משה הסתכל על אשתו ובנו ואמר, "עשי כפי שאת מבינה".

ללא כל הודעה מוקדמת, האם זרקה את בנה לשלולית בוץ שנוצרה משלג נמס. שלמה נפל ונרטב לחלוטין. כשהנהלת בית הספר נוכחה לראות את מצבו של שלמה הצעיר, הילד הרטוב נשלח הביתה.

בחזרה הביתה, ר' מענדל פוטרפס שאל את חשא, "מאיפה מצאת את האומץ לדחוף את בנך?"

חשא ענתה, "זכרתי את אבי ר' שלמה ראסקין כשחזר מאדמו"ר הריי"צ בלנינגרד. הוא טיפס על השולחן, רקד וצעק: 'על חינוך הילדים, צריך ללכת עד מסירות נפש!'

כשהתקרבנו לבית הספר היום, דחפתי את בני לבוץ. האם זה לא מה שהוא אמר - 'עד מסירות נפש'?"

25. כפי שסיפר ר' שלמה זרחי, ששמע זאת מחסידים.

26. הוא גם ארגן את השידוך בין דאבא רייזא ואהרן ליב ליין כמה שנים קודם לכן.

27. ראה בספר 'ר' משה וויטעבסקער' ביוגרפיה עשירה אודות משפחת וישצקי.

28. באורח נפלא, בזכות שהותם שם, הם שרדו את המלחמה, בעוד שארית משפחתם נהרגה על ידי הנאצים. בתקופת שהותם בבית ר' שלמה ראסקין, שלום בער עבד בתפירת כפפות וצעפים לצבא האדום. בעודו עובד, הוא היה אומר תניא, משניות ומאמרים בעל-פה מזכרוננו.

29. פרט זה שמעתי מר' אריק ראסקין (בנו של מיכל).

30. סאדוב הייתה עיירה בפולין. היה מוכר גם בשם ה"סאדובנר רב".

31. הנהר הזה היה ליד הבית, כמה מטרים מבית משפחת ראסקין.

32. כפי שסיפר ר' בערל ראסקין, ששמע זאת מה"סאדובר רב", ומר' שלמה זרחי, ששמע זאת ישירות מר' מיכל וישצקי מיד לאחר שה"סאדובר רב" שיתף איתו את הסיפור.

33. בענצי ראסקין זוכר אותו אומר שהוא שמר את נעלי הגומי האלה והיה נועל אותן ביום הכיפורים ובתשעה באב.

34. כפי שסיפר בערל עצמו והגברת העניא ליין.

35. סיפור דברים זה מבוסס בעיקר על עדותו של ר' בערל ראסקין.

36. הרב נוטע לנדא, בעל מחבר ספרים בשם "נר יהושע".

37. ר' בענצי ראסקין.

38. כפי ששמע מהרב נוטע לנדא ור' משה וואסערשטראם, הגבאי של בית הכנסת באבאב בלונדון.

39. ר' משה וואסערשטראם.

40. כפי שהוזכר קודם, אלה שבחרו להישאר תחת השלטון הסובייטי נלכדו מאוחר יותר בפלישה הנאצית של שנת 1941 ורובם נספו, מה שהפך את ההעברה למחנות עבודה או התיישבויות במעבה רוסיה ל"נס" במסווה.

41. מר' לייזר ליין

42. הבת פרידא תתחתן מאוחר יותר עם ר' שלום בער ליינ.
43. תיאור זה שותף על ידי משפחת ליינ, במיוחד ר' לייזר. זה גם מבוסס על ראיון בעל פה עם מאיר רוטנשטרייך וכמה מסמכים.
44. מר' בערל ראסקין.
45. הנ"ל.
46. דרך ר' שלום בער ליינ, שגר בביתם קודם לכן גם כן. התקבל באדיבות ר' לייזר ליינ.
47. 'זכרון לבית ישראל' עמ' סא. עמ' פז, הערה 156.
48. כפי שנשמע מכמה מבני המשפחה.
49. הוא הקדים ואמר, "הייתי רוצה להיות איש פשוט, אבל רק איש פשוט כפי שהרביים הקדושים שלנו הבינו את המושג של איש פשוט. מיכל שצערבינער פעם..."
50. "שיינער" במקור. ר' שלמה זרחי מספר שכאשר חסיד מבוגר היה מתאר את אדמו"ר הרש"ב זה היה תמיד "גבוה ונאה" (א הויכער און א שיינער).
51. ספר השיחות תרצ"א, עמ' 166.
52. ספר השיחות תרפ"ט, עמ' 29. "ר' מיכל בעצמו הי' איש פשוט אַ אויסגעגאָסענער, האָרט אויסגעגאָסן, זיין הערן חסידות איז געווען שלאָפן אין ג"ע".
53. מבוסס על ספר השיחות תרפ"ט, עמ' 25. ר' ישראל יעקבסון כותב שזלמן היה אביו של מיכל ('זכרון לבית ישראל' עמ' סא. עמ' פז, הערה 156).
54. שיחת פסח תרצ"ד (לקוטי דיבורים ח"א, עמ' רכט (בהוצאה החדשה)).
55. רשימת היומן, עמ' רס. "בא מיר איז צו גלייבען אַ זלמן האָט געהאט גלוי אלי, און האָט ניט געוואוסט וואָס דאָס איז".
56. שיחת פסח תרצ"ד (לקוטי דיבורים ח"א, עמ' רל (בהוצאה החדשה)).
57. ספר השיחות תרפ"ט, עמ' 26. קיץ ת"ש, עמ' 10.
58. שיחת פסח תרצ"ד (לקוטי דיבורים ח"א, עמ' רלח (בהוצאה החדשה)).
59. ר' שמואל זלמנוב כותב שזו ככל הנראה התנועה המפורסמת המיוחסת לרבי מהר"ש (ספר הניגונים ח"ב, ניגון קע"ט).

60. ר' שמואל זלמנוב כותב שזו ככל הנראה התנועה המפורסמת המיוחסת לרבי מהר"ש (ספר הניגונים ח"ב, ניגון קעט).
61. במקור מסופר על "אחותו של ר' שמאי". ככל הידוע לנו, היא הייתה הבת היחידה במשפחה.
62. שמועות וסיפורים ח"ג עמ' 218 (הוצאה תש"נ).
63. רשימות דברים, עמ' 303, ראה גם עמ' 369.
64. זכרון לבית ישראל עמ' 87, הערה 156.
65. ר' שלמה זרחי, ור' יוסי גורדון בשם אביו ר' ישראל (הוא הוסיף שר' שמואל לויטין ביאר את הניגון על ירידת הנשמה).
66. אגרות קודש, כרך יד, עמ' פח.
67. ראה גם אלה תולדות פרץ, עמ' 144.
68. ב'בית משיח' גל' 199, עמ' 55, ישנה רשימה שערך ר' יהודה עבער בשנת תר"צ והוגשה לרבי הרי"צ. הרשימה מתעדת חסידים שהתגוררו ברוסיה באותה עת. לגבי ר' שמאי ויגאן, מצוין כי שימש כשוחר ברוסטוב אך חווה קשיים כלכליים חמורים. הנוסח המקורי בעברית: "ר' שמאי ווגאן הוא שו"ב בראסטוב, אך סובל דחקות גדולה ביותר".
69. זהו אחד האזכורים היחידים שיש לנו המציין שבני ויגאן היו לויים.
70. 'תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית', עמ' ריד-רטו.
71. למידע נוסף על ר' שמאי, ראה תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית, רשימות דברים ובית משיח גיליון 1184.
72. 'זכרון לבית ישראל' עמ' פז, הערה 156.
73. מסמכים משפטיים. הוריה היו משה והעניא מויטבסק. מעניין לציין, שרעייתו של ר' חיים בן ציון ראסקין, דוואניא, הייתה לבית שבלוב, מרודניה.
74. ר' שלמה זרחי ור' הלל זלצמן.
75. מפי ר' שלמה זרחי. ר' הלל זלצמן מספר מה שמע מר' יוסף: "כשהגעתי לביתו, בהתרגשות הראשונית, הוא סיפר לי על השליחות שקיבל מאדמו"ר הרש"ב, תוך שהוא מתלונן שהרבי שלח אותו ליישוב זה שהיו בו כמה יהודים, אך בשנים האחרונות אין לו מניין. הוא סיפר שלפני שאדמו"ר הריי"צ עזב את רוסיה, הוא נסע אליו וסיפר לו על חייו ביישוב. הוא טען שמכיוון שכמעט ואין יהודים במקום, אין לו מה לעשות שם. אך אדמו"ר הריי"צ אמר לו: מכיוון שהאבא [אדמו"ר הרש"ב] שלח אותך לשם, איני יכול להתיר לך

לעזוב את המקום. אחרי הכל, אתה מתפרנס מעבודת האדמה, ובכל פעם שאתה מבקש את ברכת ריבוננו של עולם - אתה חי מברכת ה', ובזה עליך להיות בשמחה".

76. ייתכן שנקראה על שם אמו של יחיאל מיכל ויגאן המקורי.

77. לקוח מ'עבודת שורשים' על משפחת איטקין מהגברת שיינא סטאליק (לבית איטקין).

78. שם.

79. על פי 'אלה תולדות פרץ' פרק א.

80. לקוטי דיבורים כרך א, עמ' כ (בהוצאה החדשה).

81. שם.

82. המונח "משכיל" בעגה החב"דית מתייחס לחסיד המצטיין בהשגה עמוקה והבנה פנימית של תורת החסידות.

83. ר' מענדל ליינ, אחיו של השוחט המפורסם מנעוול, ר' חיים דוד ליינ.

84. נכדו ר' זלמן לוינ, ב'כל עצמות'.

85. ב'סדר תנאים אירוסין ונישואין' עמ' סז הובא שטר התנאים משידוך זה.

86. שם.

87. 'ליובאוויטש וחייליה'.

88. ר' פיניע מספר שכאשר הליובאוויטשער'ס ברחו מרוסיה ועזרו בקרקוב, הם טופלו על ידי אגודה שנרתמה לעזור ליהודים פליטים. האגודה אפילו הכינה במיוחד ארוחות שבת ללא בשר כיוון שלא הייתה שחיטת ליובאוויטש זמינה. בעוד ר' ישראל נעוולער התפלל בדרך כלל בבית כנסת, בקרקוב הוא בחר להתפלל ביחידות, באמרו "למה שיראו אותי מתנהג כמו משוגע?" תפילתו הייתה באמת חזקה ורועשת, ולכן בחר להתפלל בחדרו.

89. הרב פייטל (בן דובער) לוינ.

90. לצד ר' מאיר שמחה חן ור' זלמן משה היצחקי.

91. ראו גם 'בית משיח' גל' 199 עמ' 52.

92. נשמע מבנו ר' פייטל.

93. מבוסס על תיאורו של הרב אלחנן לשם ממה ששמע מר' יוסף (בן דובער) לוינ.

94. ר' זלמן לוין ב'כל עצמותי'.

95. מר' פייטל (בן צבי לייב) לוין.

96. הרב פייטל (בן דובער) לוין.

97. הנ"ל.

98. הנ"ל.

99. אחד ב"זאל" המתקדם והשני בכיתות הצעירות יותר.

100. הסיפורים שסיפר ר' לייבע בעמודים הבאים נשתמרו באמצעות סיפורים שסיפר בעל פה לאחייניותיו לפרויקט בית ספרי.

101. בין היתר, משפחות פלדמן, אהרונוב, פוטרפס, קמינצקי, ליין, ריבקיין, ואחיו של ר' פייטל ר' ישראל לוין.

102. בנו ר' פייטל זוכר ששמע שאביו של לייבע לא נכח בבר המצווה; במקום זאת, דודו ר' ישראל נעולער הוביל את ההתוועדות. במהלך הבר מצווה, הם יכלו לשמוע את הנאצים מפציצים ממטוסי קרב.

103. חסידים רבים נמלטו מהקרבות והגיעו לאוזבקיסטן, שם פעלו שלוחי הרביים לפני המלחמה. רובם התיישבו בסמרקנד, ומיעוטם נסעו לטשקנט. למרות מאמצייהם, הקהילה הבוכרית בטשקנט לא יכלה להתמודד עם זרם הפליטים, במיוחד בהתחשב ברעב ובמחלות המשתוללות, ולכן רבים המשיכו לסמרקנד. מצבם של פליטי חב"ד היה קשה. מאות אלפי פליטים, יהודים ולא-יהודים, הגיעו חסרי כל; ללא מזון, כסף או רכוש מעבר למה שנשארו על כתפיהם. רבים נדדו ברחובות מבלי לדעת היכן ילוננו. בחודשים הראשונים נוצרו שני מרכזים חסידיים: הגדול יותר ב"סטרי-גורד" (טשקנט הישנה) והשני ב"קראסו", שכונה בקצה העיר. בשנים שלאחר מכן, רוב החסידים מקראסו עברו לסטרי-גורד.

104. פרט זה מבוסס על הערה סתומה בכתב ידה של סימא. ר' פייטל לוין (בנו של ר' בערל) זוכר ששמע מר' זלמן שר' פייטל, שהיה בתור עם סימא, הביא עמו 'נטלה' לנטילת ידיים. ר' זלמן לקח את הכלי להשתמש בו בבוקר, וכך הראה להם שהוא אחד מהם ושניתן לסמוך עליו.

תודות

עבודה בסדר גודל שכזה, שהושלמה בתקופת זמן כה קצרה, אינה אלא פרי של שיתוף פעולה הדוק בין אנשים שונים, איש איש וכשרונותיו, איש איש ותרומתו.

הפרוייקט כולו נוהל ונחקר באופן מעמיק ע"י הרב לוי ראסקין.

כתיבה והגהה (אנגלית): אלטא ראסקין, חיה פוזנר, חנה ראסקין-ברונשטיין, מושקי קיובמן ואריאלה אמינוב.

הגהה ועריכה לשונית (עברית): מנחם דדון, שמואל מזרחי ופיני מרטון.

עיצוב כריכה ושערים: מוסיא פיידן עיצוב גרפי.

עימוד: ר' מנחם מענדל מונדשיין.

עבודה רבה הושקעה באימות כל תמונה, פרט ועובדה. הרשימה ארוכה מלפרט, אך עלינו להודות באופן אישי לשני אנשים שעזרו בהשקעה יוצאת מן הכלל. יישר כח גדול להרב אהרן ליב (ב"ר שד"ב) ראסקין, עבור עזרתו הרבה בבירור ובדיקת כל פרט ופרט בתולדות משפחות ראסקין וויגאן, ועבור אדיבותו במסירת חומרים מארכיונו לטובת ההרחבה וההעמקה בפרטים ההיסטוריים. תודה מקרב הלב גם להרב פייטל לויין מאוסטרליה, עבור התמסרותו וסיועו הרב בפרק אודות משפחת לויין.

הוקרה מיוחדת לר' לייזער ליין, על כך שבטוב ליבו העניק בנדיבותו לתשורה זו מכתב נדיר בפרסום ראשון, בו מברך כ"ק אדמו"ר הריי"צ את הבאבע בתיה חיה ראסקין. וכן על עזרתו במחקר על הפליטים מווטלוגה.

תודה לאנשים דלהלן על ראיונות, תמונות, מסמכים משפחתיים, ועל כל עזרה נוספת:

- מר דניאל גולשטיין (נכדו של מיכל ויגאן)
- ר' אברמי גיטלר

- ר' פנחס וישצקי (ב"ר בנציון)
- ר' שלמה זרחי
- ר' נטע לאנדא
- ר' פייטל לוי (ב"ר לייב)
- ר' לוי ליין
- גברת העניא ליין
- ר' פרץ מאצקין (ב"ר דוד אבא)
- רוחלה מונדשיין
- ר' דוד מרגולין
- משפחת סודקביץ
- ר' בנצי פירסאן
- גברת בתיה קומאר
- ר' אריק ראסקין (ב"ר מיכל)
- ר' שמחה ראסקין

קרדיט לתמונות:

- מר דניאל גולשטיין
- ר' פייטל (בן דובער) לויין
- ר' לייזר ליין
- ארכיון משפחת מונדשיין
- ארכיון משפחת בערל ואסתר ראסקין
- ר' אהרן ליב (בן שד"ב) ראסקין
- ארכיון משפחת סודקביץ
- ר' פנחס וישצקי (ב"ר בנציון)

- ארכיון משפחת שלמה ורישא וישצקי
- ארכיוני ארולזון
- ספריית אגודת חסידי חב"ד

באם נשמט שם מרשימה זו, עמכם סליחתנו הכנה, והתודה עבור תרומתכם
לכתיבת תשורה זו.